

GLASILO JEVREJSKE ZAJEDNICE BOSNE I HERCEGOVINE

Jevrejski glas

broj 76.

Sarajevo, oktobar 2017.

Hešvan 5778.

VANREDNO IZDANJE

125 GODINA LA BENEVOLENTJA

IZVOĐAČI:

RENATO KAMHI – VIOLINA,
THOMAS DELCLAUD – KLAVIR,
ANTONINA ZHARAVA KAMHI –
VIOLONČELO, RAFAEL KAMHI –
VOKAL I GITARA, RACHEL KAMHI
- PRATEĆI VOKAL, FLAUTA I
UDARALJKE

NA PROGRAMU:

ERNEST BLOCH, MAX BRUCH,
HENRYK WIENIAWSKI, MODEST
MUSSORGSKY

U PROGRAMU UČESTVUJU:

MINKA MUFTIĆ I
MIRSAD TUKA

Izlazi četiri
puta godišnje
Published four
times a year

Broj 76.
oktobar, 2017.
Jevrejski glas
(Izdavač: Jevrejska
zajednica Bosne i
Hercegovine)

Jewish voice
(Publisher: Jewish
Community of Bosnia and
Herzegovina)

REDAKCIJA
Izdavač/Publisher
Jevrejska zajednica
Bosne i Hercegovine

Glavni urednik
Editor-in Chief:
Jakob Finci

Odgovorni urednik:
Pavle Kaunitz

Tehnički urednik:
Srđan Ninković

Lektor, korektor:
**mr sc. Elma Softić
Kaunitz**

Boris Kožemjakin,
Nataša Gaon Grujić,
Ernest Grin,
mr David Kamhi

Stalni dopisnici:
Aron Albahari – Srbija,
Jelica Rašeta Aiello
– Italija, **Aleksandra**
Stevandić – Banja Luka

Fotografije:
Nadža Finci,
Tomo Radovanović,
Jakica Levi

Štamparija:
Štamparija Fojnica D.D.

Adresa uredništva
Editorial Staff Address:
Jevrejska opština Sarajevo
za "Jevrejski glas"
Hamdije Kreševljakovića 59
71000 Sarajevo
tel. +387 33 229-666
+387 33 229-667

Rješenjem Ministarstva
obrazovanja, nauke, kulture i
sporta Vlade Federacije Bosne
i Hercegovine "Jevrejski glas" je
upisan u evidenciju javnih glasila
pod rednim brojem 279, dana
22.4.1993. godine

E-mail:
jevrejski glas@gmail.com

ISSN 1512-6439

NAKON PRVIH 125 GODINA

3.str

Jakob Finci

JEVREJSKO KULTURNO-PROSVJETNO I HUMANITARNO DRUŠTVO „LA BENEVOLENCIJA“ OD OSNIVANJA 1892 G. DO 1941 G.

8.str

Mr David Kamhi

MJESTO SUSRETA

15.str

Elma Softić-Kaunitz

13. - 20. DECEMBAR
25. KISLEV - 2. TEVET

HANUKA

JEVREJSKI GLAS JE U 2017. GODINI FINANSIJSKI PODRŽALO
MINISTARSTVO CIVILNIH POSLOVA I KOMUNIKACIJA BiH

Nakon prvih 125 GODINA

Naša priča je prilično stara, a istovremeno i prilično poznata. Naime, davne 1492., kada su španski katolički kraljevi Ferdinand i Izabela odlučili da prognaju sve Jevreje iz Španije, počeo je exodus. Neki su pošli za Kolumbom i završili u Americi, a neki su se okrenuli prema Balkanu i završili u Bosni. U šali kažemo da se još uvijek ne zna ko je otišao na krivu stranu.

Bosna je u to doba bila novoosvojena teritorija koju je Osmanska imperija pokušala da napuni stanovništvom, uključujući i novopridošle Jevreje, tako da su tragovi jevrejskog prisustva vidljivi već početkom XVI vijeka, da bi 1565. godine Jevrejska opština bila organizovana. Među prvim poslovima je bilo izgraditi sinagogu, koja je otvorena 1581. u kojoj je danas Muzej Jevreja Bosne i Hercegovine.

Miletski sistem u Otomanskom carstvu je dozvoljavao svakoj vjerskoj skupini slobodno ispovijedanje vjere, pa su Jevreju bili u istom status kao i svi drugi nemuslimani, što je u poređenju sa Evropom, njihovim getima za Jevreje, pogromima i drugim problemima, bio pravi mali raj. Sinagoga se takoreći naslanjala na obližnju džamiju, staru pravoslavnu crkvu i katoličku crkvu, što u okviru od 200 metara još jedino možete vidjeti u Jerusalemu. Nije onda čudo da je Sarajevo u jevrejskom žargonu dobilo ime "Mali Jerusalem".

Onda je došla 1878., Berlinski kongres i Bosna je stavljena pod jurisdikciju Austrougarske monarhije. Sarajevski Jevreji su bili malo zbunjeni, jer nikada ne znaš šta nosi promjena vlasti, pa su se neki, zajedno sa Hadži Lojom borili protiv ulaska Austrijanaca, ali kako sila Boga ne moli, Austrijanci su ipak okupirali cijelu zemlju.

Naravno, doveli su sa sobom i svoje državne činovnike, među kojima je bio ne mali broj Jevreja, bilo iz same Austrije, ili iz Češke, Mađarske, Poljske, Galicije i ostalih dijelova carevine. Za lokalne Jevreje novi šok. Očito je da se radi o Jevrejima, ali o Jevrejima koji ne znaju jezik, jer zaboga, jevrejski jezik je Ladino, ili Judeo-espagnol ili lingu di diđoz, kako se to zvalo.

Naravno, već naredne godine je formirana Aškenaska jevrejska opština u Sarajevu i među ove dvije opštine nije nikada bilo otvorenih sukoba, sve do 1940. kada su se integrisale, misleći da će ih to spasiti od genocida i Holokausta u kome je nažalost stradalo preko 80% naših Jevreja. Naravno, bilo je međusobnog nadmudrivanja, poznata je priča iz tog doba da: "Ovi Aškenazi možda jesu Jevreji a možda i nisu, ali primićemo ih kao najbolje prijatelje Jevreja". U današnje vrijeme zadržala se opcija te šale da se na pitanje ko su najveći prijatelji Jevreja odgovara – naravno Židovi.

Sarajevska jevrejska čaršija je uskoro shvatila da nije dovoljno samo držati otvoren svoj čepenak i pomalo trgovati u čaršiji, jer tako nikada nećeš, pošto nemaš škole, postati neko i nešto u državnoj hijerarhiji.

Još u januaru 1892. sjela je grupa viđenijih ljudi i donijela odluku da formira društvo La Benevolencija za stipendiranje siromašnih a talentovanih sefardskih mladića (gender još nije bio tako popularan kao danas), bilo za zanate, bilo za visoke škole, koje tada u Bosni nisu postojale, ali bilo ih je u Carevini na nekoliko mjesta. Koncem 1892. održana je Godišnja skupština, izabrano rukovodstvo, donesena pravila i La Benevolencija je krenula u rad.

Već nakon desetak godina postignuti su impresivni rezultati sa desetinom jevrejskih studenata u Beču, Pešti i Pragu, sa blizu već 400 kalfi od kojih je nemali broj postao i majstorima, jer je Benevolncija pored stipendije, organizovala za šegerte i analfabetski tečaj, a nakon toga i obuku, pomalo iz korespondencije, malo računa i knjigovodstva, ili današnjim rječnikom pravi kurs menadžmenta.

Društvo je imalo stalne donator, pa je iz tih sredstava kupljeno zemljište u tadašnjoj (i sadašnjoj) Miss Irbina ulici da se pravi upravna zgrada Benevolencije .

Već 1908. društvo je prestalo biti društvo za stipendiranje sefardskih mladića i postalo Jevrejsko društvo za prosvjetu i kulturu, čime se granica između Sefarda i Aškenaza sasvim uklonila, mada je i prije toga bilo i aškenaskih stipendista. Djelatnost je proširena na cijelu Bosnu i Hercegovinu, a značajne potpore su dobijale i Jevrejske studentske menze u Beču i Zagrebu.

Prvi svjetski rat je usporio djelatnost, jer su mnogi stipendisti otišli u vojsku, a nakon rata je u novoj Kraljevini naravno La Benevolencija nastavila da radi punom snagom. Formirani su pododbori društva u svim većim jevrejskim centrima u Bosni i Hercegovini (Banja Luka, Bijeljina, Tuzla, Mostar), a u manjim mjestima su postojali povjerenici koji su se trudili da sve teče besprijekorno.

Ne treba posebno ni pominjati saradnju sa jevrejskim opštinama u Zagrebu i Beogradu, gdje su stipendisti Benevolencije bili na studijama.

Biblioteka Benevolencije, sa preko 100.000 knjiga, postal je jedna od najvećih, ako ne i najveća u gradu, a saradnja je cvjetala i sa ostalim društvima sličnoga profila.

Polako, La Benevolencija je postala krovna organizacija za sve jevrejske djelatnosti u Bosni i Hercegovini, pa mnogo na širem području Kraljevine Jugoslavije.

Uvijek je to bila dobro organizovana, štedljivo vođena i transparentna organizacija, oko koje nije bilo niti problema, niti loših riječi.

Nažalost, sve što je dobro ne traje vječno, pa se tako i nad Evropu nadvio bauk novoga rata, a Jugoslavija je postal utočište izbjeglim Jevrejima iz Poljske, Češke, Austrije i Njemačke. Gotovo sva sredstva koja je imala na raspolaganju, organizacija je potrošila pomažući ovaj talas izbjeglica, koje su, što legalno, što ilegalno boravile u našoj sredini.

Na kraju, počeo je rat i u Jugoslaviji, i vrlo brzo je Sarajevo postal sastavni dio Nezavisne države Hrvatske. La Benevolencija je, kao i druge jevrejske institucije dobila svog "povjerenika", koji je u rekordno brzom roku rasturio sve što se moglo rasturiti, počevši od biblioteke koja je raznesena, pa do dokumentacije i ono malo gotovine što je još ostalo na računima i u kasi. Sve što smo imali je vrlo sistematski uništavano, tako da iz perioda neposredno pred rat ništa nije sačuvano jer je sve još bilo u ormarima i fasciklama. Ostala je tu i tamo po kućama

sačuvana Spomenica Benevolencije, izdana 1924. o 30. godišnjici Društva, koja je, što je interesantno napomenuti stampana naizmjenično, jedan članak latinicom, drugi ćirilicom i tako redom. U Arhivu BiH je ostalo ono što je još Austrija počela da skuplja, sva zvanična dokumentacija o odobrenju rada, potvrdi Pravila društva pa kasnije Statuta Benevolencije, nešto poslovnih knjiga i to je to.

Nakon oslobođenja, 1945. gotovo svi preživjeli sarajevski Jevreji su se vratili kući. Amerika je bila daleko i zatvorena, Evropa razorena, a država Izrael još nije postojala. Među prvim poslovima je bilo obnavljanje rada La Benevolencije, ali kako je tada rečeno, možda je bolje da je nazovete "Sloboda". Tako je jedno kratko vrijeme Benevolencija pod tuđim, a svojim imenom pokušala da nastavi raditi, ali je sve to kratko trajalo, pa je 1948., kao i sva druga društva i organizacije sa nacionalnim predznakom jednostavno ugašena.

Sve ono što je radila La Benevolencija preuzela je na sebe Jevrejska opština, pa je tu bilo i kulturnih aktivnosti, bilo je i pomoći onima kojima je bila potrebna, ali sve to nije bila Benevolencija.

Onda su došle takozvane "demokratske promjene", slobodni izbori u novembru 1990., da bi već početkom 1991. ponovo bila registrovana La Benevolencija kao Jevrejsko kulturno prosvjetno i humanitarno društvo. Ciljevi su bili: sačuvati i prezentirati jevrejsku kulturu koju su Jevreji donijeli sa sobom u ove krajeve, te kulturu koju su stvarali u Bosni i Hercegovini i na taj način sigurno obogatili ovu zemlju, te humanitarni rad.

Početakom 1992. obilježili smo 100 godina rada Benevolencije, pred prepunom salom Narodnog pozorišta, a tokom Sarajevske zime, iste godine, održali sedmodnevni program "Shalom Sarajevo – Jevreji voljenom gradu".

Sa tog obilježavanja 100 godina rada ostao je zapamćen slogan da :

„Preporod’ ne treba samo Muslimanima, ‘Napredak’ ne treba samo Hrvatima, ‘Prosvjeta’ ne treba samo Srbima, svima nam je to itekako potrebno, a to možemo postići samo uz mnogo ‘Benevolencije’ ”.

Ništa nije pomoglo i u aprilu 1992. počeo je rat u kome je La Benevolencija imala svoju ulogu. Naime, još pred početak rata, nakon opsade Dubrovnika, koja nam se sada čini kratkom, svega 90 dana u poređanju sa preko 1400 dana opsade Sarajeva, naučili smo da je najvažnije za starije i hronične bolesnike imati dovoljno lijekova. Sazvali smo jevrejske ljekare i farmaceute i napravili su nam za tili čas dugu listu lijekova neophodnih za preživljavanje 1.500, uglavnom starijih ljudi, za period od tri mjeseca. Što nije bilo na domaćem tržištu – kupio nam je JOINT. Za ostatak para kupili smo hranu koja može stajati: ulje, brašno, so, šećer, rižu, tjesteninu, grah, konzerve i zaključili da će nam, ukoliko dođe do rata dobro doći, a ukoliko sve bude mirno, da ćemo to podijeliti kao tzv. “zimsku pomoć” ljudima slabijeg imovnog stanja.

Uz pomoć JOINT-a, Sohnuta i Jevrejskih opština Beograd i Zagreb, organizovane su evakuacije iz Sarajeva, prve tri avionom prema Beogradu, a zatim kopnom u Hrvatsku, prema Splitu i Pirvcu, kasnije Makarskoj, Evakuisano je iz Sarajeva preko 2.500 ljudi, od kojih oko 1000 Jevreja.

Nas oko 500 je ostalo u gradu i krenuli smo u aktivnosti Benevolencije. Prvo je bilo otvoriti apoteku, jer je sve u gradu (intersantno osim knjižara) bilo opljačkano, pa i apoteke. Komšija koji je imao radnju preko puta opštine nam je ustupio svoj prostor za apoteku i tako je osvanula firma “Humanitarna apoteka La Benevolencija“. Nije to svima lako za izgovoriti, pa smo odmah dobili nadimak “Jevrejska apoteka”, a uskoro je postalo poznato da ako nešto trebaš, traži u Jevrejskoj apoteci, ako tamo nema – nećeš to nigdje naći. Uvijek je pred apotekom bio popriličan red, a onda su počeli prigovori u smislu, da je jako opasno doći do naše apoteke, jer treba preći most na Miljacki, a mostovi su bili cilj za snajpere sa brda. Pa smo otvorili drugu apoteku, preko puna Narodnog pozorišta, a mjesto je postalo tako popularno, da je i danas u istom prostoru neka komercijalna farmacija.

Međutim, pošto smo mi i kulturno prosvjetno društvo, počeli smo sa drugim aktivnostima. Organizovali smo kurseve stranih jezika, učili smo hebrejski, engleski, francuski, njemački i arapski (jer je najbolji profesor arapskog bila Jevrejka), pa su odmah počele šale da optimisti uče engleski, a pesimisti arapski.

U septembru 1992. smo obilježili 500 godina izгона Jevreja iz Španije, na manifestaciji koja je trajala tri dana i koja je uz brojne okrugle stolove, koncerte i izložbe, zabilježena i u New York Timesu. Svijet je iznenada otkrio da pored Muslimana Srba i Hrvata u Sarajevu ima i Jevreja, pa smo postali meta stranih novinara i TV ekipa koje su pokrivala naš nesretni rat. Te vijesti i reportaže su inicirale stvaranje oraganizacija u Evropi “Prijatelji Benevolencije Sarajevo”, koji su počeli da skupljaju i šalju nam humanitarnu pomoć. Tako je La Benevolencija postal prva i jedina domaća humanitarna organizacija koja je potpisala ugovor sa UNHCR-om, te dobila registarske tablice i kartice saradnika najveće svjetske humanitarne organizacije, zahvaljujući tome što je kod podjele pomoći jedino pitanje bila “Šta vam treba?” a ne tada uobičajeno šta si i kako se zoveš.

Organizovali smo unos i slanje iz Sarajeva na stotine hiljada pisama, radio vezom smo povezali Sarajevo sa Beogradom i Zagrebom a telefonom preko Zagreba sa cijelim svijetom. U našoj kuhinji smo svaki dan u sedmici, svaki dan u godini osim za Jom Kipur dijelili po 320 – 350 toplih obroka. Čak smo uspjeli da odštampano i nekoliko Biltena o našem radu i životu, na dva jezika, samo što ovaj put nisu u pitanju bile ćirilica i latinica, nego bosanski i engleski jezik, naravno - kada bi se zvijezde poklopile pa je u isto vrijeme bilo i struje i papira i boje i moglo se nešto štampati.

A onda je napokon rat završen. Od evakuisanih Jevreja u Sarajevo se vratilo njih blizu 40%, procentualno najviše od bilo koje etničke grupe koja je napustila grad. Prestala je potreba za humanitarnim apotekama, humanitarna kuhinja je prerasla u restorančić sa jednim brojem obroka koji su se i nadalje humanitarno dijele, od kurseva jezika donedavno je još bio kurs engleskog, ali smo sada i sa time prestali jer nema interesenata, ali zato imamo druge aktivnosti.

Umjesto da našim klijentima damo svaki dan po jednu ribu, naučili smo ih da pecaju. Naime, organizovali smo kurs malog biznisa gdje se u 60 časova nauče osnove knjigovodstva, marketinga, pravnih propisa, pravljenje biznis plana i sve ono što je neophodno za početak. Svakome kažemo da to nije garancija da će postati Bill Gates, ali i saobraćajne nesreće prave oni koji su naučili voziti za 20 časova, a ne samo oni bez dozvole. Na taj način smo pomogli da se otvori blizu 3.600 radnih mjesta i isto toliko porodica učini samoodrživim.

Otišli smo korak dalje i formirali Mikrokreditnu fondaciju “Melaha” (po imenu prve jevrejske štedionice u Sarajevu), koja takvim ljudima daje kredit za otpočinjavanje posla i imamo nivo povrata kredita od 97%.

Vodimo brigu o starima koji su ostali u Sarajevu dok su im potomci negdje u svijetu i sjete se, eventualno, da jednom mjesečno nazovu i čuju jesu li još živi. Blizu 200 ljudi očekuje dva ili tri puta sedmično posjetu iz Benevolencije, gdje im njegovateljice pomažu u kućnim poslovima, nabavljaju hranu i lijekove, ili, što je najčešći zahtjev, samo sjede sa njima da zajedno popiju kafu, jer je to jedina živa riječ koju čuju. Sa TV aparatom i radijom je malo teže razgovarati.

Najviše brinemo o djeci i omladini, jer na njima sve ostaje. Želimo da od njih napravimo dobre ljude, svjesne toga da su Jevreji, ali ne da im to bude prednost nego da to ne osjećaju kao manu i teret. Počeli su na ljetovanjima u Pirovcu i Sarvašu da stvaraju mrežu prijatelja iz bivše Jugoslavije i šire, kao što smo i mi nekada radili.

Može se još mnogo govoriti o aktivnostima, radu, uspjesima, a što da ne i promašajima, jer sigurno i toga ima. Ali, zaustavimo se ovdje za prvih 125 godina. Mi se nadamo da će Benevolencija poživjeti i preživjeti još najmanje 125.

Sve što smo uradili, uradili smo zahvaljujući prijateljima, ljudima među koje spadate i vi koji ovo čitate i svi oni koji su nam u prošlosti pomagali i vjerujemo da će to i nastaviti, jer bez Benevolencije (dobre volje) nije lako živjeti.

Sarajevo, august 2017.

JAKOB FINCI
Predsjednik

JEVREJSKO KULTURNO-PROSVJETNO I HUMANITARNO DRUŠTVO

LA BENEVOLENCIJA

OD OSNIVANJA 1892 g. DO 1941 g.

Nakon dolaska Jevreja Sefarda u Sarajevo 1565. g. osniva se jevrejska opština – Kehila jehudit (Komunidad ħudia). To je, kao i u drugim gradovima, globalna zajednica u socijalnom smislu koja obuhvata religijsku, karitativnu službu kao i neko elementarno školstvo. U toj zajednici bogati pomažu siromašne u svakom pogledu. Takva zajednica ima i svoj kulturni identitet.

Ovakvo stanje, sa malim izmjenama, se zadržalo do 1878. g. Tada je došlo ne samo do zamjene vlasti od osmanske na austro-ugarsku, nego i do totalnog preokreta u društveno-političkom i naročito kulturnom pogledu. Bosanski Sefardi koji su poput drugih obrazovanih ljudi u Otomanskoj imperiji govorili turski, perzijski i bosanski, a posebno španski, talijanski, hebrejski i ħudeo-espanjol, postaju takoreći nepismeni, jer ne govore jezike novog kulturnog kruga kao što su njemački, engleski itd. Tada se pojavljuje potreba da se bosanski Sefardi u tom smislu i opismene. Oni su to vrlo brzo uradili. Prije toga su u sefardskom svijetu bila osnivana pobožna, pokopna i bolesnička društva pod imenom „Hevra kadiša“. O takvom sarajevskom društvu postoji podatak od 19.07.1885. g. u Arhivu Bosne i Hercegovine, kad je osnovano i dobilo statut izraelsko bolesničko i pogrebno društvo „HEVRA KADIŠA“.

Sarajevski Sefardi su se ubrzo nakon toga preorijentisali i preuzeli novi evropski tip društvene organizacije. Jedna grupa najuglednijih i najposposobnijih sarajevskih Sefarda je već od 1890. g. počela sa pripremama za osnivanje jevrejskog, sefardskog društva evropskog tipa. Oni su 12.01.1892. g. potpisali prvi zapisnik (protokol) o osnivanju dobrotvornog društva kome su dali ime „LA BENEVOLENCIA“ – dobročinstvo – čime su htjeli da označe svrhu društva i u samom naslovu. To su bili: Izachar Z. Danon, Ašer Alkalaj, Ješua Danijel Salom, Jozef M. Izrael, Avram Danijel Salom, Salamon Albahari, Isak Salamon Salom, Bernardo

Pinto, Avram Isak Papo, Rafael Majer Altarac, Ezra Rafael Atijas, Avram Levi Sadić i Leon Juda Levi.

Nakon kratkog vremena formirano je predsjedništvo društva. Prvi predsjednik je bio Izachar Z. Danon, potpredsjednik Avram Levi Sadić, sekretar Bernardo Pinto, blagajnik Ašer Alkalaj, te odbornici Ješua D. Salom, Jozef Z. Danon, Jozef M. Izrael, Avram Isak Papo, Leon Levi, Rafael M. Altarac i Izidor Salamon Salom.

Na početku je „La Benevolencia“ bila samo karitativno društvo. Prvobitni zadatak toga društva je bio pomaganje siromašnim Sefardima što je tek nakon nekoliko godina bilo prošireno davanjem stipendija siromašnim šegertima na raznim zanatima, kao i nešto manje - učenicima. „Svako ko želi i hoće da sebi osigura budućnost, da nauči zanat ili da pohađa školu, a za to nema sredstava neka se prijavi La Benevolenciji. Ona će svakoga pomagati u stvaranju i obezbjeđenju njegove egzistencije“. Ovom objavom započela je „La Benevolencia“ krajem 19. vijeka svoje karitativno i prosvjetno djelovanje među Jevrejima. Važno je napomenuti da su poslije „La Benevolencije“ osnovana i druga jevrejska društva, većinom sefardska i to u periodu do kraja Prvog svjetskog rata. Djelokrug djelovanja tih društava bio je veoma raznolik, uglavnom karitativnog karaktera. Takva društva uglavnom nisu imala ni statute ni javne programe. Pokretači ili osnivači takvih društava su bili uglavnom pojedinci ili male grupe ljudi, mahom iz nekoliko bogatih sarajevskih porodica.

Na osnivanje društava tipa „La Benevolencije“ i drugih vjersko-nacionalnih zajednica u BiH,

veliki značaj je odigralo i nepovjerenje prema školama evropskog tipa u austro-ugarskoj varijanti. Radi amortizacije nepovjerenja je 1884. g. a na insistiranje austrijskih vlasti, formiran školski odbor za grad Sarajevo. Članovi toga odbora bili su: Esad ef. Kulenović, Pero Kraljević, Eduard Plajer i Hajndrih Levi - po jedan predstavnik svake vjerske zajednice. Ovaj odbor je u stvari bio savjetodavni organ vladinom povjereniku za prosvjetu, Kosti Hermanu. Drugi važan momenat je bio osnivanje Prve gimnazije u Sarajevu. Odmah nakon toga su se počela jevrejska djeca upisivati u tu gimnaziju, pored ostalih učenika drugih vjera. 1904. g. je već bilo upisano 66 Jevreja od ukupno 630 učenika, a u učiteljsku školu je tada bio upisan samo jedan Jevrej.

Na samom početku djelovanja „La Benevolencije“, a u skladu sa nepovjerenjem prema austrijskom tipu školstva, Društvo nije skoro nikako pomagalo učenicima ali je šegertima davalo po 200 kruna pomoći. U tu svrhu je tada ukupno bilo izdvojeno 5000 kruna.

1908. g. „La Benevolencia“ od lokalnog sarajevskog, postaje društvo svih Jevreja Bosne i Hercegovine i u takvom kapacitetu djeluje do 20. maja 1924. g. što predstavlja tridesetogodišnjicu uspješnog djelovanja. Rad i aktivnost tog društva do 1941. g. možemo podijeliti na tri razdoblja. Prvo je od 1892. g. Do 1923. g., drugo od 1923. do 1933. g. i treće od 1933. do 1941 g.

Period od početka do 1908. g. je bio ispunjen sakupljanjem članova i materijalnih sredstava za pomoć. Bitna karakteristika toga perioda je bila pojava prvih maturanata sa srednjih škola i stručna edukacija radničkog podmlatka te priprema kurseva za unapređenje stručnog znanja zanatlija. Ovakvim radom „La Benevolencia“ je veoma napredovala, brojno ojačala, te postala uspješno i ugledno društvo. Taj period je značajan po konsolidaciji finansija što je ostvareno uz pomoć zavidnog broja bogatih Sefarda, koji su društvu davali, za ono doba, relativno velike iznose novca.

25. maja 1924. g. novim pravilima društva dolazi do značajnih promjena, jer „La Benevolencia“

mijenja glavni cilj svoga rada. Prioritet društva je tada bio da se veća pažnja posveti raznovrsnoj edukaciji, nego karitativnom radu. Cilj društva od „dobročinstva i prosvjete“ se mijenja na „prosvjetu i dobročinstvo“. Član 3 novih pravila glasi: a) pružanje materijalne pomoći sefardskim Jevrejima iz Bosne i Hercegovine koji uče na srednjim, stručnim i studentima na visokim školama, b) namještanje i eventualno pomaganje mladih sefardskih Jevreja koji se odaju valjanim zanatima. Ukoliko sredstva dopuštaju, društvo će u novcu ili u naturi pomagati siromahe, Jevreje sefardskog obreda. U ovome periodu društvo je talentovane maturante srednjih škola, počelo slati u velike gradove u kojima su egzistirali ugledni univerziteti kao što su Beč,

Budimpešta, Prag, Berlin, Pariz itd. ili u Jugoslaviji više u Zagreb, a manje u Beograd. Tako je stvorena prva generacija ljekara, farmaceuta, veterinara, inženjera raznih smjerova, sudija, advokata i ostalih intelektualnih zanimanja.

Tokom Prvog svjetskog rata, rad „La Benevolencije“ je znatno smanjen, pošto su mnogi njeni članovi mobilisani i poslani na razne frontove. Nakon završetka rata, 1918.g. društvo se ubrzo revitaliziralo i znatno napredovalo. U drugom i trećem periodu rada, društvo omogućava školovanje još većeg broja srednjoškolaca i studenata i prosvjećuje veliki broj Sefarda. Tada već društvo ne šalje gro studenata u Beč i Budimpeštu kao ranije, nego više u Zagreb i Beograd, ali ipak neki dobivaju stipendije za usavršavanje u Parizu, Berlinu, Milanu, Rimu itd.

Kao što je već rečeno, u maju 1924. g. „La Benevolencija“ puni trideset godina djelovanja. Na važnoj proslavi tridesetogodišnjice, najvažnija nejevrejska kulturna društva „Prosvjeta“, „Napredak“ i „Gajret“ čestitaju jubilej i odaju veliko priznanje društvu. U ime svih tih društava to iskazuje predsjednik „Napretka“ katolički župnik Tugomir Alaupović, poznat književni i kulturni radnik ovim riječima: „Kulturni život Bosne ne da se ni zamisliti bez blagotvorne akcije sarajevskih društava i značajno je, da je po hronološkom redu La Benevolencija od svih njih prva, najstarija. Jevreji Bosne su dokazali, koliko su dorasli za plodni i nužni kulturni rad, dokazali su to La Benevolencijom, koja čini čast i njima i gradu Sarajevu“. Alaupović je takođe naglasio činjenicu da je Bosna proizvela kao čist svoj specijalitet „jednu naročitu vrstu kulturnog djelovanja pomoću svojih, nadaleko čuvenih, prosvjetnih zajednica od kojih i La Benevolenciji pripada časno mjesto. Ta društva – naglasio je – takmiče se u kulturnom djelovanju ...“ (Godišnjak La Benevolencije, 1933. g. str. 4)

Dr Vita Kajon u istom Godišnjaku podcrtava „... prilikom te proslave došla je do očiglednog izražaja ona lijepa trpeljivost naše sredine“.

Najvažniji dio pomenute proslave je ipak bila Prosvjetna konferencija „La Benevolencije“, održana u svečanoj sali Gradske vjećnice, uz prisustvo delegata mnogih jevrejskih kulturnih ustanova iz Zagreba, Beograda, Osijeka kao i ogromnog broja jevrejskih intelektualaca iz Sarajeva. U glavnom referatu društva koji je podnio dr Vita Kajon, istaknuti jevrejski intelektualac, ponuđen je program vrlo smišljene saradnje na unapređenju rada za rješavanje kulturnih, prosvjetnih i humanitarnih problema koji su zajednički u svim jevrejskim kulturno-prosvjetnim ustanovama. Vodeću ulogu u tom radu imala bi „La Benevolencija“ pošto je najkompletnije jevrejsko kulturno-prosvjetno i potporno društvo. Program rada bi obuhvatao sredstva i načine rješavanja svih tekućih i budućih problema. Program kao i plan rada se sastoji iz osam teza od kojih svaka predstavlja po jedan problem koji treba da se riješi.

1. Sprečavanje hiperprodukcije jevrejske inteligencije. L.B. treba sa drugim jevrejskim ustanovama zaustaviti i spriječiti pretrpanost u nekim akademskim zvanjima, npr. advokatima, ljekarima, pravnicima i sličnim zanimanjima, te usmjeriti omladinu da izabire zvanja koja su također potrebna jevrejskoj zajednici, kao što su nastavnici, profesori, akademski muzičari, tehnički i finansijski stručnjaci, rabini sa filozofskom spremom, psiholozi i pedagozi.
2. Smanjivanje posredničkih zvanja.
3. Podizanje šegertskog doma i usavršavanje postojećih šegerta radi primjene savremenih metoda u budućem radu.
4. Slanje većeg broja mladih ljudi na studije jevrejskih nauka, koji bi po završetku studija prenosili svoja znanja na učenike u jevrejskim školama.
5. Riješiti nedostatak prevodilaca savremene jevrejske književnosti na maternji jezik.
6. Osnivanje jevrejskog, teološkog seminara koji bi odgajao jevrejske, vjerske i duhovne vođe.
7. Stvaranje jevrejskog muzeja koje je nakon Prvog svjetskog rata predložio dr Salamon Alkalaj, poznati jevrejski kulturni radnik iz Beograda.
8. Potreba političko-državnog vaspitanja Jevreja u Kraljevini Jugoslaviji.

Nakon usvajanja ovih teza, predloženo je održavanje prosvjetnog kongresa svih jevrejskih institucija u Jugoslaviji. Pripremanje ovog kongresa je bilo povjereno „La Benevolenciji“ koja je bila inicijator održavanja ovakvog kongresa, pošto se već djelatnost društva proširila u to doba na cijelu Jugoslaviju. U tom smislu bili su imenovani mnogi povjerenici u svim većim gradovima tadašnje Jugoslavije, dok je u Banja Luci utemeljen pododbor društva koga je „La Benevolencija“ potpomagala sa 500 dinara mjesečno. Već uoči proslave tridesetogodišnjice društva, „La Benevolencija“ je, po novim pravilima, od usko sefardskog postala opšte jugoslavensko i transformiralo se od potpornog, prosvjetnog u pravo kulturno-prosvjetno društvo. Također je već sredinom treće dekade postojanja, stipendiralo preko sto studenata i po posebnoj odluci konferencije i oko tri stotine srednjoškolaca, a oko tristo pedeset šegerta je primalo redovnu pomoć.

Važno je spomenuti da je već do same proslave tridesetogodišnjice uočeno veliko zalaganje dvije markantne sefardske ličnosti. To su Ješua D. Salom koji je 1902.g. postao počasni član društva i ing. Isidor Sumbul. Obojica su postali i počasni predsjednici društva i to ing. Isidor Sumbul na glavnoj skupštini 15. februara 1924. g., a Ješua D. Salom na glavnoj skupštini 18. maja 1933. g.

U maju 1924. g. je izašla *Spomenica o proslavi tridesetogodišnjice jevrejskog kulturno-podpornog društva La Benevolencia* koju je uredio i bio glavni redaktor Stanislav Vinaver, a štampala ju je štamparija i cinkografija „Vreme“ A.D. u Beogradu iste godine.

Veliki broj prosvjetnih radnika je ubrzo nakon proslave počeo da djeluje volonterski. Vodili su kurseve za trgovce, zanatlije, činovnike i pomagali u širenju i usavršavanju njihovog znanja i rada. Rezultat toga je bilo djelovanje 98 Jevreja do Drugog

svjetskog rata. Među njima je bilo 65 učitelja, većinom učiteljica, a ostalo su bili nastavnici. Svi oni su uživali veliki ugled ne samo među Jevrejima, nego i među ostalim stanovništvom svih konfesija. Jedan vid realizacije zaključaka konferencije je bilo povećanje izdavačke djelatnosti. U daljnjim periodima je pored pomenute Spomenice izašao Godišnjak koji zajednički izdaju Jevrejsko kulturno-prosvjetno društvo „La Benevolencia“ u Sarajevu i Dobrotvorno društvo „Potpora“ u Beogradu, 1933 – 5694 g., koji je štampan u štampariji Menahema Pape u Sarajevu. 1935. g. izlazi *Maimonides Rambam*, Spomenica povodom osamstogodišnjice od njegovog rođenja 1135 – 1935 (ukrase izradio Daniel Ozmo, istaknuti sarajevski slikar, grafičar, dugogodišnji uvaženi član „La Benevolencije“). 1937. g. u Sarajevu je u izdanju „La Benevolencije“ izašla knjiga „Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća“, koju je napisao Jorjo Tadić istaknuti dubrovački književnik i historičar. Štampana su i djela Isaka Samakovlije kao i neka druga jevrejskih i nejevrejskih autora.

Odmah nakon proslave pojačan je kulturni rad. Inicijativu za ovo dao je Središnji odbor društva, imajući u vidu da je „La Benevolencija“ u ranijem periodu uglavnom posredno doprinosila kulturnom razvoju sefardske sredine pošto je novčano

pomagala samo neke vidove obrazovanja Jevreja u Sarajevu i BiH. kad je formiran određeni broj intelektualaca, društvo je počelo i sa popularnim predavanjima. Održano ih je devet u periodu 1928-1929. g. Mnogo je važnije da je Jakovu Maestru povjereno da u jednom većem pisanom radu približi čitaocima folklorno blago, narodne običaje sefardskih Jevreja, posebno u našim krajevima na srpsko-hrvatskom jeziku. Lauri Papo – Bohoreti je povjereno da to isto uradi na đudeo-espanjol jeziku jer je dobrom dijelu stanovništva to bio maternji jezik. To bi pomoglo očuvanju naših sefardskih idioma kao i raznolikosti oralne nezabilježene tradicije barem u obimu koliko je do tada bilo očuvano. Oba rada su završena do određenog roka. Što se tiče

Bohorete, ona je to nastavila da radi do kraja svog života. Romanse i poslovice kao i narodne priče je utkala u svoje drame i studije. Pošto je bila i muzički obrazovana, uveliko je doprinijela komponovanjem pratnje raznim pjevačima amaterima. Neki bohoretisti vežu njenu djelatnost samo za društvo „Matatja“, zaboravljajući da je ona bila ne samo važan član nego i funkcioner u „La Benevolenciji“.

U drugom razdoblju svoga rada pa i kasnije, društvo je posvetilo veću pažnju izučavanju istorije Sefarda u drugim gradovima Jugoslavije, posebno u Dubrovniku. U dubrovačkom Državnom Arhivu je bilo mnogo upravo takve istorijske građe. „La Benevolencija“ je, nakon sporazuma sa upravnikom Državnog Arhiva Branimirom Truhelkom, materijalno pomogla da se kupi fotografska tehnika za snimanje toga blaga. Ovakva inicijativa tj. snimanje materijala je bila važna ne samo za sarajevske Sefarde nego i one u drugim gradovima tadašnje Jugoslavije. Jevrejske organizacije u drugim gradovima su to rado podržale. Za ovu akciju „La Benevolencije“ bio je zadužen dr Kalmi Baruh, uvaženi odbornik društva. 1931. g. on je proveo deset dana u Dubrovniku izučavajući pomenutu građu iz arhiva. Rezultate toga rada je objavio u Jevrejskom glasu u broju od 11. decembra, 1931. g. Ovom prilikom je dr Baruh upoznao profesora Jorja Tadića i dogovorio sa njim da upravo on napiše pomenutu monografiju o Jevrejima u Dubrovniku.

1932. g. u okviru društva, počeli su prosvjetni kursevi za proširenje opšteg znanja trgovačkih i zanatlijskih pomoćnika koje je držao prof. Eliezer Levi. Nastavni plan za ove kurseve su uradili prof. Eliezer Levi i dr Samuel Kamhi. Kursevi su trajali dvije godine. Na kursovima su predavali, osim prof. Eliezera Levija, prof. S. Pinto, dr Isak

Levi, dr Samuel Kamhi, prof. E. Eskenazi, dr I. Izrael i prof. J. Maestro.

Listove *Jevrejski glas* kao i ranije *Jevrejski život*, „La Benevolencija“ je obilato materijalno pomagala, a glavni urednici ovih listova su većinom bili članovi središnjeg odbora „La Benevolencije“ i redakcija *Jevrejskog glasa* je bila smještena u zgradi „La Benevolencije“. Osim pomenutog, društvo je pomagalo privatnu školu za učenje hebrejskog jezika *Safa Berura*. Dr Kalmi Baruh je bio neko vrijeme direktor te škole. Društvo je pomagalo i pjevačko društvo *Lira* u svakom pogledu i osnovala poseban fond na ime *Lire* od 5000 dinara kojim se pomagalo

školovanje talentovanih pjevača i kompozitora koji bi harmonizirali (obrađivali) jevrejske romanse i druge napjeve. Veliku pomoć u svakom pogledu, društvo je pružilo u izgradnji velikog hrama Kal Grandi. Osim toga društvo je dugo pomagalo jevrejsku menzu u Beogradu, te djelatnost sefardskog akademskog društva *Esperanza* u Zagrebu.

Sa drugim konfesionalnim društvima „Napretkom“, „Prosvjetom“, „Gajretom“ i „Narodnom uzdanicom“, „La Benevolencija“ je tijesno saradivala.

Vrlo značajne su bile akcije L.B za pomoć siromašnim Jevrejima u Bitolju, kao i njemačkim Jevrejima Aškenazima, koji su uslijed progona došli u Jugoslaviju. Društvo je pomagalo „Crveni krst“, Narodno pozorište Sarajevo, a posebno osnivanje Šumarskog i Rudarskog fakulteta kao i fondove nekih nejevrejskih škola u Sarajevu i BiH.

Dr Vita Kajon je u svom referatu pomenuo sve uspjehe koje je „La Benevolencija“ do tada postigla (do 1933. g.). Inače se u cijelom referatu pojavljuje ideja o očuvanju i koheziji cjelokupne jevrejske zajednice u Jugoslaviji pa i šire.

Do kraja drugog perioda, „La Benevolencija“ je pomogla velikom broju sefardskih intelektualaca da završe školovanje i uspješno diplomiraju. Ako govorimo o cjelokupnom djelovanju „La Benevolencije“ moramo istaći dvojicu najistaknutijih pregalaca.

Rafael Atijas – Zekić je zapamćen kao pisac, prevodilac i diplomata, a manje kao nezamjenjivi i dugogodišnji blagajnik koji nije pristajao da obnaša druge više funkcije. Društvo je to priznalo i već 1918. g. ga je izabralo za počasnog člana, a prije same proslave tridesetogodišnjice naručilo od Romana Petrovića da napravi njegov portret koji je dugo ukrašavao prostorije Društva. Na samoj proslavi tridesetogodišnjice 1933. g., ispred velikog broja poštovalaca dr Kalmi Baruh mu je zahvalio za tridesetpetogodišnji predan rad.

Dr Vita Kajon, veliki organizator, istoričar, diplomata, poliglota, istaknuti političar i govornik uspio je da svojim znanjem i odličnim kontaktima osvoji publiku koja ga je uvijek nakon govora ispraćala velikim aplauzom. Saradivao je sa više jevrejskih društava i drugih organizacija; Jevrejskom opštinom Sarajevo, sefardskim pokretima ali je zapaženo i njegovo zalaganje za kulturni napredak

grada Sarajeva. Bio je dugogodišnji organizacioni sekretar „La Benevolencije“ i stalno unapređivao njen rad, tako da je društvo postalo jedno od najvažnijih nacionalnih društava u tadašnjoj Jugoslaviji.

Treći period djelovanja „La Benevolencije“ je ne samo najkraći, nego i najteži i najopasniji. Pojava fašizma u Njemačkoj, a naročito dolazak Hitlera na vlast, dovelo je do naglog skoka antisemitizma. Uticaj njemačkog i talijanskog fašizma ubrzo je prihvaćen na skoro cijeloj teritoriji tadašnje Kraljevine Jugoslavije. Period do 1939. g. je ipak bio obilježen nekom vrstom opreza, a kasnije se uticaj fašizma razbuktao. U huškanju protiv Jevreja prednjačio je list „Balkan“. U broju od 11. juna 1938. g. piše: „Čivitsko kukurikalo Juda Altarac teroriše Srbe u Sarajevu“ ili „Jevreji predstavljaju predmet izbora sarajevske muke i nevolje“ („Balkan“ br. 393, str. 3) i tako dalje i sve žešće. Takvih i sličnih listova u Jugoslaviji je bilo dosta. Ovakav porast antisemitizma doveo je do prvih antisemitskih mjera. U *Službenim novinama* br. 293 – LXXX – od 5. oktobra, 1940. g. je objavljena „Uredba o upisu lica jevrejskog porijekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, viših, srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola“. Drugim riječima uveden je „Numerus clausus“ za Jevreje jer se u pomenute škole, po propisu te uredbe, može upisati samo određen broj učenika jevrejskog porijekla. Donesene su i druge odredbe, između ostalih, „Uredba o mjerama koje se odnose na Jevreje u pogledu obavljanja radnji sa predmetima ljudske ishrane“. Ove dvije pomenute uredbe su zajedno izašle, osim u *Službenim novinama* i u zagrebačkim *Narodnim novinama*, br. 230 od 9. listopada 1940. g.

Po prvoj sramotnoj uredbi u Sarajevu će se moći upisati kako slijedi:

- U I mušku realnu gimnaziju 4 učenika
- U II mušku realnu gimnaziju 5 učenika
- U I žensku realnu gimnaziju 3 učenice
- U II žensku realnu gimnaziju 4 učenice

Savez jevrejskih opština Jugoslavije je odmah reagovao na ovu uredbu, ali bez uspjeha. U Sarajevu je ubrzo osnovana srednja škola polu-privatnog karaktera da bi se time omogućilo ostalim Jevrejima da se obrazuju. U toj školi su predavali profesori Jevreji: dr Kalmi Baruh, dr Marcel Šnajder, prof.

Avram Pinto i drugi ali ne samo oni, predavali su i profesori nejevreji: prof. dr Vojin Gligić i njegova supruga te prof. Vera Šnajder kao i drugi. Sve ovakve pa i druge nevolje nisu mogle zaustaviti rad „La Benevolencije“. Društvo je neprestano pojačavalo rad i u to vrijeme izdalo dosta publikacija od kojih su neke već pomenute.

Krajem marta 1941. g. održane su protestne demonstracije skoro u cijeloj Jugoslaviji povodom pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu. To se desilo i u Sarajevu. Protestovali su ljudi svih konfesija. Bilo je i demoliranja i nanošenja štete raznim objektima. Incijatori ovih demonstracija su bili uglavnom ljevičari. Kao i uvijek bilo je i dosta ljudi koji su namjerno uništavali sve što su mogli. Nije čudo što su za sve što se tada desilo bili optuženi Jevreji. U odgovoru na te optužbe, predstavnici svih jevrejskih organizacija okupljeni po pozivu „La Benevolencije“, upućuju odgovor 1. aprila na pismo od 29. marta 1941. g. u kome odlučno odbijaju optužbe na račun Jevreja. Pismeni odgovor su potpisali, u ime svih okupljenih organizacija, predsjednik „La Benevolencije“ dr Jakov Kajon i potpredsjednik Leon J. Finci. Ovo je bila vjerovatno jedna od posljednjih akcija svih jevrejskih organizacija koje je zastupala „La Benevolencija“ do početka Drugog svjetskog rata.

Ubrzo nakon kapitulacije jugoslavenske vojske i ulaska Nijemaca u Sarajevo, kao i formiranja

ustaške vlasti, donesene su razne protujevrejske mjere i zakoni. Jedna od takvih je bila postavljanje povjerenika u jevrejskim kulturnim i ostalim nacionalnim društvima, organizacijama, fabrikama, firmama, radnjama itd. U sva jevrejska nacionalna društva su postavljani povjerenici kojima je ustaška vlast vjerovala. Za povjerenika u društvo „La Benevolencija“ je postavljen dr Maks Kovačić (vidi kompletnu listu povjerenika u Arhivu BiH). Taj povjerenik je, za razliku od većine drugih, dosta pomogao ne samo „La Benevolenciji“, Jevrejskoj opštini i nekim drugim jevrejskim organizacijama. Zbog svoje velikodušnosti i čovječnosti je bio odveden i kasnije ubijen u Jasenovcu. Bilo je i drugih povjerenika koji su u okviru svojih mogućnosti pomagali Jevrejima, bez obzira na veliku opasnost.

„La Benevolencija“ je bez sumnje bila najvažnije i najkompletnije kulturno-prosvjetno i humanitarno društvo u istoriji jevrejskog naroda u BiH. Bila je ne samo opštenarodno društvo, nego je imala i rukovodeću ulogu u kompletnoj jevrejskoj sredini pa i šire. Ona je učestvovala u svim velikim akcijama i bila, kako je lijepo napisala Laura Papo – Bohoreta, u posveti u jednom od svojih najvažnijih djela *La mušer sefardi de Bosna (Sefardska žena u Bosni): „A la „Benevolencia“, valerosa amiga del progreso“ („Benevolenciji“, hrabroj prijateljici napretka“)*

Sarajevo, septembar 2017

MR KAMHI DAVID,
redovni prof. Sarajevskog Univerziteta, u penziji

MJESTO SUSRETA

Doprinos jevrejskog kulturno-prosvjetnog i humanitarnog društva „La Benevolencija“ očuvanju međureligijskog dijaloga u BiH tokom rata 1992-1995.

Elma Softić-Kaunitz

Uvodna riječ autorice

Stranice koje su pred vama skroman je pokušaj da se ostavi zapis o jednom vrlo kratkom periodu u povijesti bosanskohercegovačkih Jevreja i odnosi se na relativno nedavnu prošlost – na rat 1992-1995. Tekst je za širu publiku (ali i za karakter publikacije) prilagođen naučni rad na temu „Doprinos jevrejskog kulturno-prosvjetnog i humanitarnog društva ‘La Benevolencija’ očuvanju međureligijskog dijaloga u BiH tokom rata 1992-1995.“¹, te su zbog prilagodbe ovdje izostavljeni neki obavezni elementi naučne aparature: spisak kratica, rezime na bosanskom i na engleskom jeziku kao i poglavlje koje se odnosi na teorijski okvir istraživanja. Neki su odlomci nešto skraćeni, a drugi opet dopunjeni podacima koje sam u međuvremenu pronašla. Rad je rezultat istrživanja koje je uključilo i putovanje kroz interne arhive La Benevolencije i Jevrejske opštine u Sarajevu, literaturu koja mi je bila na raspolaganju, onu stariju kao i onu koja je nastajala tokom posljednjih dvadesetak godina, napise u dnevnoj štampi i časopisima, ali i intervju sa neposrednim učesnicima u događajima koje opisujem. Rad je pisan 2012/13, ali, na žalost, ništa od uslova na koje se povremeno referiram kao na „današnje stanje stvari“ i to uglavnom u negativnom kontekstu, nije se za ove 4 godine promijenilo. Kako sam i sama bila učesnik nekih od opisanih dešavanja i aktivnosti – evidentna je i moja osobna nota koja ovom radu daje karakter eseja.

BIBLIOGRAFIJA

1. Spomenica o proslavi tridesetogodišnjice jevrejskog kulturno-prosvjetnog društva „La Benevolencija“, uredio Stanislav Vinaver, Beograd – štamparija i cinkografija „Vreme“ A. D. 1924
2. Godišnjak, izdaju jevrejsko kulturno-prosvjetno društvo „La Benevolencia“ u Sarajevu i Dobrotvorno društvo „Potpora“ u Beogradu, Štamparija Menahem Papo – Sarajevo 1933 – 5694
3. Spomenica Majmonidesa 1135 – 1935, izdaje „La Benevolencija“ Sarajevo
4. Dr Haim Kamhi: Jevrejska publicistika u Bosni i Hercegovini, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu 1566 – 1966, str. 107
5. Prof. Avram Pinto: Jevrejska društva u Sarajevu – Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu 1566 – 1966
6. Prof. Dr Aleksandar Stajić – Mr iuris Jakov Papo: Ubistva i drugi zločini izvršeni nad Jevrejima u Bosni i Hercegovini u toku neprijateljske okupacije, pomenuta Spomenica str. 205
7. Politička enciklopedija, Beograd 1975
8. Sarić Samija: Jevrejska kulturna i druga društva u Bosni i Hercegovini, 1885 – 1945 REGESTA (Državni arhiv BiH, Sarajevo 1995)
9. Mr David Kamhi: Doprinos nadrabina Morica Levija afirmaciji bosanskih Sefarda, PREPOROD br. 5/1087, 1. mart 2017

¹ Sa ovim radom sam magistrirala u maju 2013. godine na Univerzitetu u Sarajevu (Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije – Postdiplomski studij u religijskim naukama). Mentori su bili prof. dr. Dino Abazović i prof. dr. Zilka Spahić Šiljak.

UVOD

Jevrejska zajednica danas ima status jedne od četiri tradicionalne crkve i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini, a Jevreji su njeni stanovnici punih 450 godina. Pa ipak, jevrejska istorija i doprinos Jevreja razvoju ove zemlje je gotovo nepoznat većini njenih građana, uključujući, na žalost i Jevreje same. Zadatak ovog rada je da doprinese boljem poznavanju jevrejskog prisustva i djelovanja u Sarajevu i Bosni i Hercegovini tako što će predstaviti ulogu koju je Jevrejsko kulturno-prosvjetno i humanitarno društva "La Benevolencija" imalo u životu okupiranog Sarajeva u periodu 1992 – 1996. te da pokaže utjecaj koji su aktivnosti "La Benevolencije" imale na očuvanje i unapređenje međureligijske suradnje i međureligijskog dijaloga između crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini.

Ovaj rad nema ambiciju da da istorijski prikaz jevrejskog prisustva u BiH, ali, s obzirom da će se referirati na određene aspekte jevrejske povijesti na ovim prostorima, u prvom poglavlju će biti predstavljene osnovne značajke jevrejske istorije u Sarajevu i Bosni i Hercegovini. od dolaska Sefarda u 16. stoljeću do kraja II svjetskog rata, kao i povijest "La Benevolencije" tokom ovog perioda. Takođe će biti u najkraćim crtama predstavljeno djelovanje jevrejskih društava i rad Jevrejskog kulturno-prosvjetnog i humanitarnog društva "La Benevolencija" od osnivanja do njenog gašenja 1941. godine. Drugo poglavlje započinje obnavljanju rada „La Benevolencije“ 1991. godine, njenim aktivnostima u periodu neposredno pred izbijanje rata i o utjecaju društveno političkih dešavanja u Bosni i Hercegovini i regionu na Jevrejsku opštinu u Sarajevu, te o promjeni fokusa djelovanja La Benevolencije sa kulturno-prosvjetnog na humanitarni aspekt za što je neposredni povod bio rat koji je već bjesnio u Hrvatskoj i bilo je pitanje trenutka kada će se prenijeti u BiH; organizacija društva i aktivnosti tokom perioda 1992-1996. Treće poglavlje će se fokusirati na suradnju "La Benevolencije" i drugih humanitarno-karitativnih organizacija u BiH, dok će u četvrtom biti osvijetljeni neki aspekti međureligijskog dijaloga te analiziran doprinos "La Benevolencije" međureligijskoj suradnji. Peto poglavlje daje opis svih aktivnosti "La Benevolencije u ratnim uslovima i prvoj poratnoj godini, a u šestom i završnom poglavlju biće izneseni opšti zaključci.

PRVI DIO:

JEVREJI U BOSNI I HERCEGOVINI – 1565-1948.

OD KATOLIČKIH KRALJEVA DO KRAJA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Jevreji u Bosni i Hercegovini dijele se u dvije skupine – Sefardi koji su potomci Jevreja koji su nakon protjerivanja iz Španije i Portugla došli u Bosnu sredinom 16. stoljeća i Aškenazi – Jevreje iz srednje i istočne Evrope koji su pod kraj 19. stoljeća došli u većem broju zajedno sa austrougarskom upravom u Bosnu i Hercegovinu². Sefardi i Aškenazi pripadaju različitim tradicijskim, kulturnim i jezičkim grupama. Najznačajnija razlika između ove dvije grupe svakako je u govornom jeziku kjoji je kod Sefarda jevrejskošpanjolski, dakle u osnovi je pretklasični španjolski, a kod Aškenaza jidiš čija je osnova njemački. Postojala je i izvjesna manja razlika u načinu izgovora klasičnog biblijskog hebrejskog jezika. Iako je osnovni zakon isti za sve Jevreje postoje i neke vrlo neznatne razlike u religijskoj praksi i religijskim običajima.

Reconquista (oslobađanje Španije od nekršćana) se završila 31. marta 1492. godine kraljevskim ediktom katoličkih kraljeva Ferdinanda i Izabele kojim je naredeno protjerivanje svih Arapa i Jevreja iz Španije. Nakon što su morali napustiti Španiju 1492. godine, a potom i Portugal 1496., značajan broj jevrejskih izbjeglica počeo se naseljavati u zemlje koje su u to vrijeme bile u sklopu Osmanskog carstva. Osmanski sultani prigrlili su u svojim zemljama Arape i Jevreje prognane iz Španije.³ Bajazit II je izdao zapovijed da se prognanici iz Španije ne vraćaju sa granica Carstva već da se prihvate i da im se, koliko je moguće, izade u susret. Jedan broj Jevreja stigao je preko turskih i grčkih gradova i u Sarajevo i tu se stalno naselio. Njihov govorni jezik bio je španjolski koji se tokom narednih stoljeća obogatio bosanskom i turskom leksikom, pa je nastao i specifičan i u svijetu prepoznatljiv jevrejskošpanjolski bosanskih Sefarda.

Postoje različita mišljenja o tome kada su se prvi Sefardi doselili u Sarajevo, pa tako Moric Levy navodi nekoliko podataka:

Iz nekog rukopisa jedne muslimanske biblioteke u Sarajevu proizilazi da je u doba namjesnika Hamid Ali Beya godine 958. (1541.) živjelo u Sarajevu 30-40 Jevreja koji su se bavili trgovinom. Ovi trgovci su se ovdje naseljavali sami bez svojih porodica. Najviše ih je došlo iz Soluna, kamo su se u velikim blagdanima opet vraćali. (Levy, n.d., str. 11)

Muhamed Nezirović, navodi podatak sefardskog historičara Moise Franc-a koji se slaže u vremenu naseljavanja ali ne i o tome ko su bile jevrejske pridošlice. Franco kaže:

"Isto tako jedno tridesetak židovsko-portugalskih obitelji stigoše u Bosnu, u mjesto Sarajevo. Namjesnik ove zemlje koji se zvao Majos-paša dodijelio im je jednu posebnu četvrt; tu i sada žive

² Alija Bejtlić u članku "Jevrejske nastambe u Sarajevu", objavljenom i u spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, navodi podatak o „drugoj seobi“, te navodi da su u Sarajevo došle aškenaske porodice „sasvim sa druge strane, iz srednje Evrope“. Bejtlić piše: „Ovim sefardskim Jevrejim pridružili su se u Sarajevu, ali mnogo kasnije i aškenaski Jevreji koji su ovamo došli sasvim sa druge strane, iz srednje Evrope. Prve jevrejske porodice u toj drugoj seobi došle su u Sarajevo 1686. godine iz Budima, a vjerovatno i nekih drugih mjesta Panonije, kada su Turci izgubili Budim i Ugarsku.“ Dalje u tekstu Bejtlić spominje kako je sa novim doseljenicima „ovamo je došao i haham Cevi Aškenazi, vrlo učen čovjek, koji je upravo u Sarajevu postao haham i rabin“. To da su Aškenazi došli u Sarajevo 200 godina prije široko prihvaćene verzije o njihovom dolasku tek sa austrougarskom upravom je vrlo vjerovatno, no ostaje pitanje da li je Cevi Aškenazi bio aškenaskog porijekla, jer je prezime Aškenazi, zapravo uobičajeno sefardsko prezime koje u prijevodu znači Nijemac. U samoj Mađarskoj je bilo sefardskih zajednica, no to ne znači da su Jevreji koji su krajem 17. stoljeća došli u Sarajevo morali biti Sefardi, te je moguće da je bilo aškenaskih porodica koje su se asimilirale sa većinskim sefardskim Jevrejima. Pozivajući se na V. Skarića u djelu „Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije“, Sam Bejtlić kaže još i ovo: „Pojava Aškenaza u Sarajevu, kojima se, zanimljivo je gotovo gubi trag u kasnijim izvorima, nije bila nimalo čudna ne samo zbog toga što je jevrejski živalj tu već prije uhvatio korijen, nego i po tome što nisu bili jedini koji su se zajedno sa turskom vlašću povukli iz Budima, i to baš ovamo: te godine i u vrijeme oko te godine ovamo su doselile još čitave druge porodice: muslimani Mađžarevići, Hiroši, Kološi, Požegije, Janjoši i pravoslavni Budimlići.“ (Bejtlić, 1966, str. 22)

³ Španjolski historičar i putnik Goncalo de Illescas opisujući odnos sultana Bajazita II prema kršćanima i Jevrejima navodi kako je sultan, čudeći se, rekao: „Ja ne znam kako je taj španjolski kraljevski par tako mudar, kada su u svojoj zemlji imali takve podanike poput ovih Židova, a koje su protjerali iz svoje zemlje.“ (Nezirović, 1992, str. 32)

njihovi potomci. Jevrejsko groblje bi otvoreno u ovom gradu godine 1545. Sedam odbornika, koji su ga stvorili počiva tu zajedno, pod istom humkom smješteni oko tijela svog velikog rabina Baruha.“ (Franco, 1897., citirano u Nezirović, 1992, str.34)

Ono o čemu načelno postoji jedinstven stav jeste da je 1565. osnovana Jevrejska opština u Sarajevu⁴.

Prema široko prihvaćenoj verziji koja govori o tome gdje su se jevrejske pridošlice u Sarajevu nastanile, Jevreji su se po dolasku počeli naseljavati uglavnom u muslimanskim mahalama, ali to barem u to prvo vrijeme i nije bilo dočekano sa pretjeranom blagonaklonošću među muslimanskim stanovništvom i dovelo je do toga da je Sijavuš-paša Stariji, 1581-1582. godine, izgradio jevrejsku četvrt koja se prostirala na površini od oko 2200 m². Ova četvrt je bila poznata kao „Sijavuš-pašina Daira“, „Velika avlija“, „Kortižo“ ili „Čifuthana“. Ova jevrejska četvrt, iako izgrađena na traženje nekih uglednih muslimana i to uz objašnjenje da: „Jevreji neoprezno rukuju s vatrom, usljed čega nastaje kod njih često požar; nadalje prave veliku galamu, te ih treba izdvojiti iz njihove (muslimasne) sredine“ (Levy n.d. str. 15), nikada nije imala karakteristike geta kakva su u to vrijeme postojala u evropskim državama. Prema Neziroviću, razlog zašto su se Jevreji nastanili u „Kortižo“ je, vrlo lako moguće, bio sasvim druge prirode:

Međutim, Moše (Rafaela) Atijas, poznatiji pod imenom Zeki-efendija, istaknuta figura bosanske sefardske zajednice s početka ovog stoljeća, koji misli da je i ova nastamba nastala 1645. godine, iznosi jednu tvrdnju koja baca novo svjetlo na razlog nastanka ove nastambe: ona nije nastala zbog toga što su muslimani željeli da odstrane Jevreje iz svojih mahala nego zbog tog što su upravo Jevreji stalno željeli da žive zajedno. Tako Zeki-efendija kaže: (...) “Tako su Jevreji nastavili uživati dobar glas među građanima drugih konfesija ali su oni (Jevreji) stanovali udaljeni jedni od drugih, svaki u pojedinoj ulici tako da im je bilo vrlo teško da se sakupljaju prilikom svečanosti, zaruka i smrtnih slučajeva, pa iako su se obraćali zamolnicama svakom namjesniku, bilo im je odbijeno pravo da se svi skupe u jednu mahalalu (čtvrta). U ovom stanju su živjeli do (1645) kada je došao za namjesnika Sijavuš-paša (bivši veliki vezir) koji se smilovao na jevrejski narod i dao da se sagradi jedna mahala pod njegovim imenom, što se još danas zove “mahala Sijavuš-paše” (Sijavuš-pašina četvrt). (Nezirović, 1992, str. 21)

Svi autori se slažu da se četvrt nikada nije zaključavala te da Jevreji nisu bili prisiljeni stanovati samo unutar nje, niti im je bilo zabranjeno kupovati nekretnine i u drugim dijelovima grada, tako da su mnogi vrlo brzo nakon što su postali imućni, ali i zato što je zajednica rasla, kupovali kuće u onim mahalama gdje su smatrali da će im biti najpogodnije za život.

Prva sinagoga izgrađena je 1581. Jevrejska zajednica se razvijala i rasla zahvaljujući odnosu koji su osmanske vlasti imale prema nemuslimanskom, naročito jevrejskom stanovništvu. Kako u svom članku navodi Sućeska (n.d.) taj odnos prema Jevrejima bio je, u skladu sa opštim načelima šerijatskog prava, te im je omogućavao da uživaju ličnu i imovinsku sigurnost, zaštitu od zloupotrebe ovlasti pojedinih organa vlasti, te slobodu vjeroispovijesti, autonomiju u pitanjima porodičnih, nasljednih, obligacionih, imovinsko-pravnih i nekih drugih poslova. Jevreji koji su se tokom osmanskog perioda bavili uglavnom trgovinom i zanatstvom, živjeli su u miru sa ostalim vjerskim i etničkim grupama. Gledano iz današnje perspektive, možemo reći da su u to vrijeme međusobni odnosi različitih grupa bili daleko od onoga što mi danas smatramo prijateljskim vezama jer među pojedincima iz različitih zajednica niti među samim zajednicama nisu postojale intimne drugarske niti porodične veze, ali su odnosi bili korektni, puni uvažavanja i poslovnog povjerenja. Veoma bitno je napomenuti da među stanovništvom nije postojao antisemitizam u mjeri koja bi bila zabrinjavajuća ili prijeteca. Iz Sarajeva su Jevreji krenuli i u druge bosanske⁵ gradove tako da je već polovinom 18. stoljeća bila ustanovljena druga najstarija bosanskohercegovačka Jevrejska opština u Travniku, a potom i u svim većim bosanskim gradovima i u Mostaru. Od dolaska Jevreja u BiH pa sve do 1941. godine u Bosni i Hercegovini je postojalo najmanje 26⁶ jevrejskih opština koje su djelovale u 23 bosanskohercegovačka

grada. Izgrađeno je najmanje 35⁷ sinagoga, sigurno se zna za još 5-6 sinagogalnih prostora uređenih u privatnim kućama dok se ne zna ukupan broj naselja u kojima su živjele manje grupe Jevreja koje nisu osnivale svoje opštine već su organizaciono pripadale Jevrejskim opštinama u većim mjestima (npr. Jevreji Jajca i Livna su pripadali travničkoj opštini).

Nakon što je na Berlinskom kongresu 1878. dobila protektorat nad Bosnom i Hercegovinom, Austro-Ugarska monarhija je uspostavila svoju upravu te u Sarajevo i ostale veće gradove poslala stručnjake raznih profila i to većinom iz svojih istočnih slavenskih pokrajina. U tim prelomnim vremenima svo je dotadašnje bosanskohercegovačko stanovništvo bilo izloženo ne samo dostignućima moderne zapadnoevropske nauke i tehnologije, već i sasvim novom upravnom ustrojstvu i novom evropskom svjetonazoru. Napredak je krupnim koracima osvajao uspravane sarajevske mahale i učmale bosanske kasabe i niti jedna zajednica nije ostala nedotaknuta promjenama. Među vojskom stručnjaka raznih profila koji su došli i nastanili se u bosanskohercegovačkim gradovima bio je i značajan broj Aškenaza - Jevreja iz srednje Evrope (Češke, Hrvatske, Slovenije, ali i Austrije, Njemačke, Mađarske).

Položaj Jevreja u vrijeme austrougarske vlasti bio je u skladu sa tadašnjim austrougarskim standardima. Jevreji su bili u pravima izjednačeni sa drugim etničkim zajednicama, odnosno uživali su građanska prava kao i svi ostali Jevreji diljem Austrougarske monarhije. U Sarajevu je 1879. godine osnovana Aškenaska jevrejska opština. Za bosanske Sefarde Aškenazi su, sa svojim čudnim jezikom, evropskim načinom odijevanja, nepoznatim običajima, bili toliko neobični da je najveći broj prosječnih Sefarda sumnjao da su te pridošlice zaista Jevreji. Pa ipak - novo vrijeme, nova vlast, novi Jevreji, pokrenuli su domaći jevrejski svijet i promjene su nepovratno počele da utječu na postojeću jevrejsku zajednicu, a Bosna i Hercegovina - nova austrougarska pokrajina, novo evropsko tržište i sredina u kojoj je antisemitizam bio gotovo nepoznat, privlačile su austrougarske Jevreje koji su velikom brzinom uvećavali novoosnovanu sarajevsku aškenasku zajednicu. Osim toga vrlo brzo su formirane i aškenaske zajednice u Banjoj Luci i Tuzli, te su izgrađene i aškenaske sinagoge u sva tri gore pomenuta grada.

OSNIVANJE DRUŠTAVA

Novi uslovi života diktirali su i veću potrebu za društvenim organizovanjem, pokretanjem novih aktivnosti i posebno – boljim, suvremenijim obrazovanjem omladine. Počela su da se formiraju jevrejska kulturna i dobrotvorna društva kao i različita udruženja poput novčarskih zadruga i sportskih društava. Osnovne karakteristike novonastalih jevrejskih društava bile su pobožnost, pružanje potpore i humanost, a nešto kasnije njegovanje jevrejske kulture i tradicije, te prosvjetna djelatnost. Osnivanje humanitarnih društava bilo je u skladu sa jevrejskom tradicijom pomaganja onima kojima je pomoć neophodna: siromšnim, bolesnim, siročadi, umirućim itd. Smatra se da je pružanje pomoći i potpore (koja može biti u hrani, odjeći, novcu ili pomoći umirućima te pomoć oko sahrane, održavanja groblja itd.), obaveza svakog pojedinca. Kako se pomoć potrebitom smatra i dobrim djelom - pružana je dobrovoljno i besplatno. Najstarije jevrejsko dobrotvorno društvo je bilo Hevra Kadiša tj. pogrebno društvo. Hevra Kadiša je u Sarajevu organizovana vrlo brzo nakon osnivanja prve Jevrejske opštine, ali je svoju pravnu potvrdu dobila tek kada je krajem 19. stoljeća i zvanično registrovana pod imenom „Hevra Kadiša – izraelsko bolesničko i pogrebno društvo Sarajevo“. Tokom perioda od 1892. do 1941. godine u Bosni i Hercegovini je djelovalo najmanje 70-75 društva (Sarić, 1995, str.7)⁸ Većina društava osnovana je radi društvenog ili humanitarnog djelovanja. Njihovi osnivači – ili bolje rečeno “pokretači” bili su bolje stojeći Jevreji koji su na taj način pomagali siromašnu djecu, siročad, bolesnike, udovice itd. Veliki broj tih društava djelovao je na uskom lokalnom području koje se nekada nije protezalo dalje od granica kvarta ili ulice, a djelovanje je bilo povremeno – kada se za to ukazivala potreba, odnosno kada bi postojale finansijske mogućnosti s obzirom da su sredstva bila prikupljana samo od dobrovoljnih priloga i članarine. Osim u Sarajevu, društva su osnovana i u drugim bosanskohercegovačkim gradovima. U početku su djelovala samo na nivou lokalne zajednice da bi tokom vremena svoju djelatnost proširila ne samo na cijelu Bosnu i Hercegovinu već i na susjedne regije. Ovo je bilo naročito često nakon 1918. godine i ujedinjenja južnoslavenskih zemalja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca – kasnije - Kraljevinu Jugoslaviju. Tako su neka društva imala svoje organizacije i u Beogradu i Zagrebu. U svakom slučaju - društva su davala doprinos svakom segmentu jevrejskog života tokom pola stoljeća zlatnih godina najvećeg jevrejskog prosperiteta u našim krajevima.

⁴ Prema Avramu Pintu, najstariji poznati Statut Jevrejske opštine u Sarajevu datira iz 1622. godine: (Pinto, 1987. str.20) . Levy donosi doslovan prijevod općinskog Statuta iz 1731. g. iz kojeg je vidljivo da se radi o dopuni već postojećeg Statuta (Levy n.d. str.28)

⁵ Na nekim mjestima na kojima govorim o jevrejskoj zajednici upotrebljavam različite sintagme odnosno odrednice: ponekad “bosanskohercegovački Jevreji” a nekada “bosanski Jevreji” ili “bosanski Sefardi”. Radi se o tome da su se se Jevreji, kako Sefardi, tako kasnije Aškenazi, naselili uglavnom u Bosni. Jedino mjesto u kojem je postojala jevrejska opština u Hercegovini bio je Mostar.

⁶ Jevrejske opštine su postojale u slijedećim mjestima: Sarajevo – dvije opštine, Travnik, Zenica, Doboj, Tuzla – dvije opštine, Banja Luka – dvije opštine, Mostar, Visoko, Rogatica, Višegrad, Bugojno, Bijeljina, Zavidovići, Bihać, Derventa, Brčko, Brod, Vlasenica, Sanski Most, Žepče, Tešanj, Šamac, Zvornik.

⁷ O tačnom broju sinagoga koje su postojale u BiH ne postoji jedinstveno mišljenje. O podatku navedenom u tekstu može se zaključiti na osnovu teksta Vedrane Gotovac “Sinagoge u Bosni i Hercegovini” u izdanju Muzeja grada Sarajeva i Sarajevske zime – Sarajevo 1987. S druge strane Nezirović kaže slijedeće: „Odatle su se oni, (Jevreji) kao što smo već rekli, rasuli po mnogim gradovima Bosne izgrađivši u njoj 37 sinagoga, od kojih osam u Sarajevu. (Nezirović, 1992, p.21)

⁸ Državni arhiv Bosne i Hercegovine izdao je 1995. godine publikaciju „Jevrejska kulturna i druga društva u Bosni i Hercegovini - Regesta“ autorice Samije Sarić – izuzetno vrijedan priručnik u kojem je Sarić iz brojnih fondova i zbirki Arhiva Bosne i Hercegovine prikupila i obradila građu o jevrejskim društvima u BiH.

Čitajući izvanrednu *Regestu* Samije Sarić možemo stvoriti predstavu o tadašnjem životu jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini. Iz samih naziva društava mi saznajemo o društvenoj angažiranosti Jevreja i Jevrejki, o njihovim interesima, o problemima sa kojima su se suočavali i o načinima na koje su ih rješavali; o tome kako su provodili svoje slobodno vrijeme, o aktivizmu i vitalnosti jevrejskih zajednica. Na osnovu imena društava saznajemo gdje su djelovala, čime su se bavila, vidi se da li su bila sefardska ili aškenaska. Bilo je i zajedničkih sefardsko-aškenaskih društava – obično se radilo o sportskim, radničkim i cionističkim društvima. Radi podsjećanja na ta društva, i još više na vrijeme kada su Sarajevo njegovi Jevreji od milja zvali “Jerušalaim ketana” (Mali Jerusalem), u Dodatku I data su imena većine društava navedenih u *Regesti*.

“LA BENEVOLENCIJA”⁹

“La Benevolencija” je svakako najznačajnije među svim jevrejskim društvima koja su djelovala u Bosni i Hercegovini. Osnovana je 12. januara 1892. godine kao “*La Benevolencia*” – *jevrejsko španjolsko potporno društvo*. Dvanaest potpisnika Zapisnika sa osnivačke sjednice bili su ugledni članovi Jevrejske opštine – i ljudi sa vizijom. Prvenstveni cilj “La Benevolencije” bio je pružanje finansijske potpore za školovanje sefardskih mladića iz siromašnih porodica. Svi koji su htjeli završiti zanat ili pohađati školu, a za to nisu imali mogućnosti, mogli su se javiti “La Benevolenciji. Do 1908. godine “La Benevolencija” je bila lokalno sarajevsko društvo čiji je karakter bio isključivo humanitarno-karitativni. Nakon 1908. godine djelatnost “La Benevolencije” se širi na cijelu Bosnu i Hercegovinu. 1908. godina je značajna i po tome što je “La Benevolencija” djelomično promijenila svoju misiju – njena osnovna svrha nije više dobročinstvo i prosvjeta već prosvjeta i dobročinstvo:

Promjena glavnog cilja „La Benevolencije“ od dobrotvornog u u kulturno prosvjetni morala je imati za posljedicu, da se proširi i njen djelokrug. Glavna skupština od 25. maja 1908. primi jednoglasno zaključak o promeni pravila, po kojoj „La Benevolencija“ prestaje biti lokalno društvo sefardskih Jevreja u Sarajevu već postaje institucija svih sefardskih Jevreja Bosne i Hercegovine. Prema novim pravilima, nema više „La Benevolencija“ za cilj „dobročinstvo i prosvjetu već „prosvjetu i dobročinstvo.“ (Vinaver, str.6)

Iako je Društvo nailazilo na teškoće, prvi stipendisti su završili srednjoškolsko obrazovanje ili zanate a zatim je nekolicinu njih “La Benevolencija” uspjela da pošalje na studije u Beč, Prag, Graz. Prvi ljekari, inženjeri, advokati sefardske zajednice školovani na evropskim univerzitetima bili su stipendisti “La Benevolencije”. Uspješan rad donio je “La Benevolenciji” veliki ugled i imućni ljudi su rado davali značajne priloge za stipendije, a s time je rastao i broj školovanih srednjoškolaca i studenata. Zahvaljujući „Spomenici o proslavi tridesetogodišnjice Jevrejskog kulturno-potpornog društva „La Benevolencia“ (1924), saznajemo da je „La Benevolencija“ za period 1892-1922. Godine obezbijedila školarinu u iznosu od 572.008 kruna (K) za ukupno 148 kandidata od kojih je: srednju školu završilo 62, preparandiju 9, a visoke škole 32. Naredne 1923. godine, „La Benevolencija“ je školovala 31 učenika u srednjim školama i 14 studenata univerziteta. Mjesečne potpore za izučavanje zanata primilo je do 1922. godine 390 šegрта u ukupnom iznosu od 129.016 K. Treba svakao istaći da je „La Benevolencija“ dodjeljivala mjesečne potpore siromašnima.

Prvi svjetski rat uzrokovao je zastoj u radu “La Benevolencije”, ali je zato poslijeratni period donio nove izazove, novi polet i nove uspjehe. Period od 1923 – 1933. izuzetno je značajan za rad i razvoj ovog društva. To je ujedno i vrijeme njegovih najvećih uspjeha i dostignuća. Avram Pinto u tekstu „Jevrejska društva u Sarajevu“ objavljenom u „Spomenica – 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu“ kaže:

Broj onih koji su primali potpore, pomoći ili stipendije od La Benevolencije naročito je porastao. Oko stotinu studenata studiralo je u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani, a manji broj u Beču, Brnu, Breslavi, Milanu i Rimu. U ovom periodu najviše se studirala tehnika i medicina, a onda filozofija. Studenti Filozofskog fakulteta imali su i nešto veću stipendiju. Broj studenata Filozofskog fakulteta svih struka išao je do 30, broj studenata prava opadao je. La Benevolencija je stipendirala 300 srednjoškolaca, najviše u školama trgovačkog smjera, pa učiteljskim, tehničkim svih smjerova, muzičkim i slikarskim akademijama. Zahvaljujući La Benevolenciji stvoren je kadar od 30 učitelja koji su radili po svim mjestima Bosne i Hercegovine. Preko 350 učenika u privredi dobivali su stalne potpore ili pripomoći. Ovi brojevi mogu i danas impresionirati i ubjedljivo pokazuju da je La Benevolencija postala opšte jevrejsko i centralno reprezentativno društvo svih Jevreja Bosne i Hercegovine.“ (Pinto,n.d., str.176)

Hariett Pass Freidenreich je podatke koje nalazimo u „Godišnjaku“ (1933), a gdje su navedeni vrlo precizni podaci o broju stipendista i iznosu stipendija, pretvorila u američke dolare, pa nam je tako omogućila da napravimo paralelu sa danas manje-više svima poznatom vrijednošću dolara. Ona tako navodi da je “La Benevolencija” tokom perioda 1923-1933. za stipendiranje

83 studenta (od kojih je najmanje 70% studiralo na Univerzitetima u Jugoslaviji) 282 učenika u srednjim školama i 280 šegрта u različitim zanimanjima, potrošila 1.526,240 dinara (\$27250) za akademsko obrazovanje i 604.482 (\$10.800) na stipendije za šegrtovanje. (Freidenreich, 2001, str.117)

Jevreji, uključujući stručnjake bivše stipendiste, dali su svoj doprinos u stvaranju nove države – Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Na proslavi 30-te godišnjice od osnivanja “La Benevolencije” bili su prisutni predstavnici svih sarajevskih kulturnih društava (“Prosvjete” “Napretka” i “Gajreta”). U ime svih društava priznanje “La Benevolenciji” odao je predsjednik hrvatskog društva “Napredak”, katolički župnik, Alaupović:

Kulturni život Bosne, rekao je, ne da se ni zamisliti bez blagotvorne akcije sarajevskih društava i značajno je, da je po hronološkom redu La Benevolencija od svih njih prva, najstarija. Jevreji Bosne su dokazali koliko su dorasli za plodni i mrni kulturni rad, dokazali su to La Benevolencijom, koja čini čast i njima i gradu Sarajevu.” (Kajon, 1933, str.4)

Tokom proslave održana je i Prosvjetna konferencija na kojoj su razmatrana pitanja od krucijalne važnosti za kulturni, prosvjetni, ekonomski, socijalni i politički život šire društvene zajednice.

“La Benevolencija” je 1923. godine otvorila svoja vrata i Aškenazima (Freidenreich, 117). U period 1923-1933. “La Benevolencija” je ostvarila značajne rezultate: integracija većeg broja društava sa istim programima; osnivanje prosvjetnih tečajeva za trgovce, administrativno osoblje (poslovi u kancelariji) i zanatlije; školovanje oko stotinu studenata – većinom na fakultetima u Beogradu i Zagrebu, osnivanje biblioteke, akcija prikupljanja i sređivanja sefardskog folklor. Posebno treba naglasiti da je „La Benevolencija“ učestvovala svojim novčanim donacijama u akcijama prikupljanja sredstava za osnivanje sarajevskog pozorišta, Šumarskog fakulteta i Narodnog univerziteta.

Period od 1933. do 1941. bio je obilježen teškoćama koje su bile posljedica opšteg teškog stanja u svijetu i Evropi – velikom ekonomskom krizom i jačanjem nacizma. Ipak “La Benevolencija” je u tom period izdala nekoliko značajnih knjiga: *Spomenica La Benevolencije, Spomenica Majmonidesa*, knjigu *Jevreji u Dubrovniku* Jorja Tadića, *Godišnjak*, te je finansijski podržala štampanje pripovjedaka Isaka Samokovlije.

Da zaključimo konstatacijom Krinke Vidaković:

Međutim, delovanje „La Benevolencije“ Imalo je u prve četiri decenije XX veka ogroman odjek, jer je ona podigla prve generacije izuzetno dobro školovanih Sefarda, koji su se posle studija vraćali u svoju sredinu i ugrađivali u nju svoja napredna shvatanja i iskustva. (Vidaković, 1990, str.50)

Sa uspostavljanjem NDH 1941. godine i početkom Holokausta u Bosni i Hercegovini gase se sva jevrejska društva. Gasi se i rad “La Benevolencije”.

HOLOKAUST

Pomenuta *Regesta* upućuje nas na „*Zapisnik od 23.05.1941. god. o primopredaji dokumenata LA BENEVOLENCIE jevrejskog kulturno prosvjetnog društva u Sarajevu, povjereniku društva LA BENEVOLENCIE Maksu Kovačiću*“, te na „*Izveštaj od 20.05.1943. god. o LA BENEVOLENCIJI jevrejsko kulturno prosvjetnom društvu u Sarajevu. U potpisu izvještaja je povjerenik Maks Kovačić*“ (Sarić, 1995, 22). Ovo su posljednji dokumenti koji su o „La Benevolenciji“ evidentirani u *Regesti*. Dokumentacija „La Benevolencije“ predata je ustaškom povjereniku nepunih mjesec i po dana nakon proglašenja NDH, a isti povjerenik je izvještaj o „La Benevolenciji“ predao dvije godine kasnije – do tada je većina sarajevskih Jevreja bila ili ubijena ili deportirana u koncentracione logore.

Sarajevski i bosanskohercegovački Jevreji su tokom Holokausta stradavali kao i svugdje u Evropi – bivali su likvidirani ili na licu mjesta, ili su odvođeni u sabirne i konc-logore uspostavljene u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ili su deportovani u koncentracione logore širom Evrope. Holokaust je u pooptpunosti promijenio dotadašnju demografsku sliku jevrejskih zajednica u Evropi – 80 odsto evropskih Jevreja je ubijeno tokom Holokausta. Procenat preživjelih u BiH je čak i manji:

⁹ “La Benevolencija” – je izvedenica iz jevrejskošpanjolskog i znači „dobra volja“

U Bosni i Hercegovini živjelo je do 1941. godine oko 14.000 Jevreja, i to oko 10.500 u Sarajevu i oko 3800 u drugim mjestima (uključujući i nekoliko stotina prebjeglih iz Njemačke). Godine 1945. na životu je nešto manje od 1.600. Zločin genocida nad Jevrejima u Bosni i Hercegovini ne samo da je izvršen na nezamislivo užasan i svirep način, već i neobičnom brzinom. Sproveden je za nekoliko mjeseci, jer je započeo u ljeto 1941., a već u proljeće 1942. godine gotovo svi Jevreji Bosne i Hercegovine bili su ili ubijeni ili su se, što je praktično isto, nalazili u koncentracionim logorima. (Stajić i Papo, 1965. str. 246)

Oko broja Jevreja koji su živjeli u BiH do Drugog svjetskog rata kao i oko broja preživjelih postoje neslaganja. Noel Malcolm (1995) navodi da je od 14.000 Jevreja preživjelo 1200 – a kao izvor navodi Leventala¹⁰, u pomenutoj *Regesti* stoji podatak da je “od oko 13.000 Jevreja, koji su prije Drugog svjetskog rata živjeli u Sarajevu ostalo je živih nešto manje od 3000 i to iz čitave Bosne i Hercegovine.” (Sarić, 1995, str.7). Jaša Romano (1980) navodi podatak da je u BiH do 1941. živjelo 14.000 Jevreja od čega je 4000 preživjelo, a Freidenreich (2001) navodi da je 1946. godine u Sarajevu bilo 1.413 Jevreja – većina se vratila iz konc-logora ili iz partizana i jedan neznatan dio onih koji su uspjeli da se kriju tokom cijelog rata. Erich Rathfelder (2007) navodi vrlo preciznu cifru od 1.147 sarajevskih Jevreja koji su preživjeli rat. Dakle – tačni podaci o broju stradalih se ne znaju, odnosno postoji više različitih podataka, ali na osnovu svih njih možemo zaključiti da je tokom Holokausta ubijeno između 71 i 85 odsto sarajevskih Jevreja.

POVRATAK PREŽIVJELIH

Nakon završetka rata i povratka preživjelih obnovljen je rad Jevrejske opštine ali i rad “La Benevolencije” s tim što je “La Benevolencija” dobila novo ime – “Sloboda”. Iako je svojom simbolikom novo ime odgovaralo povijesnom trenutku, ono na žalost nije bilo nagovještaj budućeg slobodnog rada Društva. Već 1948. godine “La Benevolencija” je, kao uostalom i sva druga nacionalna društva, ponovo ugašena. Poslove “La Benevolencije” preuzela je na sebe Jevrejska opština, pa je tako vjerska institucija kakva je Jevrejska opština u Sarajevu oduvijek i bila, pokušala da odgovori svim onim zadacima koji su bili misija “La Benevolencije”. Jevrejska opština je sa više ili manje uspjeha uspijevala da nastavi, barem u minimalnom obimu, kontinuitet aktivnosti koje je nekada obavljala “La Benevolencija”. Valja napomenuti da Jevrejska opština u Sarajevu kao i druge manje opštine u BiH, kao, uostalom, i sve jevrejske opštine u Jugoslaviji, nikada više nisu dostigle ni približnu brojnost članova niti tako intenzivnu aktivnost kakva je bila ona između dva rata.

Računa se da je 1952. godine u cijeloj Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji¹¹ živjelo oko 12.000 Jevreja – onoliko koliko ih je prije rata živjelo samo u Sarajevu. Od 82.000 jugoslovenskih Jevreja, 70.000 ih se nikada nije vratilo svojim kućama. Čitave porodice – velike porodice sa po stotinu, stotinuipedeset, pa čak i više članova, jednostavno su izbrisane – nestale sa lica Zemlje kao rezultanta Holokausta. Još valja napomenuti da je od 12.000 Jevreja koliko ih je bilo u cijeloj Jugoslaviji nakon završetka rata, u periodu 1948. – 1952. tokom pet “alia” (iseljenja u Izrael) otišlo 7,578 Jevreja (Freidenreich, 2001) – dakle gotovo dvije trećine.

To su bile okolnosti u kojima je radila Jevrejska opština u Sarajevu nastojeći održati jevrejski identitet, jevrejsku tradiciju, kulturnu baštinu, jevrejsko obrazovanje, veze sa drugim jevrejskim zajednicama, veze sa porodicama u Izraelu... Zajednici je prijetila asimilacija kako zbog velikog broja binacionalnih brakova, (kao da je drugačije bilo moguće), tako i zbog činjenice da je Opština ostala bez duhovnog vođstva (posljednji sarajevski rabin Menahem Avram Romano¹² umro je 1968. godine), nakon čega se ionako siromašan vjerski život gotovo potpuno ugasio.

S druge strane Jevrejska opština u Sarajevu se konsolidovala onoliko koliko je to bilo moguće; razlika između Sefarda i Aškenaza – nekada tako očigledna i važna – potpuno se izbrisala, a ne-Jevreji - supruzi/supruge Jevreja postajali su članovi Jevrejske opštine i, više ili manje, doprinosili blagovremenom i uspješnom odvijanju njenih zadataka.

10 Levental, ur., Zločin fašističkih okupatora, str. 64

11 Država koja je 1918. nastala na području jugoistočnog Balkana i koja se prostirala na teritoriji današnjih država: Republika Slovenija, Republika Hrvatska, Republike Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Republika Makedonija i Republika Kosovo, u nepromijenjenim je granicama (sa izuzetkom Istre koja joj je priključena nakon Drugog svjetskog rata) postojala od 1918. do 1992. Tokom tog vremena promijenila je 6 naziva: Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS), Kraljevina Jugoslavija, Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ), Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNJRJ), Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ)

12 Rabin Menahem Avrama Romano, sin sarajevskog rabina Merkada, Avrama J. Romana, na svoju prvu rabinsku dužnost stupio je u Banja Luci 1902. g. Od 1919. obavlja rabinsku službu u Zagrebu gdje ostaje do 1936. Te godine se vraća u Sarajevo, gdje obavlja dužnosti rabina i vjeroučitelja sve do početka rata 1941. Po završetku rata - 1945. ponovo preuzima dužnost jedinog sarajevskog rabina te biva imenovan za nadrabina Jugoslavije.

OBNAVLJANJE RADA LA BENEVOLENCIJE I RAT (1991 - 1996.)

Kada je početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća u BiH nastupio period koji je danas poznat i kao “period demokratskih promjena”, nije trebalo dugo da se obnovi i rad “La Benevolencije”.

Na sastanku Predsjedništva Jevrejske opštine¹³ od 12. februara 1991. godine razmatrana je informacija sa sastanka Skupštine Grada da je Grad (Sarajevo) spreman da pomogne rad nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava. Predsjedništvo donosi zaključak da “hitno treba obnoviti rad “La Benevolencije”“. Sastanak Inicijativnog odbora za obnovu rada “La Benevolencije” održan je 17. februara 1991. kada su započele aktivnosti na organizaciji Osnivačke skupštine “La Benevolencije”. Svečana Osnivačka skupština obnovljene “La Benevolencije” i proslava stogodišnjice od osnivanja održana je u Narodnom pozorištu u Sarajevu 12. maja 1991. godine – nepunu godinu prije početka četiri godine dugog i krvavog rata u Bosni i Hercegovini. Tom prilikom Jakob Gaon se obratio skupu sljedećim riječima:

“Svi ćemo se sigurno radovati ako “La Benevolencija” nekog pomogne, nekog stipendira, nekog uputi na dobar zanat, a nekome pomogne da se bavi naukom i umjetnošću. U rješavanju svih problema, ona će se sigurno, pored ostalog posvećivati u prvom redu pitanjima znanja ljudi, mira među njima, međusobne demokratske saradnje i poštenja, što čini osnovu svakog zdravog i pravednog društva.” (Sarić, 1995, str.8)

“La Benevolencija” je ponovo bila registrovana kao jevrejsko kulturno-prosvjetno i humanitarno društvo čija je svrha bila da se posveti kako onom prvobitnom cilju zbog kojeg je i bila formirana čitavo stoljeće ranije – stipendiranju studenata i ulaganju u obrazovanje jevrejske omladine, tako i očuvanju kulturne baštine Jevreja Bosne i Hercegovine – kako one koju su sa sobom donijeli iz Španije, tako i bogatog kulturnog naslijeđa koje su Jevreji stvarali u Bosni i Hercegovini.

Obnovljena “La Benevolencija” krenula je vrlo agilno sa svojim programom pa je tako u zimu 1992. na festivalu “Sarajevska zima” – osmom po redu - sudjelovala u organizaciji priredbe “Shalom Sarajevo – Jevreji ljubljenom gradu” koja je održana u martu. Dakle, nepuni mjesec dana prije početka sukoba.

UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA I ORGANI DRUŠTVA

Važno je napomenuti da je, iako samostalan entitet, “La Benevolenciju” osnovala, a njen rad 1991. godine ponovo pokrenula, Jevrejska opština u Sarajevu. „La Benevolencija“ je registrovana kao udruženje građana, a

“...član društva može postati svaka fizička osoba koja prihvata osnovne programske ciljeve i ovaj Statut, bez obzira na nacionalnost, vjeroispovjest i državljanstvo. Odluku o prijemu novih članova u društvo donosi Predsjedništvo na osnovu zahtjeva za prijem u društvo, a na osnovu dokaza da potencijalni član ispunjava uslov za prijem“.¹⁴

Najviši organ društva je Skupština koju čine svi članovi društva. Izvršni organ društva je Predsjedništvo, odnosno najviši organ društva između dvije sjednice Skupštine koje se održavaju najmanje jedanput godišnje. Predsjedništvo čini trinaest (13) članova, od kojih su 6 (šest) članovi koje bira Skupština društva, dok 7 (sedam) članova Predsjedništva bira Skupština Jevrejske opštine u Sarajevu.¹⁵ Na ovaj način obezbijeđen je kontinuitet misije, odnosno jevrejski karakter

13 Podaci su uzeti iz Zapisnika sa sastanka Predsjedništva Jevrejske opštine

14 Statut Jevrejskog kulturno prosvjetnog i humanitarnog društva “La Benevolencija” Sarajevo – Interna dokumentacija „La Benevolencije”

15 Na Skupštini Društva održanoj u januaru 2013. godine, donesena je Odluka da se radi efikasnijeg funkcionisanja Društva, broj članova Predsjedništva smanji sa 13 na 7 članova tako da Skupština Društva, bira 3 člana a 4 člana bira Predsjedništvo Jevrejske opštine (JO) u Sarajevu među članovima Predsjedništva JO.

društva koji garantuje da će osnovni prioritet društva biti rad u interesu kako jevrejske zajednice u cjelini, tako i svakog njenog pojedinačnog člana. Tako je društvo koje je po svom Statutu otvoreno za sve građane, obezbijedilo da programi i aktivnosti koje „La Benevolencija“ poduzima budu u skladu sa temeljnim jevrejskim vrijednostima. Predsjedništvo bira i imenuje predsjednika koji mora biti član Predsjedništva. Nadzorni odbor društva ima tri člana koji moraju biti i članovi društva, vrši kontrolu rada u društvu, a naročito kontrolu finansijsko - materijalnog poslovanja, kao i kontrolu pravilne primjene odredaba Statuta i drugih akata društva, odluka i zaključaka Skupštine i Predsjedništva društva, te rada Stručne službe društva. Predsjednik društva predstavlja i zastupa društvo a u radu mu pomažu izvršni direktor i generalni sekretar, te odgovarajuća stručna služba. „La Benevolencija“ je jedna od sedam ravnopravnih članica Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine koju osim nje čini još i šest jevrejskih opština aktivnih u Bosni i Hercegovini: Sarajevo, Tuzla, Banja Luka, Dobo, Zenica i Mostar.

ORGANIZACIJA POSLOVA U RATNOM PERIODU

Pod utiskom krize i rata koji je već bio počeo u Hrvatskoj¹⁶, „La Benevolencija“ je obilježila stotu godišnjicu od osnivanja, a zatim je - vrlo brzo nakon ponovnog pokretanja aktivnosti, na žalost, morala da upregne sve svoje snage kako bi pomogla prvenstveno Jevrejima, a zatim i svim građanima Sarajeva da se suoče sa ratom – sa hladnoćom, razaranjem, glađu, ranjavanjem, rastancima i smrću koji su se obrušili na grad. Možemo reći da je „La Benevolencija“ rat dočekala spremno:

“Jednostavno, naše kulturno-prosvjetno društvo rat je dočekalo spremno, mada ga nije niti slutilo, a još manje željelo. Iskustvo Dubrovnika, sa devedeset-dnevnom opsadom bilo je dovoljno da se sve novčane rezerve ‘Benevolencije’ pretvore u hranu i lijekove. U svim tim, veoma brzo donošenim odlukama, zajedno sa predsjedništvom Jevrejske zajednice, nije bilo niti jednog kolebljivog glasa: svi smo mislili i radili kao jedan.

I došao je taj tužni april 1992. kada smo, munjevito reagujući, izmjestili djecu, stare i bolesne u Beograd, Zagreb, Split i dalje u Španiju, Izrael ... i ko zna gdje sve ne. (Finci, 1993, str.12)

Rat je neminovno „La Benevolenciji“ nametnuo humanitarni aspekt kao primarni te je narednih 5-7 godina glavnina aktivnosti „La Benevolencije“, kao i primarno interesovanje njenih aktivista, bio humanitarno-karitativni rad. Uostalom – to je bio i zahtjev društva u cjelini koje se suočilo sa svim nedaćama koje je rat donio u BiH. Da bi se težak zadatak koji je bio postavljen pred „La Benevolenciju“ mogao obaviti na zadovoljavajući način, bilo je neophodno organizovati Društvo tako da može djelovati promptno, pa se moralo voditi računa da se organizaciona struktura ne optereti preglomaznim aparatom s jedne strane, a s druge - da se uspostavi sistem kontrole koji će omogućiti jasan uvid u sve akcije koje je „La Benevolencija“ poduzimala.

Odmah po izbijanju rata, Jevrejska opština u Sarajevu i „La Benevolencija“ organizovale su rad u vanrednim okolnostima. 5. aprila 1992. godine kada su počela prva granatiranja Sarajeva, članovi Predsjedništva Jevrejske opštine i „La Benevolencije“ i jedan dio članova – oni koji su stanovali bliže - tj. u onim dijelovima grada iz kojih se moglo doći do zgrade Jevrejske opštine, sastali su se u prostorijama Opštine u Sarajevu da bi razmotrili situaciju i odlučili o tome kakav stav treba zauzeti i šta treba učiniti. Diskusija koja se vodila 5. aprila nije bila nova, ali je prvi put bila opravdana događajima u samom Sarajevu. Politička situacija je bila rovita već od kraja osamdesetih godina 20. stoljeća, a 1991., nakon što su Slovenija i Hrvatska proglasile nezavisnost i istupile iz Jugoslavije, i nakon što su počeli oružani sukobi u Hrvatskoj, bilo je pitanje vremena kada će se rat prenijeti u BiH. Raspad Jugoslavije donio je sa sobom i faktički raspad Saveza jevrejskih opština Jugoslavije¹⁷ i jugoslavenski Jevreji su postali građani međusobno sukobljenih država. Međutim raspad zajedničke države nije značio i prekid odnosa među jevrejskim opštinama bivše domovine što se i pokazalo u godinama koje su slijedile, o čemu će biti govora dalje u tekstu.

¹⁶ 16.03. 1991 - SAO Krajina proglasila autonomiju; 02.05 – sukob u Borovu selu; 12. maj 1991. – Referendum za ujedinjenje SAO Krajine sa Republikom Srbijom; Septembar 1991 . – opsada Dubrovnika

¹⁷ Savez jevrejskih opština Jugoslavije postojao je punih 87 godina. Formiran je 1919. godine u Osijeku (Hrvatska) kao „Savez jevrejskih veroispovednih opština Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca“ koji je prerastao u Savez jevrejskih opština Jugoslavije, i koji je postojao sve do raspada SFRJ devedesetih godina 20. stoljeća. Sa raspadom Jugoslavije, Savez prestaje faktički i formalno da postoji, ali se taj naziv koristio narednih 15 godina za organizaciju koja je okupljala jevrejske opštine u Srbiji. Kada dolazi do razdvajanja Srbije i Crne Gore, 2006. g., mijenja ime u Savez jevrejskih opština Srbije.

Jevrejske organizacije poput *Sohnuta* (Jewish Agency for Israel)¹⁸, ali i drugih, upozoravali su rukovodstva bosanskohercegovačkih jevrejskih opština i njihovo članstvo na rat koji je bio neizbježan. Jevrejska opština u Sarajevu, sa informacijama koje je imala, odlučila je da se pripremi za nadolazeće probleme, pa je kupila izvjesnu veću količinu namirnica koje su mogle stajati: brašno, šećer, ulje, konzerve i druge neophodne potrepštine. Kada je počelo granatiranje Sarajeva i kada je bilo jasno da je rat počeo, diskusija koja se vodila nije bila oko toga šta treba učiniti već koji je najbolji način da se planirano sprovede u djelo.¹⁹

Dakle, na tom prvom ratnom sastanku, donijete su dalekosežne odluke i podijeljeni zadaci čije je sprovođenje trebalo da omogući da Opština i „La Benevolencija“ u novonastalim uslovima pruže svu potrebnu pomoć članovima – kako onima koji su htjeli napustiti grad tako i onima koji su željeli ostati.

Odmah se pristupilo planiranju hitne evakuacije za sve one koji su željeli napustiti BiH. S druge strane - već prvih dana rata bilo je jasno da će jedan značajan broj starijih članova ostati sami i da će trebati pomoć pa je načelno dogovoreno da će se svako pobrinuti za starije članove Opštine koji su živjeli u njihovom susjedstvu. Vrlo brzo će zadatak brige o starima preuzeti Ženska sekcija o čemu će biti govora nešto kasnije.

Gotovo u isto vrijeme sa odlaskom prvih evakuiranih članova avionima u Beograd, počelo je planiranje evakuacije kopnenim putem. Ovo je zahtijevalo uspostavljanje kontakata sa bosanskohercegovačkim vlastima, te suradničke mreže u Hrvatskoj.

Kako je vrijeme prolazilo, a rat postajao sve žešći, tako se povećavao i broj i obim zadataka koji su stajali pred Jevrejskom opštinom i naročito pred „La Benevolencijom“. Pomoć koju je „La Benevolencija“ pružala vrlo brzo je prerasla okvire jevrejske zajednice i postala je pomoć građanima Sarajeva. Do kraja 1992. godine sarajevska kancelarija „La Benevolencije“ je bila organizovana tako da je koordinirala sve humanitarne aktivnosti čiji se broj iz dana u dan povećavao, a zadaci usložnjavali. Oformljen je i ured „La Benevolencije“ u Zagrebu – u zgradi Židovske općine, a u februaru 1993. i „La Benevolencijin“ logistički centar u Splitu. Osim toga postojala je stalna komunikacija sa Jevrejskom opštinom u Beogradu i Savezom Jevrejskih opština Jugoslavije, te posebne službe u Sarajevu: Zdravstvena služba, Javna kuhinja, Ženska sekcija „Laura Papo – Bohoreta“, Magacin, Radio stanica i poštanske usluge, Odjeljenje za kulturu i vjerska pitanja, Računarski centar. Svaki od pomenutih segmenata – službi, tokom vremena se dalje razgranao kroz aktivnosti u više programa.

LOBIRANJE, DONATORI, SURADNIČKE MREŽE

Iako je „La Benevolencija“ proslavila stotu godišnjicu od osnivanja 1991. godine, ona je u vrijeme kada je rat počeo bila zapravo vrlo mlada organizacija koja je bila ponovo uspostavljena nakon prekida aktivnosti u trajanju od 50 godina, tokom kojih je izgubila ogromne ljudske i materijalne resurse i kompletnu infrastrukturu i, zapravo je, započinjala *ab ovo*. Informacija da je „La Benevolencija“ uspostavila sve gore navedene službe i da su one prije isteka 1992. godine sve besprijekorno funkcionisale navodi nas na pitanje kako je to postignuto?

Jedan dio odgovora na pitanje nalazimo u činjenici da se jevrejski svijet mobilise kad god se neka zajednica nađe u nevolji. Jevrejske organizacije usmjeravaju i svoju pozornost i svoje resurse prema onima koji su u nevolji i priskaču u pomoć. Međutim, to nije cjelovit odgovor i to nikako ne može biti dovoljan odgovor u našem slučaju, jer obim u kojem su se mobilizirale jevrejske organizacije kako bi tokom četiri godine pomogle Jevrejima Bosne i Hercegovine, višestruko je premašivao potrebe te zaista male zajednice. Pogotovo što je spasavanje moglo da traje višestruko kraće vremenski, i jeftinije materijalno.

Već smo u prethodnom poglavlju spomenuli dešavanja s početka devedesetih godina prošlog stoljeća. Ono što nam sada izgleda tako logično, a što je tih godina običnim građanima djelovalo kao sasvim nemoguć scenario, desilo se upravo onako kako su međunarodne političke elite predviđale – počeo je rat u Bosni i Hercegovini koji je nakon četiri godine rezultirao stotinama hiljada protjeranih, osakaćenih i pobijenih Bosanaca i Hercegovaca. Jevrejske organizacije poput *Jewish Agency for Israel*, ali i drugih, upozoravali su rukovodstva bosanskohercegovačkih jevrejskih opština, kao uostalom i ostale jevrejske zajednice u bivšoj Jugoslaviji, da je vrijeme da se napusti ta tužna zemlja i da se nađe novi dom u pradomovini. Država Izrael koja je nepunu godinu ranije uspjela da za 36 sati iz Etiopije u Izrael prebaci etiopske Jevreje – njih 14.324 (od

¹⁸ Jewish Agency for Israel (JAFI) olakšava integraciju imigranata u izraelsko društvo i olakšava njihovo ekonomsko osamostaljenje. Od 1948 Jewish Agency je omogućila useljavanje 3 miliona imigranata u Izrael.

¹⁹ Posljednja zabilježena stavka o kojoj se raspravljalo 31. marta 1992. godine - na posljednjoj sjednici Predsjedništva Jevrejske opštine prije izbijanja rata, glasila je (bez dodatnih objašnjenja): „D. postavio pitanje kada će se razmatrati mogućnost da se djeca pošalju u Izrael.“

čega je 1.122 bilo prebačeno samo jednim letom)²⁰ uporno se nadala da će bosanskohercegovački Jevreji shvatiti da rat koji je počeo - nije njihov.

Međutim, Jevreji Bosne i Hercegovine su smatrali da se njih itekako tiče sve što se dešava u zemlji koju su smatrali domom – pa i rat. I kada se taj najavljavani rat sa prvim ispaljenim granatama sručio na Sarajevo, „La Benevolencija“ i Jevrejska opština su uz pomoć *American Jewish Joint Distribution Committee* (JDC) omogućili da se iz grada avionima evakuiraju više od 700 ljudi, od čega je Jevreja bilo oko 400 – uglavnom djece i omladine. Oni koji su ostali, ostali su zato što su to željeli – ne zato što nisu imali drugu alternativu. Rukovodstva „La Benevolencije“ i Jevrejske opštine u Sarajevu počela su organizovati život zajednice u skladu sa okolnostima. A to je zahtijevalo da se na sebe preuzme odgovornost ne samo za Jevreje, već i za društvo u cjelini. Da bi se to moglo učiniti – jevrejski svijet je trebalo ubijediti da sarajevski Jevreji očekuju pomoć koja će biti namijenjena svim ljudima koji u Sarajevu pate, a među kojima Jevreji čine svega 0,22%!

Zapravo, prema izjavi tadašnjeg JDC direktora za bivšu Jugoslaviju, Yechiel Bar Chaim-a, finansiranje konvoja i svih ostalih vidova pomoći (hrana, lijekovi, radiostanice, narodna kuhinja, Program pomoći starim i iznemoglim itd.)²¹ za sve građane Sarajeva, a ne samo za Jevreje, bio je zahtjev rukovodstava „La Benevolencije“ i Jevrejske opštine u Sarajevu.

Sjećam se septembra 1992. godine kada su Ivica i Jakica došli iz Sarajeva u Zagreb da se sretnu sa mnom i upoznaju sa mojom Organizacijom. Oni su rekli: 'Mi sarajevski Jevreji oduvijek smo uživali povjerenje naših susjeda i mi to povjerenje nećemo iznevjeriti. Ako nam pomognete da nabavimo hranu i druge stvari koje ljudi u Sarajevu očajnički trebaju – mi imamo način da ih uvezemo u grad i podijelimo onima kojima su potrebne.' Ja sam rekao: 'Da. Tome JOINT i služi – da pomogne ljudima u nevolji. Mi ćemo pomoći vama, a vi pomozite drugima.' Tada smo naučili dva osnovna principa kojih smo se držali tokom cijelog rata: Hitnost djelovanja je najvažnija! Zato smo mi bili prvi koji smo organizovali evakuacije iz Sarajeva. Ponekad sam sa Jakicom i Ivicom razgovarao u tri ujutro. Sve je bilo pod strašnim pritiskom – čuo sam artiljerijsku paljbu i sve je bilo vrlo stresno. Naučio sam još i ovo: kad ti neko ko je u velikoj nevolji, u očajničkoj potrebi, dođe i kad kaže 'meni je potrebna tvoja pomoć, moraš biti spreman odgovoriti odmah i na licu mjesta jer njegova poruka znači: pomoz mi kad mi je potrebno, pomoz mi sad! U protivnom idi do đavola i ne troši moje vrijeme!'²²

Tako je „La Benevolencija“ počela da snabdijeva grad hranom i lijekovima. Tako su započele i druge veoma važne aktivnosti koje su Sarajlijama olakšavale ratne tegobe. Ivan Čerešnjev, predsjednik Jevrejske opštine u Sarajevu i Jakob Finci, predsjednik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine počeli su putovati sve češće i to po pozivima različitih organizacija i vlada širom svijeta. Sa njima su išle vijesti o svemu što se u Sarajevu i Bosni i Hercegovini dešavalo: bestijalnom ratu, teškim uslovima u kojim su ljudi živjeli, nedostatku hrane, vode, lijekova, energenata, granatiranju, snajperima, ranjavanju i smrtima – i o svemu onome što je „La Benevolencija“ činila i što bi još mogla učiniti ako joj se obezbijede neophodna sredstva. „La Benevolencija“ je počela da dobiva donacije od velikih donatora. Nije samo jevrejski svijet bio uzdržan i spreman da preko „La Benevolencije“ pomogne Sarajevu i Bosni i Hercegovini, već i mnoge druge organizacije.

Novinari koji su izvještavali iz Sarajeva, vrlo brzo su saznali za napore „La Benevolencije“ da obezbijedi humanitarnu pomoć i da organizuje službe neophodne da se građanima olakša život u gradu pod opsadom. Osim toga, radio stanicu koja je postavljena u prostorima „La Benevolencije“ u novembru 1992. godine, kako bi se građanima omogućila komunikacija sa rodbinom i prijateljima u inostranstvu, dopisnici su često koristili da u svijet pošlju svoje izvještaje. Priča o jednoj maloj jevrejskoj organizaciji u zemlji zahvaćenoj ratom u kojoj je 1993. godine živjelo jedva oko sedamsto (700) Jevreja bila je prvorazredna vijest. Informacije o tim naporima dospijevale su u sve svjetske novine i zapravo su mnogi od tih članaka bili *spiritus movens* kako za donatorske organizacije tako i za individualne darodavce da „La Benevolenciji“ doniraju sredstva namijenjena za nabavku humanitarne pomoći. Spisak „La Benevolencijinih“ donatora naveden je u Dodatku 2 ovog rada.

Prijatelji „La Benevolencije“, neki dovoljno bogati, drugi dovoljno sposobni, treći i bogati i sposobni, počeli su da formiraju sestrinske organizacije što je rezultiralo stvaranjem mreže organizacija pod imenom „Prijatelji La Benevolencije“. Organizacije sa ovim imenom - „Prijatelji La Benevolencije“ formirane su u Njemačkoj, Holandiji, Švajcarskoj, Engleskoj, Francuskoj, Austriji i Belgiji. „Prijatelji La Benevolencije“ prikupljali su sve vrste pomoći i učestvovali su svojim donacijama, u svim humanitarnim programima i projektima koje je pružala „La Benevolencija“ – od hrane za porodične pakete

20 "The History of Ethiopian Jews", <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/ehhist.html#operation2>, Jewish Virtual Library (A division of the American-Israeli Cooperative Enterprise).

21 Detaljna objašnjenja o pomoći i uslugama koju je La Benevolencija obezbijedila zahvaljujući svojim donatorima slijedi u poglavlju 5.

22 Bar-Chaim, Yechiel. (2008/5768) „Sarajevo mi sevdad de oro“ film Klare Pelja u produkciji La Benevolencije i BHT, Sarajevo

i Narodnu kuhinju, zatim lijekova i medicinske opreme koja se distribuirala kako u tri „La Benevolencijine“ apoteke u Sarajevu, tako i svim bolnicama i ambulancama, zatim preko donacija u odjeći, te finansijske potpore programima „Pomoć starim i iznemoglim licima“, zdravstvenoj službi, programima za mlade itd. itd. Ove organizacije su bile formirane *ad hoc* i većina je trajala toliko dugo koliko je trajala potreba za hitnom, urgentnom humanitarnom pomoći Bosni i Hercegovini, ali neki poput „Vrienden van La Benevolencija Sarajevo, Holland“ su finansirale neke od „La Benevolencijinih“ projekata sve do 2007. godine. (npr. „Program Pomoć starim i iznemoglim licima“, projekat „*Budi moj prijatelj*“, kao i program edukacije za njegovateljice).

Humanitarna organizacija je do danas aktivna i kao i ranije brine o traumatiziranoj djeci. Posebno je berlinska općina, skupa sa organizacijom Süd-Ost-Europa-Kultur e. V., ostala vjernim pomagačem. Već za vrijeme rata je „La Benevolencija“ pomagala svima kojima je pomoć bila potrebna, bez obzira na porijeklo. U sjećanju upečatljivo ostaju akcije pomoći Jevreja Zapadnog Mostara stanovnicima u Istočnom Mostaru koje je bilo pod stalnom vatrom. (Rathfelder, 2007, str.201)¹

Treba svakako spomenuti da „Prijatelji La Benevolencije Njemačke“ još uvijek finansiraju „Program Pomoći starim i iznemoglim licima“.²³

U vrijeme izuzetno teških sukoba – pogotovo kada je 1993. godine izbio sukob između Armije Republike BiH (Armija RBiH) i Hrvatskog vijeća obrane (HVO), „La Benevolencija“ je u nekim periodima bila, osim različitih agencija Ujedinjenih nacija (UNHCR, WHO, Unicef, UNESCO itd.) jedini snabdjevač grada humanitarnom pomoći.

PATRIOTIZAM, PRKOS, TIKKUN OLAM

Priznanje „La Benevolenciji“ za napore koje je ulagala da se istina o bosanskom ratu čuje u svijetu kao i za pomoć koja je počela da pristiže kao rezultat tih napora stigla je vrlo brzo.²⁴

Od 11-14. septembra 1992. godine u Sarajevu je održana manifestacija „Sefarad ‘92“ kojom je obilježena 500-godišnjica od protjerivanja Jevreja iz Španije. Bila je to prva velika manifestacija koja je održana pod artiljerijskom vatrom u okupiranom gradu čiji su građani bili lišeni većine uobičajenih znakova civilizacije 20. stoljeća (pa čak i kojeg stoljeće ranije). Skupu se obratio predsjednik Predsjedništva BiH koji je svoj kratki pozdravni govor završio riječima:

Danas narod Bosne i Hercegovine doživljava genocide kakav je vršen nad Jevrejima u drugom svjetskom ratu. Poznata nam je solidarnost naših jevrejskih sugrađana u ovoj nevolji, kao i njihova ogorčena reakcija ovdje i u svijetu, posebno na ovu praksu konclogora koja se povampirila na ovim prostorima. Mi vjerujemo da ćemo tu ničim izazvanu nevolju savladati i da ćemo ponovo graditi multikulturalnu zajednicu tolerancije razumijevanja, dostojnu civiliziranih naroda u svijetu. (Izetbegović, 1992, str. 6)

Uvažavajući veliko priznanje koje je ovim riječima predsjednik Predsjedništva uputio Jevrejima Bosne i Hercegovine još 1992. godine, moramo prokomentarisati dvije stvari koje bi, u određenim situacijama mogle biti protumačene na način kakav ne ide u prilog afirmaciji multikulturalnosti Bosne i Hercegovine. Radi se o, sasvim smo uvjereni – nenamjernoj zamjeni teza koja, dovedena do svojih krajnjih konsekvenci vodi u raspravu o tome ko ima ekskluzivno pravo na „bosanstvo“, s jedne strane i – s druge strane – kakve su konsekvence nijekanja prava na ekskluzivitet da se bude Bosanac.

Ad1/ Ogorčenje bosanskih Jevreja 1992. godine bilo je, vrlo jednostavno rečeno – ogorčenje bosanskih građana svim onim što se dešava u Bosni - bosanskim građanima. Logori su dodatno šokirali sve – Jevreje možda nešto malo više nego druge, ali nisu logori ono što je presudilo da Jevreji – autohtoni Bosanci iskažu svoje ogorčenje i solidarnost. Užasno, neljudsko ponašanje pokreće solidarnost „autsajdera“ – onih koji „izvana“ ulaze „unutra“, koji iz svoje stvarnosti ulaze u prostor užasa – dakle u stvarnost žrtve i na taj način, u jednom određenom trenutku, koji se ne dešava ni na samom početku niti na kraju uznemirujuće situacije, postaju „posmatrači iznutra“, odnosno – oni koji se solidarišu. Bosanski Jevreji nisu bili „svjetska javnost“, oni nisu bili „autsajderi“ – oni su bili „insajderi“ – oni koji su „u prostoru“, u „situaciji“ a ne izvan situacije i prostora. Nisu se bosanski Jevreji solidarizovali sa bosanskim narodom – oni jesu bosanski narod. I vrlo su ponosni na to i smatraju svojim neotuđivim pravom - pravo na „bosanstvo“.

23 Ovaj program je aktivan i danas (august 2017.), ali zbog nedostatka finansiranja vrlo je izvjesno da će ovaj izuzetno važan program morati biti ugašen sa početkom 2018. Godine

24 Priznanja koja su dodijeljena „La Benevolenciji“ za njen rad vidi u Dodatak 3

Ad2/ “Multikulturalna zajednica tolerancije, razumijevanja dostojna civiliziranih naroda u svijetu” nije za bosanske Jevreje bila nešto što je trebalo “ponovo graditi” u nekoj neodređenoj budućnosti – bila je to živa stvarnost koju je trebalo, usprkos tragičnim događajima, njegovati stalno – prvenstveno u sadašnjosti, kako bi se mogla spasiti za budućnost. To što Jevreji, za razliku od ostalih naroda – tj. nekih ostalih, nikada nisu tvrdili da imaju ekskluzivno pravo na Bosnu ni na cijelu niti na neki njen dio, ne znači da je ne smatraju svojom. Ili još bolje rečeno – bosanski Jevreji ne smatraju Bosnu jevrejskom zemljom, već sebe smatraju bosanskim građanima. Bosanska istorija jevrejskog naroda prepuna je dokaza o njihovom bosanskom patriotizmu. Nezirović na jednom mjestu konstatuje:

Međutim jedna od glavnih karakteristika ove bosanske sefardske zajednice je njena žarka ljubav prema Bosni i njen osebujni sefardizam pomiješan s gordošću pripadanja toj zemlji. (Nezirović, 1995, str.27)

Nezirović, koji je u Bosni i Hercegovini tokom proteklih pola stoljeća ostavio nedvojbeno najznačajniji doprinos na polju izučavanja jevrejskošpanjolskog jezika bosanskih Sefarda upoznao je, upravo zahvaljujući toj ljubavi i prema ovom jeziku i prema literaturi koja je na njemu pisana, mnoge osobine koje su krasile ovdašnje Sefarde, pa je u više navrata iznio svoja zapažanja o tome da oni nisu uopšte dvojili o tome koja se zemlja zove domovina:

Sefardi su, svakako, svim srcem zavoljeli svoju domovinu Bosnu i tu ljubav iskazivali su i iskazuju, sve do našeg doba. Nije na odmet ovdje navesti da je učeni rabin Eliezer Jichak Papo (umro u Silistriji, 1828. godine), koji nije živio u Sarajevu, ali je bio u njemu rođen, ne bez ponosa i neke zavičajne vjernosti, uvijek isticao da je iz Meir tehila Saraj Jerušalaim ketana – iz slavnog grada Sarajeva, malog Jeruzalema. (Nezirović, 1992, str.52)

Međutim, ne treba ići tako daleko u prošlost da bi se ilustrovala ljubav Jevreja prema domovini. Jevrejin se dobro osjeća bilo gdje na svijetu – gdje može slobodno ispovijedati svoju vjeru. Jevrejin odlazi iz svoje domovine onda kada su mu ugroženi vjera i život, odnosno ako mora da se odrekne vjere ili života. Ukoliko nisu bili postavljeni pred takav izbor Jevreji nisu napuštali zemlju u kojoj su osnovali svoje zajednice, izgradili sinagoge – oni su kroz istoriju bili protjerivani. U Španiji je pred njih postavljen izbor – da pređu na katoličanstvo ili da odu ili da budu pogubljeni.²⁵ “Dina demalkhuta dina” – (Zakon zemlje vrijedi) posebna je halahička doktrina koja preporučuje da se poštuje zakon zemlje u kojoj se Jevrejin nalazi – sve dok se taj zakon ne kosi sa halahom (Da-Don, 2009, str.556-557). Jevreji su zavoljeli Bosnu jer ih je Bosna prihvatila i prihvatili su zakone te zemlje jer su im omogućavali da žive u svojoj vjeri. Šta je više potrebno da jedna zemlja bude domovina?

Tužan je bio Seder Pesah 17. aprila, kada nas je u prostorijama naše zajednice, po pravoj kiši i kiši granata, bilo samo sedam. Nismo mislili da je to kraj i nije bio kraj. Bio je to početak divovske borbe da jedna mala grupa ljudi okupljena u i oko “Benevolencije” pokaže i dokaže žilavost naroda kojega niti Hitler nije mogao uništiti. Da dokaže da se u Sarajevu – Malom Jerušalaimu, jevrejski duh neće i ne može zatrijeti.” (Finci, 1993, str. 12)

Upravo je taj sefardski - jevrejski - bosanski patriotizam i prkos bio temelj za stvaranje koncepta uspješne organizacije prikupljanja i distribuiranja humanitarne pomoći koju je svijet preko “La Benevolencije” mogao pružiti direktno, brzo i uz potpunu sigurnost da će pomoć biti dodijeljena svima kojima je potrebna. Lista donatora pokazuje ne samo broj donatora koji su svoju pomoć za BiH, posebno za Sarajevo, plasirali preko „La Benevolencije“ već i da su to bile međusobno vrlo različite – zapravo raznorodne humanitarne organizacije. Razlikovale su se, osim po veličini i utjecaju koje su imale u svijetu, i po vjerskim i ideološkim principima kojim su se vodile. Ta raznorodnost govori, s jedne strane o sposobnosti “La Benevolencije” da se nametne donatorima, dok s druge strane govori o tome da je “La Benevolencija” predstavljala dobar izbor, odnosno da je imala neke prednosti u odnosu na neke druge organizacije.

“La Benevolencija” je bila jevrejska organizacija – ne bilo koja jevrejska organizacija, već bosanska jevrejska organizacija koja je za razliku od drugih na vjerskim osnovama utemeljenih lokalnih nacionalnih humanitarnih organizacija bila neopterećena političkim interesima strana u sukobu. Za razliku od međunarodnih organizacija, uključujući UN agencije, kojima je bilo itekako komplikovano snaći se u društveno-političkoj ratnoj stvarnosti koju su oblikovale najmanje tri pogleda na aktualnu situaciju, četiri zvanične povijesti (zavisno od toga kojem su od bivših jugoslovenskih centara bili bliži (Sarajevu, Beogradu, Zagrebu ili zvaničnoj jugoslovenskoj verziji iz udžbenika istorije) i nebrojeno nezvaničnih

²⁵ Kada su 1496. Jevreji bili protjerani iz Portugala – bili su stavljeni pred još gori izbor: ili da pređu na katoličanstvo, da budu pogubljeni ili da odu, s tim što su sva djeca do 14 godina morala biti pokrštena i ostati u Portugalu! (Nezirović, 1992; Dubnov, 1988)

tumačenja svega pobrojanog (onoliko koliko je jedan predstavnik neke strane agencije mogao da ima sugovornika među lokalnim stanovništvom), “La Benevolencija” je bila autohtona lokalna organizacija koja istoriju BiH nije morala učiti – ona ju je živjela, kao što je proživljavla i aktualnu ratnu situaciju. “La Benevolencija” je predstavljala jedan narod koji ni na koji način nije mogao ništa dobiti bosanskim ratom – ni političku vlast, ni ekonomsku moć, ni teritoriju – niti bilo kakve beneficije zbog kojih bi se vrijedilo upustiti u političke kalkulacije. Osim toga, što je sasvim logično pa ga možda ne treba ni spominjati, za razliku od Srba, Hrvata i Bošnjaka, Jevreji nisu imali nikakve svoje vojne jedinice. Stoga su konvoji sa humanitarnom pomoći (kao i oni koji su evakuisali ljude iz Sarajeva) u organizaciji “La Benevolencije” mnogo lakše prolazili preko 38 različitih kontrolnih tačaka (“check point-a”) koje su držale različite vojske. Tu svoju prednost jednog, za vojne interese i ciljeve, “nezanimljivog” učesnika u ratu, “La Benevolencija” je bez oklijevanja iskoristila da pomogne prvenstveno građanima Sarajeva, a zatim – čim se za to ukazala prilika - i ostalih bosanskohercegovačkih gradova.²⁶

Jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine je unutar sveopšteg rata većine njenih naroda za novu geopolitičku kartu Balkana, imala ulogu neutralnog promatrača, ničijeg protivnika i ničijeg saveznika; svojim je kapacitetima – a “La Benevolencija” je bila njen najznačajniji kapacitet u period 1992 – 1996. - predstavljala neku vrstu komunikacionog tunela koji su, prečutno, sve strane poštovala. Prvi put u evropskoj istoriji Jevreji su bili u prilici da ponude i obezbijede pomoć svojim ugroženim komšijama i oni su to i učinili.

Ulažući sve svoje snage – ljudske i materijalne - da prošire informacije o ratnim dešavanjima, o stravičnim posljedicama granatiranja i snajperske paljbe po gradu i njegovim stanovnicima, o posljedicama opsade koje su značile potpuni prekid dotoka vode, struje i bilo kojeg drugog energenta u grad od oko 250.000 stanovnika i – iznad svega uspijevajući da obezbijedi i uveze hranu, lijekove i ostale neophodne stvari, “La Benevolencija” je ispunjavala jedan od osnovnih koncepata jevrejstva – koncept *tikun olam* - iscjeljenja / popravljanja / usavršavanja svijeta. Osnovni smisao “tikun olam” je da svaki čovjek ima dužnost svojim djelima učestvovati u usavršavanju svijeta – u njegovom „popravljanju“.

²⁶ 1994. pomoć u hrani i lijekovima je distribuirana građanima Tuzle, Zenice, Mostara, i Goražda - , a nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma i centrima u kojima su bile smještene izbjeglice iz Srebrenice. (“La Benevolencija – godišnji izvještaj”, 1995, str. 3)

SURADNJA SA DRUGIM DRUŠTVIMA

*El hermano para el dia malo*²⁷

Rat je mobilisao sve domaće humanitarne organizacije da pokrenu akcije koje bi olakšale posljedice ratnih dejstava. Nacionalna humanitarna društva zasnovana na vjerskim principima u BiH, “Merhamet”, “Caritas” i “Dobrotvor” koja su kao i “La Benevolencija” nakon desetljeća “mirovanja” započela ili obnovila svoj rad neposredno pred rat, našla su se u sličnoj situaciji kao i “La Benevolencija” – morala su brzo djelovati i mobilizirati sve svoje resurse i potencijale kako bi na najbolji mogući način odgovorile na potrebe građana. Mada su pomenute organizacije imale iza sebe veći broj članova – dakle veću bazu i veće ljudske resurse koje su mogli angažovati u tim prvim danima - silovitost, okrutnost i bespoštednost ratnih dejstava iznenadili su sve. Ratna dejstva su bila tolikih razmjera da odgovor na njih nije bilo ništa što je taj proces moglo usporiti ili zaustaviti, već su se kao i “La Benevolencija”, društva usredotočila na ublažavanje posljedica. Pomjeranje velike mase stanovništva iz svojih mjesta stanovanja predstavljalo je za ove organizacije dodatni problem.

Slične po karakteru i sa ciljem koji je 1992. godine za sve bio isti – pomoći narodu -ove četiri najveće na vjerskim osnovama zasnovane bosanskohercegovačke humanitarne organizacije su veoma brzo po izbijanju rata uspostavile suradnju. Odmah 1992. godine formiran je Koordinacioni odbor humanitarno-karitativnih organizacija (KOHKO), tako da su ove četiri organizacije koordinirale svoje akcije i pomagale jedne drugima.²⁸ Tako predsjednik Muslimanskog dobrotvornog društva „Merhamet“ Hajrudin Šahić kaže:

Ta je saradnja primjer i potvrda da su različitosti u BiH prednost kada je riječ o uspostavljanju suživota svih građana i naroda koji žive na prostorima države BiH. Ove četiri organizacije su to pokazale i potvrdile i u najtežem periodu, u toku agresije na našu zemlju. Naime, kroz ovu saradnju pokazali smo da jedni drugima nismo neprijatelji i potvrdili da zajedničkim djelovanjem možemo promijeniti stvari nabolje, za dobrobit svih onih koji su se, ne svojom voljom, našli na društvenim marginama i koji se sad nalaze u stanju potrebe socijalne pomoći. (2012. str. 13)

Zajedničke akcije, kojih je bilo zaista mnogo, imale su dvostruki efekat – prema unutra u vidu pomoći za ugrožene – i prema van: kao poruka svijetu da u Sarajevu jevrejska, muslimanska, katolička i pravoslavna humanitarna organizacija zajednički rade kako bi pomogli građanima svih nacionalnosti i vjeroispovijesti. Već smo spomenuli da je “La Benevolencija”, sticajem okolnosti i svojim specifičnim položajem jevrejskog društva, imala lakši prolaz kroz blokade različitih vojski, te da je mogla lakše obezbijediti saglasnosti svih strana u sukobu za uvoz humanitarne pomoći – naravno uz svesrdnu pomoć drugih organizacija koje su, svaka ponaosob, mogle utjecati na odluke, uslovno rečeno – “svoje strane u sukobu”. Zato je “La Benevolencija” kad god je to bilo potrebno i moguće, preuzimala donacije za ostale. Činjenica da je “La Benevolencija” humanitarnu pomoć dostavljala svima bila je izuzetno cijenjena kod donatora. U prikupljanju donacija svih vrsta to je bio adut koji je mnogo značio. To dokazuje i pismo od 23. marta 1993. godine kojim “Vrienden van La Benevolencija” (Prijatelji La Benevolencije iz Holandije) najavljuju posjetu holandske delegacije Bosni i Hercegovini koju je trebalo da primi i predsjednik Izetbegović:

La Benevolencija” is the humanitarian relief organization of the Jewish community in Sarajevo. The Jewish community is strictly neutral in the conflict between the three parties, therefore they are able to provide assistance to all ethnic groups. La Benevolencija works in close harmony with Merhamet (Muslim, Caritas (Roman Catholic) and Dobrotvor (Serbian)).²⁹

27 Brat se pozna u crnim danima (sefardska poslovice)

28 Neformalna mreža KOHKO aktivna je i danas, pa sve pomenute organizacije vrlo često nastupaju zajednički – bilo da se radi o zajedničkim humanitarnim akcijama ili o zajedničkom nastupu prema vlastima, koje na žalost nemaju dovoljno sluha prema poslu koje humanitarne organizacije obavljaju pokušavajući da ublaže posljedice teške ekonomske krize u kojoj se bosanskohercegovačko društvo nalazi, kao ni prema njihovim potrebama i – na kraju – niti prema njihovim apelima da bi državne institucije koje se bave najvulnerabilnijim grupama u društvu morale da prihvate nevladin sektor kao partnera u rješavanju naraslih društvenih problema jer se “siromaštvo i na žalost sve prisutnja glad mnogih ljudi može ublažiti samo zajedničkim i sinhronizovanim naporima.” (Kožemjakin, 2011, str. 11)

29 Interna dokumentacija „La Benevolencije” – dokument pohranjen u arhivu : LB-SA-CHRONO-1993/3

1993. godina bila je izuzetno teška. Izbili su sukobi između Armije RBiH i HVO, pa je čak i za UN bilo gotovo nemoguće uvesti humanitarnu pomoć kopnenim putem u Sarajevo. Osim toga, zalihe humanitarne pomoći su se gotovo potpuno potrošile. Napokon su “La Benevolencija”, “Caritas” i “Merhamet” uspjeli postići dogovor sa svim sukobljenim stranama da se u grad propusti konvoj od ukupno 17 vozila. Iz Splita je, u organizaciji “La Benevolencije” 22. oktobra na put prema Sarajevu krenulo 15 tegljača kapaciteta 26t, 25t i 22t, u Međugorju su im se priključili još jedan tegljač, cisterna i luksuzno vozilo. Konvoj je u Sarajevo stigao narednog dana poslije podne i dovukao 255,208 t prijeko potrebne humanitarne pomoći – hrane, lijekova, odjeće, goriva i ostalih stvari koje su gradu bile neophodne za preživljavanje još jedne ratne sarajevske zime.³⁰

Dokumentacija “La Benevolencije” iz ratnog perioda pokazuje da je svakodnevna komunikacija između različitih lokalnih i međunarodnih organizacija bila izuzetno intenzivna i usredsređena na zajedničko rješavanje problema.³¹ U “Biltenu” br.4 – prvi ratni broj u članku “Svi kao jedan” autor piše:

Uspjeli smo da dokažemo da, mada nas je brojčano malo, možemo sasvim ravnopravno da radimo sa muslimanskim „Merhametom“, katoličkim „Caritsom“ i svima ostalima, rame uz rame, a često i na čelu te kolone dobrovoljaca i entuzijasta koji žele da dokažu da se ovdje može i mora živjeti zajedno.

Čitav Bilten bi bio nedovoljan da se nabroje imena ljudi koji su radili i rade za i u „Benevolenciji“, a nekoliko ovakvih Biltena da bi se napisalo šta je sve urađeno.

Plava menora, naš zaštitni znak, davno je prevazišao granice Sarajeva, te o njoj ravnopravno piše „New York Times“, „Oslobođenje“, „Jerusalem Post“ i još sijaset svjetskih listova. Međutim, ovo nije vrijeme za hvalospjeve. Recimo da je ovo tek bila škola šta i kako treba raditi kada nam je najteže i šta trebamo uraditi u vremenu koje je pred nama. Znamo da ništa što smo uradili nismo uradili sami, teda je u većini naših akcija sa nama bio JDC – American Jewish Joint Distribution Committee, te CBF – Central British Fund, koji su nas svesrdno pomagali, kao i čitav niz jevrejskih zajednica iz čitave Evrope i naravno Izraela. Pored ostalih, tu su i naši domaći partneri – „Merhamet“, „Dobrotvor“ i „Caritas“, sa kojima najuže saradujemo, kao i sa drugim međunarodnim humanitarnim i ostalim nevladinim organizacijama koje hoće i žele da pomognu. (Finci, 1993, str. 12)

Ako je za “La Benevolenciju” bilo jednostavnije uvesti humanitarnu pomoć, to nije značilo da joj nije bila potrebna pomoć i podrška drugih organizacija, institucija i pojedinaca. Suradnju između na vjerskim osnovama baziranih humanitarnih društava pratila je i suradnja između vjerskih zajednica. Kako je to funkcionisalo može se vidjeti iz slijedećeg primjera. U dokumentaciji Jevrejske opštine u Sarajevu nalazimo dokument od 06.08. 1992. godine koji je Jevrejskoj opštini poslao nadbiskup vrhbosanski msgr. Vinko Puljić a koji je ovdje prenijet u cjelosti:

Dopisom Caritasa Biskupske konferencije Hrvatske broj 1003 / 92. upoznat sam sa činjenicom da židovska općina iz Zagreba organizira evakuaciju 150 građana Sarajeva starije dobi, žena i djece. Istim dopisom sam zamoljen da napišem poreporuku organizatorima. U skladu s tim molim sve vojne i civilne vlasti da pomognu izbjeglicama stići do željenog cilja.

Na sve koji pomažu ljudima u nevolji zazivam Božji blagoslov!³²

Ovaj dopis nam pokazuje koliko su humanitarne organizacije bile dobro povezane i koliko su jedne drugima pomagale. Ovdje je evidentno da je uspostavljena veza između Židovske općine u Zagrebu, Caritasa Biskupske konferencije Hrvatske, Caritasa Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine i nadbiskupa vrhbosanskog i Jevrejske opštine u Sarajevu, koja je zajedno sa “La Benevolencijom”, koordinirala evakuaciju 150 građana Sarajeva. Inače, valja naglasiti da je Židovska općina Zagreb pružila zaista veliku potporu svim akcijama koje su tokom rata organizovale Jevrejska opština u Sarajevu i „La Benevolencija“. Kako je i evidentno iz gornjeg primjera, djelatnici Židovske općine su lobirali kod hrvatskih institucija, državnih, političkih i vjerskih, za akcije koje su preduzimale „La Benevolencija“ i Jevrejska opština u Sarajevu. Osim toga u

30 Podaci su uzeti iz interne dokumentacije „La Benevolencije” – Logistički centar Split

31 Kako je La Benevolencija bila i humanitarna i kulturno prosvjetna organizacija, njena arhiva je poput filma: moguće je paralelno pratiti ne samo više njenih različitih aktivnosti (kako onih koje su bile usmjerene prema organizaciji unutar kuće, tako i onih usmjerenih prema van), već i dešavanja u gradu uopšte. Evidencija ulazne pošte svjedoči o tome koliko se društvenih događaja svakodnevno odvijalo u Sarajevu : dogovora, konferencija, protestnih skupova, književnih matineja, koncerata, izložbi, pozorišnih predstava. itd. I sve to, naravno, uz stalnu prijetnju smrću od granata i snajpera i u potpuno neprihvatljivim uslovima - ljudskim i civilizacijskim.

32 Dokument je u uredu Nadbiskupa vrhbosanskog zaveden pod brojem KRS – 205 / 92

prostorijama Židovske općine u Zagrebu tokom cijelog ratnog perioda bio je smješten Zagrebački ured „La Benevolencije“. Iz tog ureda koordinirale su se akcije evakuacije, prikupljanja humanitarne pomoći, tamo je bila radio stanica, prikupljala se pošta za Sarajevo, kao i manji paketi i privatne novčane donacije. Zagrebački ured je vodio brigu o jevrejskim izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine i posebno o najstarijim članovima koji su bili smješteni u jevrejski dom za stare „Lavoslav Švarc“.

Dokumentacija „Logističkog centra Split“, koja je nakon zatvaranja Centra prenesena u Sarajevo, svjedoči o suradnji splitskog ureda „Merhameta“ sa Logističkim centrom. „Merhamet“ je prikupljao donacije koje su sa „La Benevolencijinim“ konvojima humanitarne pomoći bile transportovane do Sarajeva, gdje ih je preuzimao sarajevski „Merhamet“. O Logističkom centru Split biće još govora u tekstu koji slijedi, ali na ovom mjestu treba reći da je Split bio čvorište svih zbivanja vezanih kako za prihvatanje, tako i za slanje humanitarne pomoći u hrani, lijekovima, odjeći, i drugim stvarima koje su bile neophodne za ljude u Sarajevu i Bosni i Hercegovini. Članovima jevrejskih opština iz Bosne i Hercegovine, koji su u organizaciji „La Benevolencije“ evakuisani kopnenim putem iz Sarajeva, splitska židovska općina je obezbijedila prvi prihvata, a zatim organizovala i smještaj u Makarskoj, Splitu, Pirovcu.

Prikupljanje donacija u hrani, lijekovima i ostalom te njihov prijevoz kroz ratna područja u Sarajevo, kao i ostale aktivnosti organizovane u samom gradu bile su, kako je to već više puta u ovom radu rečeno, namijenjene svim građanima Sarajeva. Sve su naravno bile besplatne i dostupne praktično svima. Jasno je da nije svaki građanin mogao dobiti humanitarnu pomoć ili humanitarnu uslugu u prostorijama „La Benevolencije“ iz jednog sasvim jednostavnog razloga – ni ljudski resursi, niti prostorni kapaciteti kojima je ova organizacija raspolagala, nisu mogli zadovoljiti potrebe 250.000 stanovnika, koliko se računa da ih je tokom rata bilo u opkoljenom Sarajevu. Međutim, količine, prvenstveno lijekova, a zatim i hrane koje su zahvaljujući „La Benevolenciji“ obezbijedene ili dovezene i podijeljene ili direktno na „La Benevolencijinim“ puktovima ili preko punktova drugih organizacija i institucija, su tolike da slobodno možemo reći da je svaki građanin grada dobio neku vrstu pomoći od „La Benevolencije“.

MEĐURELIGIJSKI DIJALOG

Vidjeli smo da je suradnja između „La Benevolencije“, „Caritasa“, „Dobrotvora“ i „Merhameta“ tokom teških ratnih godina i iskušenja koja je bosanskohercegovački rat stavio pred društvo u cjelini, bila dobra i kontinuirana, a odnosi među organizacijama ne samo korektni već, slobodno možemo reći - prijateljski. Odnosno – već postojeći dobri međusobni kolegijalni odnosi kakvi se razvijaju među organizacijama koje imaju istu svrhu i ciljeve i koje su povezane zajedničkom misijom, dodatno su se produbili kroz zajednički rad i nastojanja da se građanima pruži neophodna pomoć – s jedne strane, dok je s druge strane – upravo djelovanje u ratnim okolnostima i specifični zadaci koje je trebalo izvršiti za opštu dobrobit, učinilo tu suradnju maksimalno funkcionalnom i neupitnom.

Nazivi tri društva: Jevrejsko kulturno-prosvjetno i humanitarno društvo La Benevolencija, Caritas Biskupske konferencija BiH i Muslimansko dobrotvorno društvo Merhamet ukazuju na to da se radi o društvima koja su bazirana na religijskim osnovama judaizma, katoličanstva i islama. Iako u svom nazivu nema religijsko određenje, niti se takvim smatra, s obzirom na specifičnu bosanskohercegovačku stvarnost, (koja, naravno, korespondira sa situacijom u okolnim državama / društvima, u kojima se vjeroispovijest vezuje uz etničku/nacionalnu pripadnost³³), Dobrotvor, kao srpsko dobrotvorno društvo, se u svijesti ljudi vrlo često povezuje sa pravoslavljem³⁴. Već ovo je dovoljno da se počne razmišljati o međureligijskoj suradnji, za koju je neosporno potrebno postojanje međureligijskog dijaloga, pa i o ulozi „La Benevolencije“ u toj suradnji. Međutim, šta znače ova dva pojma „međureligijska suradnja“ i „međureligijski dijalog“ u bosanskohercegovačkom kontekstu?

Sa svim bremenom prethodnog društvenog sistema, zatim rata i ne naročito uspješnog potonjeg mira, dakle u svjetlu jedne neuređene opšte društveno-političke situacije opterećene različitim problemima – kako iz vremena socijalizma, tako i onim ratnim i poratnim, bosanskohercegovačko društvo se našlo pred zadatkom da preformulira vlastite stavove prema različitim društvenim i civilizacijskim vrijednostima. Takav je slučaj, između ostalog i sa religijom čija je uloga tokom nepunih pedeset godina socijalističkog mira bivala sistematski marginalizirana u glavnim tokovima društvene stvarnosti s jedne strane, dok je s druge strane – naročito krajem osamdesetih godina 20. stoljeća bila korištena kao instrument etničke i nacionalne konsolidacije Srba, Hrvata i Muslimana/Bošnjaka. Tokom rata koji je izbio nakon raspada SFRJ, ta je instrumentalizacija religije u novonastalim ex-jugoslavenskim državama dobila takve razmjere da su se u Srbiji i Hrvatskoj, dominantne religije uspostavile kao državne religije koje su nastojale sprovesti državne politike. Propagandne mašinerije sukobljenih strana koje se nisu libile na najučinkovitiji mogući način iskombinirati sve elemente stoljećima dugog preplitanja različitih etničkih, vjerskih a kasnije i nacionalnih interesa grupa koje su nastanjivale južnoslavenska područja, producirale su, u skladu sa potrebama trenutka, ideološke slagalice koje su trebale da pokrenu mase ljudi da u ratu ostvare ciljeve političkih oligarhija.

Ovakav razvoj situacije doveo je do toga da se, naročito među stranim dopisnicima, među kojima je bilo veoma mnogo takvih koji su bili neupućeni u višeslojnu i komplikovanu povijest južnoslavenskih zemalja, počela provlačiti teza kako je jedan od glavnih, ili čak glavni uzrok rata u Bosni i Hercegovini bila stoljećima prisutna vjerska netrpeljivost. Osim već pomenute „neupućenosti“ kako izvještača, političkih analitičara i konzumenata informacija, koja je neumitno vodile gruboj, čak primitivnoj simplifikaciji analize problema sa kojim se suočilo bosanskohercegovačko društvo (za veći dio svijeta malo poznato i, posebno za zapadnoevropsku i američku javnost, egzotično područje) ovakvom pogledu na bosanskohercegovački rat vjerovatno je doprinio i odjek koji je, na pragu nove ere u razvoju svjetske političke scene, imao čuveni Huntingtonov članak iz 1993.³⁵

Činjenica je da se zaoštavanje međunacionalnih odnosa odrazilo i na međukonfesionalne odnose, te da su ratni pokliči stizali i iz okrilja najviših religijskih institucija. Tačno je da je pod utjecajem svih prethodno navedenih činilaca, uključujući i ulogu vjerskih prvaka, došlo do stravičnog stradanja, prvenstveno civila. I neosporno je da je bosanskohercegovački rat počeo postepeno u svijesti ljudi da razvija i jednu dimenziju vjerskog rata. Jer, što je rat duže trajao, to je ideja o pravednoj i „svetoj“ borbi za svoju teritoriju, svoj narod i svoju vjeru, postala najjača ratna propagandna poruka svjetovnog političkog rukovodstva, s jedne strane, i najučinkovitiji *spiritus movens* među narodom i vojnicima. Međutim, isto je tako činjenica

³³ O ovom fenomenu pisali su, između ostalih, Vjekoslav Perica (Balkanski idoli), Sabrina P. Ramet (Balkanski babilon), Michael A. Sells (The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia) etc.

³⁴ Ovome svakako doprinosi i znak ovog udruženja koji je zapravo stilizirani pravoslavni krst

³⁵ Huntington, Samuel P, The clash of civilizations? *Foreign Affairs*; Summer 1993; 72, 3; ABI/INFORM Global, str 22-59; Prema Huntingtonu linija sukoba civilizacija, a religija i etnicitet su njeni bitni određujući elementi, prolazi od sjevera ka jugu, između ostalog, i linijom razgraničenja nekadašnje habsburgske i osmanske imperije. Na mapi priloženoj kao ilustracija ta linija razgraničenja ide posred BiH. Sudeći prema Huntingtonovoj podjeli civilizacija - u BiH se sukobljavaju čak tri.

da se u prethodnim stoljećima tih bosanskohercegovačkih naroda koji su pripadali različitim konfesijama, nisu dešavali ekskluzivno vjerski sukobi. Bosna, koja je tokom svoje povijesti bila poprište mnogih osvajačkih pohoda i ratova, nije bila prostor u kojem su se zbog vjere sukobljavali vjernici različitih konfesija, nije bilo ratova koje bi njeni autohtoni narodi vodili zbog vjere. Ništa slično Bartolomesjkoj noći, Belfastu, ili Indiji 1947. godine.

Naprotiv. Sarajevski muslimani su se 1819. godine digli protiv okrutnog i pohlepnog valije Mehmed Ruždi-paše. Ruždi-paša je bio travnički vezir koji je na osnovu lažnih optužbi u tamnicu bacio grupu od 11 najuglednijih sarajevskih Jevreja na čelu sa rabinom Moše Danonom, tražeći za njihovo oslobađanje od Sarajevske jevrejske zajednice “500 kesa groša” (Levy, 1933, str.32) kao iskupljenje za smrt derviša Ahmeda (zapravo Moše Havija koji je prešao na islam), a kojeg je zbog njegovih nedjela pogubio prethodni valija. Jevreji su bili nevini - niti su ikada imali ikakve veze sa derviš Ahmedom niti su na bilo koji način skrivili njegovu smrt. „Petsto kesa groša“ bio je tako ogroman novac da ga cijela sarajevska jevrejska zajednica nije mogla prikupiti. Očajni Jevreji obratili su se za pomoć sarajevskim muslimanima. Sarajevski muslimani su napali na Ruždi-pašu i oslobodili Jevreje. Osim toga 250 najuglednijih građana među njima je potpisalo izjavu o Ruždi-pašinim osionim i nezakonitim postupcima . Izjava je poslata Porti te je Ruždi-paša bio povučen iz Travnika i potom poslat u progonstvo. Čuveni sarajevski nadrabini dr. Moric Levi³⁶ o ovom je događaju napisao slijedeće:

Ovaj je “Mahzar” važan istorijski dokument koji jasno izražava osjećaj pravičnosti muslimana grada Sarajeva. Oni nisu prezali ni od čega da potpišu ovako jaku optužbu protiv samog valije, i to baš u korist Jevreja. Istorijska je činjenica, što je danas još u živoj tradiciji kod Jevreja grada Sarajeva i kako to ističe Hahambaša Moše Danon u rukopisu koji ovdje iznosimo, da su muslimanski prvaci na silu oslobodili jevrejske uhapšenike i da je Ruždi-paša jedva iznio živu glavu i pobjegao u Travnik, u mjesto svog sjedišta. (Levi, 1933. str. 88)

Upravo je zbog gore navedenog događaja o kojem postoje zvanični dokumenti³⁷ teza o vjerskom ratu za poznavaoce prilika u BiH bila neprihvatljiva, kao što je za one druge bilo, ne samo prihvatljivo, već i logično da su uzroci sukoba u nepremostivim civilizacijskim razlikama (prema Huntingtonu, etničkim, vjerskim, jezičkim itd).

Doista, uvijek je zanimljivo i začuđujuće saznati kako vas drugi vide. Zanimljivo – jer dobivate pogled iz druge perspektive, mišljenje posmatrača neopterećeno subjektivnim doživljajem i sentimentom sudionika / svjedoka, a začuđujuće – iz istog razloga ali sa potpuno drugačijim predznakom jer tom pogledu nedostaje upravo ono što ga čini objektivnim: minuciozno isprepleteni detalji zbog kojih posjedujete znanje i sentiment koji taj doživljaj čine vjerodostojnim.

Rathfelder (2007, str.10) kaže slijedeće:

Kao reporter koji je od 1989. stalno živio i radio u ovoj zemlji, današnjicu Bosne i Hercegovine mogu opisati bacajući dugi pogled unazad. Pri tome se ne radi o ideologijama ili savezništvu. Posve sam svjestan da mogu prikazati samo jedan (moj) isječak jedne komplicirane stvarnosti. Jer ni jedno društvo u Evropi nije kompleksnije od ovog.

Rat je trajao skoro pune četiri godine, a tokom te četiri godine u Sarajevu se odvijala intenzivna suradnja između četiri tradicionalne crkve i vjerske zajednice, od kojih su tri bile neraskidivo povezane sa tri etničke grupe u sukobu.

Sudeći prema stavovima vjerskih lidera u Sarajevu, vjera nikada nije bila stvarni uzrok rata. Tako Jakob Finci, predsjednik Jevrejske zajednice BiH analizira ulogu religije u ratu 1992-1995. kao i zadatak koji je rat postavio pred vjerske lidere u BiH:

Nakon svih tragičnih dešavanja koja su se desila tokom rata i činjenice da je religija bila i suviše često korištena kao instrument političke borbe za prevlast na ovim prostorima, bilo je neophodno da vjerski lideri pokažu da među naše četiri religije ne postoje samo razlike već velike i značajne sličnosti. Ono što je zajedničko ovim religijama su osnovni postulati morala i etike, prema tome – sličnosti su ono što je zaista bitno. (Intervju 1)

³⁶ Dr Moric Levi, bio je prvi sefardski rabin u Bosni školovan i promovisan na visokim teološkim studijama u Beču. Dr Moric Levi, poznat je kao autor mnogih naučnih rasprava i istorijskih članaka objavljenih između dva rata u sarajevskim jevrejskim listovima, u almanasima rabina, u godišnjacima, kalendarima i spomenicama. Njegovo najpoznatije djelo je “Die Sephardim in Bosnien” (Sefardi u Bosni). Dr Moric Levi obavljao je dužnosti nadrabina u Sarajevu od 1917. do 1941. godine - pune 24 godine. Nakon što su Nijemci okupirali Sarajevo odveden je u koncentracioni logor u Grac (Austrija). Nakon teških mučenja je oslijepio. Umro je u logoru 1942. godine.

³⁷ Mahzar koji je potpisalo ukupno 249 uglednih sarajevskih muslimana, kao i rukopis rav Moše Danona u kojem detaljno opisuje sva dešavanja.

Dakle, insistiranje na vjerskom ratu u Bosni, odnosno na tome da su uzroci rata u vjerskoj netrpeljivosti, su potpuno pogrešni. Paroh sarajevski, otac Vanja kaže;

Ako i postoje nespornosti oni se ne baziraju na religiji, dakle vi u Bosni nećete imati situaciju da neko spaljuje nečiju svetu knjigu niti postavlja pitanje teološke dogmatske ispravnosti neke religije. ... Određena iskliznuća u društvu ne moraju uvijek biti nužno vezana za religijsku netrpeljivost. (Intervju 4)

Msgr. Mato Zovkić propituje karakter proteklog rata:

Od rujna 1991. do studenog 1995. u Bosni i Hercegovini vođen je rat povodom raspada Jugoslavije. Mi pripadnici triju naroda u ovoj novoj međunarodno priznatoj državi ne možemo se složiti kakav je to rat bio jer ga Bošnjaci i Hrvati nazivaju agresijom a Srbi građanskim ratom. Možda je najneutralniji naziv rat za nacionalni teritorij, nakon što je BiH od 1918. do 1991. bila uključena u Jugoslaviju. (Zovkić, 2010, str. 167)

Suradnja humanitarnih društava “La Benevolencija”, “Merhamet”, “Caritas” i “Dobrotvor” zasnivala se na njihovoj humanitarnoj misiji. Ova četiri društva ni u jednom trenutku nisu ni pomislila da je suradnja sa društvima zasnovanim na drugim religijskim osnovama izdaja “vlastite stvari” – niti svoje religije niti svoga naroda. Uostalom, ta suradnja nije nova. Ona se može pratiti unazad stotinu godina. Jevrejska periodika daje puno dokaza o tome koliko se pažnje poklanjalo zajedničkom životu i djelovanju. Nešto od toga smo već naveli, ali ovdje ćemo dati još nekoliko primjera.

“Godišnjak” koji su izdala jevrejska društva „Benevolencia“ i „Potpora“ iz 1933. godine donosi uz jevrejski kalendar za 5694. godinu i pravoslavni, katolički i muslimanski kalendar za godine 1933. i 1934. Na prvim stranicama navedene “Spomenice” čitamo o “veličanstvenoj proslavi” tridestogodišnjice rada “La Benevolencije” koja je održana od 23-25. maja 1924. godine:

Narodna svečanost na Ilidži privukla je masu građana, bez razlike vjere i plemena, a pored Srpsko-jevrejskog pjevačkog društva iz Beograda, koje je sa cijelim svojim horom došlo u Sarajevo da uveliča proslavu La Benevolencije i naše ‘Lire’, učestvuju u program i Srpsko pjevačko društvo ‘Sloga’ te Hrvatsko pjevačko društvo ‘Trebević’. Ovaj gest naših nejevrejskih sugrađana i mnogi drugi primjeri priznanja sa najvišega mjesta, od strane Kraljevske vlade³⁸ i naše Gradske opštine, proizveli su na sve Jevreje zemlje vanredan utisak i mnogo doprinijeli da se Jevreji širom Kraljevine Jugoslavije osjete pravim i punopravnim članovima državne zajednice. Proslava La Benevolencije je time dobila i politički državotvorni značaj prvoga reda. (Godišnjak, 1933. str. 3)

Koliki je bio doprinos društava društvenoj dobrobiti vidi se iz slijedećeg citata govora predsjednika Napretka (dio citata je već iskorišten u 1. Poglavlju), ali ga ovdje donosimo u cjelini:

U ime svih kulturnih društava u Sarajevu “Prosvjete”, “Napretka” i „Gajreta” odao je priznanje društvu predsjednik hrvatskog društva “Napredak”, katolički župnik, g. Alaupović. Njegov je govor ostavio vrlo dubok utisak na jevrejske prisutnike. Istakao je činjenicu da je Bosna proizvela kao čisto svoj specijalitet jednu naročitu vrstu kulturnog djelovanja pomoću svojih, na daleko čuvenih, prosvjetnih zajednica od kojih i La Benevolenciji pripada časno mjesto. Ta društva, naglasio je, takmiče se u kulturnom djelovanju, ona u miroljubivoj utakmici postižu ogromne rezultate, koji su nedomašni za političke i partiske organizacije. Kulturni život Bosne, rekao je, ne da se ni zamisliti bez blagotvorne akcije sarajevskih društava i značajno je, da je po hronološkom redu La Benevolencija od svih njih prva, najstarija. Jevreji Bosne su dokazali koliko su dorasli za plodni i mrni kulturni rad, dokazali su to La Benevolencijom, koja čini čast i njima i gradu Sarajevu. (Godišnjak, 1933, str.4)

³⁸ Povodom 30-te godišnjice rada a “u ime priznanja za blagotvorni i uspješni rad na prosvjetnom, humanitarnom i socijalnom polju među Jevrejima ovih zemalja” (Godišnjak, 1933. str. 3) Kralj Aleksandar I odlikovao je “La Benevolenciju” visokim ordenom Sv. Save IV stepena

Na strani 23. istog Godišnjaka čitamo slijedeće:

Isto tako je L.B. potpomagala ciljeve Crvenog krsta, školske fondove nekih škola i mnoge druge dobrotvorne akcije. Sa bratskim kulturno-prosvjetnim društvima u gradu: “Prosvjetom”, “Napretkom”, “Gajretom” i “Narodnom uzdanicom” podržavala je prijateljske veze i u svome se radu često ugledala u primjer njihovog blagotvornog djelovanja koristeći se mnogo pri izvođenju svojih akcija i poslova njihovim bogatim iskustvom (kao na pr. kod organizovanja naše biblioteke, kojom prilikom su naše nastojanje sa velikom predusretljivošću pomogli “Prosvjeta” i “Napredak”.³⁹

Na osnovu gornjih citata možemo zaključiti da 1933. godine u Bosni nismo imali problema sa različitim civilizacijama, niti su različite vjere predstavljale problem zajedničkom djelovanju. Ni tokom rata 1992-1995. godine tada aktivna društva nisu imala problem da ispune svoju zadaću.

ČINI DRUGIMA ŠTO ŽELIŠ SEBI

Međureligijski dijalog je suvremena ideja – suvremena zato što je još uvijek potentna, nudi mogućnosti koje stoje pred svijetom i ukoliko bude dobre volje među političarima i vjerskim prvacima dijalog će biti ostvaren. Teolozi još imaju mnogo šta da kažu jedni drugima i posebno da jedni druge čuju. Međutim ako se zadržimo na etičkim temeljima, odnosno na ideji svjetskog etosa koja je postavila temelj sa kojeg bi se moglo ići dalje, onda možemo reći da su humanitarna društva ispunila tu svoju prvu zadaću koja je našla svoju potvrdu u ideji svjetskog etosa ali i na principima svake od vjera kojima su odana.

Humanitarna društva su ispunila jedan “element religijskog dijaloga” koji Lehman (2009) opisuje na slijedeći način:

Jednostavno upoznavanje, kontakti, posjeti i jednostavni razgovori dobivaju veću težinu. Tako postoje na primjer posjeti kršćana – u konkretnom slučaju bili su to studenti teologije – u džamije i istodobno poziv muslimanima u kršćansku crkvu. Možda se između ostalog zbog toga s međureligijskim dijalogom toliko mučimo jer ove jednostavne oblike susreta – prije svega i u susjedstvu – podcjenjujemo i premalo nježujemo. Ovdje se može iza jednostavnih oblika susreta otvoriti jedno važno polje vjerskog susreta. Interesira se za drugoga i drugoga se ne mimoilazi nepažljivo ili sliježući ramenima. Taksist staje na ulici, koju želim prijeći, i pita ljubazno: «Je li vam opet bolje?» Na moj potvrdni odgovor slijedi «Drago mi je». Odakle on dolazi, želio bih znati. „Ja sam Iranac. Ja sam 26 godina u izgnanstvu. Zahvalan sam da smijem biti ovdje.“ Moj odgovor: „Želim vam Božji blagoslov i do dobrog ponovnog viđenja.“ On vozi dalje. Ove elemente religioznog dijaloga ne smijemo prezirati.

Poštujući Lehmanov stav da religijski dijalog počinje tamo gdje počinje naš interes za drugoga / drugačijeg, možemo reći da su ove organizacije vodile međureligijski dijalog. A dijalog se odvijao kroz zajedničke akcije, prvenstveno humanitarne, a zatim i kulturne koje su se zasnivale na moralnim postulatima judizma, kršćanstva i islama. Pa, iako nisu vodile teološke rasprave, i iako im cilj nije bio zbližavanja religija, one su radile na zbližavanju vjernika, a svojim akcijama su doprinosile rušenju vjerskih predrasuda i potiranju negativnih efekata instrumentaliziranja vjere u političke svrhe, i posebno - teze o nepremostivim kulturnim razlikama i vjerskoj netrpeljivosti.

Dakle, želim istražiti pitanje kako ljudi iz različitih religija zajedno, u uzajamnom dijalogu, mogu graditi mostove i prevladavati neprijateljstvo. Za mene pri tome središnju ulogu igra praktična suradnja u zajedničkim društvenim stvarima. (Gebhardt, 2012, str. 431)

Tako je najavio temu svog predavanja “Svjetski etos kao izazov za društveni i međureligijski dijalog” na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu Günther Gebhardt. Sudeći prema onome što su pomenute orgnizacije pokazale tokom rata (i tokom proteklih 15 poratnih godina), čini se da Gebhardt neće pogriješiti ako to istraživanje započne u Sarajevu. Zaista, suradnja pomenuta četiri društva može biti dobar primjer “kako ljudi iz različitih religija zajedno, u uzajamnom

³⁹ Ovaj rad se fokusirao više na humanitarni aspekt djelovanja “La Benevolencije” jer je to tokom proteklog rata bila njena dominantna aktivnost. Samim tim je fokus bio na humanitarnom aspektu suradnje sa drugim društvima. Međutim, svakako treba spomenuti da je suradnja postojala i na na polju kulture, te da je kulturni život grada pod opsadom bio izuzetno živ i bogat. Tome su doprinosila i kulturna društva. Ne mogu a da ne primijetim da je, u gornjim citatima toliko puta spomenuto Hrvatsko kulturno društvo “Napredak”, tokom cijelog rata 1992-1995. organizovalo različite kulturne programe (između ostalog veliki broj koncerata), a arhiva “La Benevolencije” je puna pozivnica za prisustvo koje su joj upućene.

dijalogu, mogu graditi mostove i prevladavati neprijateljstvo”. Učinili su to upravo onako kako je Gebhard rekao da treba da bude – ostvarena je “praktična suradnja u zajedničkim društvenim stvarima”.

MJESTO SUSRETA

Već smo vidjeli šta je sve “La Benevolencija” poduzela i na koji način je doprinijela da građani Sarajeva prebrode ratni period. Sve što je rečeno lako je potkrijepiti dokumentima, ali i svjedočenjima. Pokazali smo da se te aktivnosti, barem prema Lehman-u i Gebhardt-u mogu smatrati međureligijskim dijalogom. Pokazali smo da je taj dijalog vodio vrlo intezivnoj i što je još važnije - kontinuiranoj suradnji sa drugim društvima različite vjerske orijentacije.

Međutim postoji jedna dimenzija živog međureligijskog dijaloga koji se kako tokom rata, tako i danas odvija u okviru “La Benevolencije” i Jevrejske opštine a koju je teško potkrijepiti bilo kakvim pisanim dokumentima ili brojkama. Ipak, ona je vrlo bitna i zato ćemo je ovdje opisati.

Prostorije Jevrejske opština u Sarajevu i “La Benevolencije” su mjesto gdje rado dolaze i ljudi koji nisu niti Jevreji niti članovi Jevrejske opštine⁴⁰. Oni su muslimani, katolici, pravoslavci, protestanti, oni koji pripadaju drugim manjim religijskim skupinama, ateisti, agnostici ... Tako je danas, ali tako je bilo i tokom rata - dakle u vrijeme kada se usljed različitih političkih interesa i programa, bosanskohercegovačko društvo maksimalno polariziralo po nacionalnoj i vjerskoj osnovi. Taj proces se odvijao brzo i krvavo u svim sredinama. Rat koji jeste počeo kao agresija vrlo brzo je poprimio karakteristike građanskog rata. To je imalo dalekosežne posljedice ne samo na političku stvarnost već i na stvarnost svakog njenog građanina na nivou osobnog, intimnog osjećaja pripadnosti. To je bilo vrijeme krize identiteta za većinu ljudi. Raspala se država čiji su građani bili, raspadala se i Bosna i Hercegovina. Jugoslovenski patrotizam je nestao. Bosanski patriotizam se formirao oko različitih ideja bosanstva. Gubile su se poznate relacije. Prekidala su se prijateljstva, porodice su se kidale ili razdvajale. Ljudi su gubili poznata uporišta i do juče čvrste oslonce u vlastitom okruženju. Intimne drame su se odvijale u svakom čovjeku.

I u dijelu Sarajeva koje su njegovi građani uspjeli odbraniti od okupacije došlo je do nacionalnog raslojavanja, odnosno do grupiranja po etničkoj, i uz to usko vezanoj, vjerskoj pripadnosti. Bez obzira na tako očiglednu istu opasnost od granatiranja i snajpera, bez obzira što su ginuli i bili ranjavani svi, bez obzira na iste nevolje kroz koje su prolazili svi (presječeno snabdijevanje hranom, lijekovima, vodom, strujom, plinom, gorivom itd.) bilo je očigledno da se vrlo intimno, dobar dio građana bolje osjećao “među svojimima” – Bošnjaci među Bošnjacima, Srbi među Srbima, Hrvati među Hrvatima itd. I to je bio logičan tok stvari u ratu koji se vodio.

Ali logika ne može pružiti prihvatljivo objašnjenje na nivou emocija. Emocija prema vremenu i okolnostima kada se krvna zrnca nisu prebrojavala – barem ne u svakodnevnom životu. Naročito je bilo teško onima koji su oduvijek snažno baštinili i svoj nacionalni i etnički i vjerski identitet, ali se u novim okolnostima nisu pronalazili u novonastalim pravilima unutar vlastitih grupa. A ta pravila su, više ili manje agresivno – zavisno od konkretne sredine: komšiluka, lokalne vjerske zajednice ili crkve, mjesne zajednice, vojne jedinice, škole, preduzeća, zgrade u kojoj su stanovali itd. - nalagala povlačenje u sebe, zatvaranje u sve skućenije društvene entitete, povlađivanje idejama i stavovima samo zato što su ih izrekli ljudi iz “pravog” korpusa. Također je bilo veoma mnogo ljudi koji su baštinili više nacionalnih i više vjerskih identiteta, tzv. mješoviti brakovi (binacionalni odnosno bikonfesionalni) i posebno – djeca iz tzv. mješovitih brakova i njihove porodice, koji nisu mogli da se odluče kome da se priklone.

Zapravo, u vremenu u kojem se topovima dokazivalo ko je u pravu, bilo je teško ostati dovoljno pribran za kompromise koje je trebalo praviti: prvo – sa samim sobom, pa sa sebi najbližima, zatim sa pripadnicima “svog korpusa”, koji su bili istog etničkog porijekla i pripadali istoj konfesiji, ali su potjecali iz kulturološki različitih sredina, i na kraju sa onima čiji su bliski i dalji rođaci i prijatelji Grad gledali preko mušice snajpera, minobacača, topova višecijevnih bacača raketa itd. itd. Bilo je teško u takvim okolnostima prihvatiti da svako ipak ima pravo na svoje mišljenje i da različito mišljenje, različite kulture i tradicije i napose različite vjere ne znače *a priori* neprijateljstvo. Sarajevo je to ipak uspjelo u dovoljnoj mjeri da danas još uvijek možemo o njemu govoriti kao o “multikulturnom” gradu.

Ukratko – opkoljeni dio Sarajeva uspio je da održi kritičan nivo međusobnog razumijevanja potreban za suradnju različitih grupa, međutim to je zahtijevalo da se naprave izvjesni ustupci kako unutar vlastitih etničkih i vjerskih zajednica, tako i unutar cjelokupnog sarajevskog društva – i to nije bilo lako.

⁴⁰ Inače, član Jevrejske opštine može biti svako ko može dokumentirati da ima jevrejsko porijeklo po jednom od roditelja i njihovi supružnici – ako to žele. Djeca članova postaju članovi na osnovu zahtjeva njihovih roditelja za upis u članstvo. Danas Jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine ima oko 1000 članova, od toga je oko 700 u Sarajevu. Ostalih 300 žive u pet bosanskohercegovačkih gradova: Tuzli, Banjaluci, Doboju, Zenici i Mostaru.

Ljudi koji nisu pristajali da se u potpunosti povuku u “svoje” tabore, rado su dolazili u “La Benevolenciju” i Jevrejsku opštinu. Šezdesetpet odsto volontera koji su bili angažovani u “La Benevolenciji” nisu bili Jevreji. Od ukupnog broja volontera nejevreja njih 85 odsto nisu imali nikakve porodične veze sa Jevrejima. Doduše - mnogi od njih održavali su prisne prijateljske veze sa Jevrejima i učestvovali u mnogim kulturnim aktivnostima koje je prije rata organizovala Jevrejska opština. Osim toga, korisnici usluga su bili različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti. Međutim, nisu volonteri i korisnici jedini koji su rado dolazili u prostorije Jevrejske opštine i “La Benevolencije”. Naprotiv – bilo je veoma mnogo ljudi koji su dolazili jer su u Jevrejskoj opštini pronašli ravnotežu – mogućnost da se sretnu – sa “onim drugima”. To su bili ljudi koji su se našli u procjepu između onoga na koji su način oni sami shvatali svoj identitet i onoga što se od njih očekivalo. Dolazili su u “La Benevolenciju” nudeći svoju pomoć – zato što su se tu osjećali dobro. Dolazili su na ručak u narodnu kuhinju i ostajali duže nego što je to ručak zahtijevao. “La Benevolencijina” vrata su uvijek bila otvorena i u prenesenom, ali i u doslovnom smislu – naime zahvaljujući velikom holu i restoranu koji su odvojeni od kancelarijaskog prostora, moglo se sjesti – i prepustiti susretu i razgovoru. Tako su se na jednom mjestu koje nikome nije uskratilo gostoprimstvo, usred krvavog rata, koji je postepeno dobivao karakteristike građanskog rata, svakodnevno sretali ljudi različitih vjeroispovijesti i etničkih i tradicijskih nasljeđa, različitih obrazovanja, struka i zvanja koji su razgovarali o svemu – a ponajviše o onome što ih je činilo sličnim i o onome što ih je činilo različitim. Tako se tokom cijelog rata, svakodnevno – u “La Benevolenciji” vodio međureligijski dijalog (ili je bolje reći – razgovor) između jevreja, muslimana, katolika i pravoslavaca. Istovremeno se vodio dijalog između Jevreja, Bošnjaka, Hrvata i Srba. I to je bio dobar dijalog, prijateljski dijalog. Pa usudiću se, u Huntington-ovom stilu, a suprotno njegovoj tezi, dovesti ovu izjavu do njenih krajnjih konzekvenci i reći - prijateljski dijalog/razgovor među civilizacijama.

AKTIVNOSTI “LA BENEVOLENCIJE” -1992-1996.

EVAKUACIJA - KONVOJI⁴¹

Evakuacija članova Jevrejske opštine zahtijevala je vrlo pažljivo planiranje što je uključivalo i aktivno učesće Jevrejske opštine Beograd i Židovske općine Zagreb i Židovske općine Split, te “La Benevolencijinog” logističkog centra u Splitu ali i angažman jevrejskih organizacija poput Jewish Agency (Sohnut) koja je omogućila ulazak i useljenje u Izrael onima koji su se za to odlučili ili JDC-a, koji je obezbjeđivao finasijsku i drugu potporu onima koji su ostali u Beogradu, Zagrebu, Makarskoj, Pirovcu.

“La Benevolencije” je u periodu 10. april 1992 – februar 1994. organizovala 11 evakuacija tokom kojih je iz Sarajeva izmješteno između 2600 i 2800 osoba.⁴²

Prva organizovana evakuacija iz opkoljenog Sarajeva bila je ona koju su organizovale “La Benevolencija”, Jevrejska opština Sarajevo i JDC (*American Jewish Joint Distribution Center*) i Sohnut (JAFI – Jewish agency for Israel) odvijala se u vrlo dramatičnim okolnostima 10. aprila 1992. godine. Jevrejska opština i „La Benevolencija“ unajmile su avion sa kojim su trebali iz grada da izađu članovi Jevrejske opštine Sarajevo i drugih Jevrejskih opština – ukoliko su uspjeli da stignu do Sarajeva. Na spisku za odlazak bila su uglavnom djeca i stariji članovi. Međutim, aerodrom je bio pun ljudi koji su pokušavali napustiti grad, tako da je tim prvim letom izašlo veoma malo članova JO Sarajevo. “La Benevolencija” je insistirala da se ponovo pošalje avion što je i učinjeno. Avion se spustio na beogradski aerodrom a članove JO Sarajevo su tamo dočekali aktivisti Jevrejske opštine Berograd. Nakon ovoga bile su još dvije avionske evakuacije – 17. aprila i 1. maja 1992. godine koje su se odvijale na isti način.⁴³ Tokom perioda 1992-1995. organizovao je ukupno jedanaest evakuacija. Devet ih je organizovano 1992.: tri avionske i šest kopnenih, zatim jedna 1993. Posljednji konvoj je iz Sarajeva krenuo 5. februara 1994. godine. Sa podacima kojima sada raspolazemo, a zbog činjenice da postoje nejasnoće oko broja građana evakuisanih avionima, možemo reći da je najvjerovatniji broj osoba koji je iz Sarajeva evakuisan u organizaciji „La Benevolencije“ 2655 a da je najveći mogući broj 2800 osoba. Tokom svih 11 evakuacija „La Benevolencija“ je iz Bosne i Hercegovine evakuisala 1005 članova Jevrejske zajednice BiH, i najmanje 1650 drugih građana Sarajeva. O tome tadašnji predsjednik Jevrejske opštine u Sarajevu Ivan Čerešnješ piše u prvom ratnom Biltenu:

Neuvučeni u sukobe, uzeli smo sebi za pravo da javno proklamiramo stav da su živi ljudi najveće bogatstvo naše Zajednice pa smo u devet konvoja iz Sarajeva izmjestili oko 950 ljudi, uglavnom žena i djece, a uz to i gotovo 1300 naših sugrađana svih nacionalnosti. Dio naših opština smješten je u

⁴¹ Kao izvor podataka i informacija o konvojima koje je organizovala “La Benevolencija” u period 1992-1995. korištena je dokumentacija „La Benevolencije” Sarajevo, Godišnji izvještaji “La Benevolencije” za 1993, 1994 i 1995. g., arhiva „La Benevolencije”, arhiva Jevrejske opštine u Sarajevu, članci objavljeni u Biltenu Jevrejske opštine 1993-1994., knjiga Edwarda Serotta „Survival in Sarajevo” i knjiga Mile Jovičića, „Dva dana do mira”, te intervju sa g. Jakobom Finci – predsjednikom “La Benevolencije”, g. Danilom Nikolićem, tadašnjim potpredsjednikom JO Sarajevo . Svi intervju obavljani su za potrebe ovog rada. Različiti izvori navode različit broj evakuisanih. Najveće razlike se javljaju u informacijama oko prvih avionskih evakuacija zbog činjenice da je uslijed opšte pometnje koja je vladala na sarajevskom aerodromu, u prvi avion organizovan za članove jevrejskih zajednica u BiH, ušao veliki broj onih građana koji su doslovno zaposjeli aerodrom čekajući prvu mogućnost da napuste grad. U vremenu koje je pred nama ostaje da se pažljivo pregledaju i uporede svi spiskovi, kao i svjedočenja organizatora i učesnika.

⁴² U aprilu/maju 1994. organizovano je jedno putovanje, tj. izlazak i povratak u Sarajevo, za majke čija su djeca bila izmještena i zbrinuta izvan Bosne i Hercegovine, a radi posjete djeci. Osim nekoliko ljudi koji su krenuli tim autobusom sa namjerom evakuacije iz Sarajeva, ostali putnici/e su se vratili – doduše sa dobrih mjesec dana zakašnjenja od planiranog zbog toga što je Grad bio, još jedanput, zatvoren za bilo kakv kopneni transport. Ovo posebno napominjem radi pojašnjenja, jer danas, svjedoci tih događaja govore o „konvoju” što uglavnom podrazumijeva evakuaciju. Nije se radilo o evakuaciji već o putovanju – što je još jedan kuriozum za vrijeme o kojem govorimo.

⁴³ Nisam uspjela naći tačan podatak o tome koliko je članova jevrejskih porodica otišlo avionima iz Sarajeva. Prema podacima koje navodi tadašnji generalni direktor Aerodroma Sarajevo Mile Jovičić u svojoj knjizi „Dva dana do mira” 10. aprila je otišlo njih 300, evakuacija od 17. aprila se u njegovij knjizi koja je nastala na osnovu zabilježaka koje je vodio o dešavanjima na sarajevskom aerodromu u periodu od 3. aprila do 9. maja ne spominje, ali se spominje evakuacija od 1. maja, a iz zabilješke se može zaključiti da je taj dan otišlo i opet 300 članova jevrejske opštine Sarajevo. Ovo je malo vjerovatno, tim prije što sam na osnovu intervju sa rukovodiocima Jevrejske opštine i La Benevolencije – D. Nikolićem i J. Fincijem, došla do saznanja da je u sve tri avionske evakuacije avionima iz Sarajeva otišlo 400 ljudi)

Beogradu i Pančevu, dio u Zagrebu, Splitu i Makarskoj, nekoliko ih je u Švicarskoj, desetak porodica je u Austriji, 50 u Španiji, 85 u Velikoj Britaniji, jedna grupa u Kanadi, a najveći broj opštinaru, njih preko 600, od čega i preko 200 djece, otišlo je u Erec Israel, gotovo svi kao olimi⁴⁴. (Čerešnješ. 1993, str.4)

Planiranje konvoja bilo je izuzetno težak posao koji je zahtijevao dobru suradnju sa svim stranama u sukobu. Grad je bio pod stalnom vojnom opsadom i vatrom artiljerije i pješadije, s jedne strane, a s druge strane on sam je bio vojno uporište za branioce koji su nastojali spriječiti prodor neprijatelja. Nikakva mogućnost komunikacije grada i svijeta izvan neprijateljskog obruča nije postojala. U opsjednutom gradu – svi njegovi stanovnici se smatraju neprijateljskim vojnicima – i tako se prema njima i ponašalo. Nije to ništa novo u strategiji ratovanja – u osvojenim gradovima svi su bili kažnjavani: grad je bivao opljačkan i spaljen, stanovnici djelomično pobijeni, žene i djeca silovani, a preživjeli odvođeni u roblje ili u savremeno doba – logore. Svi građani, bez izuzetka: i vojni obveznici i oni koji to nikako nisu mogli biti (stari, djeca, ranjenici i bolesnici, itd.) su bili taoci – što ujedno znači i roba kojom se trgovalo. Organizovati evakuaciju iz grada bio je osjetljiv posao koji je sa sobom nosio mnoge rizike koji su učesnike u konvoju mogli stajati života. Činjenica je, takođe, da niko – niti jedna strana u sukobu nije s blagonaklonošću gledala na evakuaciju ljudi iz grada: i civilna i vojna uprava grada nije željela da rizikuje da iz grada izađu niti vojni obveznici čija je dužnost bila braniti grad, niti žene, djeca, starci jer je u tom slučaju grad gubio karakter civilne mete i postajao zaista i isključivo vojni garnizon. Ni neprijatelju nije bilo u interesu da bilo ko izađe jer rat nije stvar viteške borbe, već pitanje premoći koja se stiče svim mogućim vrstama pritiska – a hladnoća, glad, bolest, ranjavanje i smrt bliskih rezultira malodušnošću koja pobjedu napadača čini izvjesnijom. Za razliku od prvih, avionskih, evakuacija koje su bile planirane isključivo za članove jevrejske zajednice i to uglavnom djecu i porodice sa malom djecom i nešto starijih članova, kopneni konvoji su, – i to od prvog augustovskog, planirani tako da osim članova budu evakuisani i ostali građani Sarajeva – oni koji su od vlasti mogli dobiti odobrenje za evakuaciju. Ako su prve evakuacije bile inicirane potrebom da se iz grada maknu najvulnerabilnije grupe Jevreja koje je trebalo poštediti bilo kakvog ratnog iskustva, ostali konvoji bili su rezultat potreba građana Sarajeva kao i državnih institucija⁴⁵ koje su morale naći način da se iz okupiranog grada izmjesti sve veći broj ranjenih i bolesnih lica kao i starih i iznemoglih.⁴⁶

Planiranje konvoja bilo je izuzetno komplikovano. La Benevolencija je morala obezbijediti odobrenja od svih strana u sukobu pa je tako bilo neophodno dobiti odobrenje od lokalnih vlasti, što je značilo da niti jedan putnik nije mogao biti vojni obveznik, od srpskih vlasti da konvoj i svaki putnik ponaosob može preći preko teritorije pod njihovom kontrolom, a isto to su morale odobriti vlasti pod kontrolom bosanskih Hrvata; zatim je tu bilo odobrenje Republike Hrvatske da konvoj i svaki učesnik ponaosob mogu da uđu na njenu teritoriju, i na kraju, garanciju od Ujedinjenih nacija da konvoj može sigurno preći preko cijele teritorije, za što je opet “La Benevolencija” morala garantovati da u konvoju neće biti niko i ništa što bi na bilo koji način moglo ugroziti sigurnost putnika. Svaki potencijalni putnik morao je priložiti uz svoju ličnu dokumentaciju i pismeni zahtjev i odobrenje da može napustiti zemlju (od vojnog odsijeka), a odobrenje se moglo dobiti uglavnom na osnovu ljekarske dokumentacije. Kada je sve to bilo prikupljeno onda se pregovaralo sa lokalnim vlastima i to što je neko imao sve potrebne dokumente nije značilo i da će mu evakuacija biti odobrena. Kada bi lokalne vlasti odobrile spisak i maršrutu te garantovale sigurnost prolaska konvoja, onda se kompletan proces ponavljao sa srpskom stranom i zatim sa hrvatskom stranom. Vrlo često se dešavalo da su dozvole za neke ljude bile uslovljavane zahtjevima da se na spisak za konvoj uključe neka druga imena i to je bilo uobičajeno na sve tri strane, tako da se procedura pregovora mogla ponavljati i više puta. Kojim kriterijima kod skidanja sa spiska su se rukovodile vojne vlasti, odnosno oficiri za vezu bilo koje vojske nije bilo moguće znati, ali je sasvim sigurno pretpostavka pregovarača o nacionalnoj pripadnosti putnika bivala olakšavajuća ili otežavajuća okolnost. Putovanje je bilo izuzetno rizično – jer koliko god da je sve bilo do u najsitniji detalj isplanirano i provjereno i sve dozvole pribavljene i sva imena po nekoliko puta provjerena i data odobrenja za svakog čovjeka ponaosob, i bez obzira što su vojne vlasti davale garanciju za siguran prolazak – ono što je bilo na terenu uvijek je moglo poći po zlu.

Važno je istaći da niti jedan konvoj koji je organizovala “La Benevolencija” nikada nije zaustavljen, nikada nije vraćen i nikada niko nije bio u toku putovanja „skinut“ iz autobusa. Inače, vodilo se računa o tome da konvoji uvijek budu prepoznatljivi – autobusi su bili uvijek bijeli sa velikom JDC zastavom sa menorom i sa velikom “La Benevolencijinom” naljepnicom sa plavom menorom. Konvoje su uvijek pratila najmanje dvojica predstavnika rukovodstva “La Benevolencije” i Jevrejske opštine.

Sve konvoje – njih ukupno 11 je finasirala američka jevrejska organizacija *American Jewish Joint Distribution Commeettee* (JDC).

44 olim – (hebr.) množina od oleh (m) i olah (f) - osoba koja se useljava u Izrael

45 Dopis Sekretarijata za zdravstvo, socijalnu zaštitu, pitanja boraca i vojnih invalida, Grad Sarajevo od 6. oktobra 1992. godine (nedostaje broj protokola) – Konsultativni sastanak vezano za Kriterije za izmještanje i zbrinjavanje djece, bolesnih, starih i iznemoglih lica

46 29. augusta 1994. godine organizovana je evakuacija 5-oro djece amputiraca u Izrael. Kompletnu pripremu evakuacije izvršila je zdravstvena služba „La Benevolencije“ a čitavu akciju finasirala je Svjetska organizacija za religiju i mir sa g. Yoel-om Weinbergerom na čelu.

DOPREMANJE HUMANITARNE POMOĆI⁴⁷

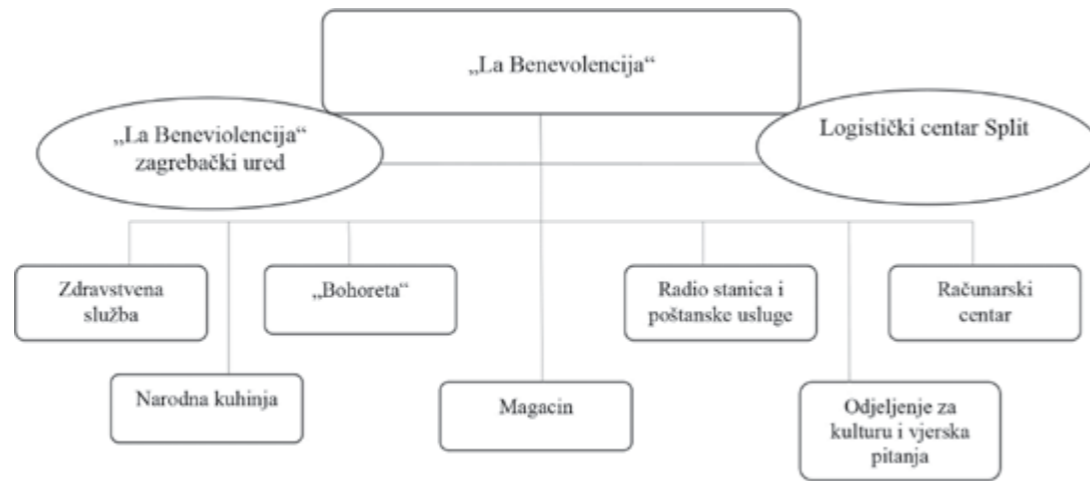
“La Benevolencija” je hranu i lijekove koje je kupila prije izbijanja rata uskladištila u prostorije Jevrejske opštine u Sarjevu koje se nalaze na području Općine Stari Grad tako da su zalihe hrane bile dostupne od prvog dana rata. Važno je napomenuti da su u prostorijama Jevrejske opštine i “La Benevolencije” u Sarajevu odmah organizovane cjelodnevne dežure tako da su zalihe osigurane od eventualne provale i pljačke koje su prvih dana rata bile česta pojava u Sarajevu. Zalihe osnovnih namirnica bile su dovoljne za period od 3 mjeseca za 1500 članova Jevrejske opštine. Međutim, od trenutka kada je rat počeo, “La Benevolencija“ je uspostavila kontakt sa JDC i drugim jevrejskim agencijama s namjerom da se u slučaju da postojeće zalihe ne budu dovoljne obezbijedi prikupljanje i doprema osnovnih živežnih namirnica i lijekova., Humanitarna pomoć se kupovala 1992. godine u Kiseljaku. Prva humanitarna pomoć koju je “La Benevolencija” uvezla u Sarajevo bila je kupljena također u Kiseljaku, ali su se sa uslozljavanjem ratne situacija intenzivirale i aktivnosti za prikupljanje humanitarne pomoći i u novcu i u namirnicama. Stogaje u februaru 1993. formiran, uz svesrdnu pomoć splitske Židovske općine, Logistički centar u Splitu koji je od trenutka uspostavljanja počeo da radi na organizaciji dopremanja humanitarne pomoći – prvenstveno u Sarajevo, a zatim i u druge gradove Bosne i Hercegovine. Naredne četiri godine sva humanitarna pomoć namijenjena da se distribuiru preko “La Benevolencije” dolazila je upravo preko splitskog Logističkog centra. Humanitarna pomoć čiji je uvoz u period 1992-1996. organizovala “La Benevolencija” iznosila je 1.916,86 tona. Hrane je distribuirano 1.084,36 t, lijekova 238,66 t, odjeće 126,98 t i različite opreme – prvenstveno medicinske, sredstava za čišćenje i ličnu higijenu, igračkara, i ostalih vidova potrebne pomoći 466,85t. Kao i za organizaciju konvoja sa ljudima, i organizacija dopremanja hrane i lijekova zahtijevala je pažljivu i detaljnu pripremu čemu svjedoči obimna dokumentacija koja se danas nalazi u sarajevskoj kancelariji “La Benevolencije”.Vozači su morali biti provjereni ljudi za koje je svaka od strana morala dati odobrenje da može nesmetano proći preko njene teritorije. Konvoj su uvijek pratila po dva predstavnika rukovodstva “La Benevolencije”. „La Benevolencija“ je vrlo brzo stekla ime pouzdanog partnera i slovila je za organizaciju koja je uspjela ostvariti dobre kontakte ne samo sa civilnim i vojnim vlastima svih sukobljenih strana već i sa vojnim posadama na terenu, odnosno na svim kontrolnim tačkama. Pomoć je iz Splita dopremana kamionima koji su na sebi nosili dvije minore – jednu JDC a drugu “La Benevolencijinu”.

Nije sve uvijek išlo glatko. Znalo se desiti da konvoj sa humanitarnom pomoći bude zaustavljen i po više sati, da teret bude detaljno pregledan, da poneki paket bude rekviriran. Ali sve je to bio dio posla, a osnovno geslo ljudi koji su taj posao radili bilo je da je uvijek na prvom mjestu bila sigurnost ljudi, a zatim da je „strpljenje vrednije od zlata“ (Intervju 2).

Osim zaista dobre organizacije i izuzetno dobre suradnje “La Benevolencije” i JDC sa svim tada aktuelnim lokalnim vlastima, La Benevolencija je imala izuzetnu suradnju i sa UN-om, a dokaz tome je i činjenica da je “La Benevolencija“ bila jedina lokalna humanitarna organizacija koja je radila pod pokroviteljstvom UN-a, i koja je dobila UNHCR-ove registarske tablice (UNHCR 10869), zastavu, i identifikacione kartice za volontere koji su radili na dopremi humanitarne pomoći i prevozu i pratnji konvoja sa ljudima.

Više puta smo spomenuli “veoma dobru suradnju i komunikaciju koju je “La Benevolencija“ uspjela ostvariti sa svim stranama uključenim u bosanskohercegovačku četverogodišnju ratnu golgotu. Nameće se pitanje – zašto je ona bila tako uspješna – odnosno zašto je u nekim periodima bila znatno uspješnija od drugih velikih humanitarnih organizacija, koje su i same bile veće, sa razgranatijom mrežom sestrinskih organizacija, pa su u skladu s tim imale i jače partnere i moćnije donatore, i utjecajnije političare iza sebe? Dio odgovora leži u punom imenu ove organizacije: “Jevrejsko kulturno-prosvjetno i humanitarno društvo “La Benevolencija”. Činjenica da se radilo o jevrejskom društvu, te da u ratu u Bosni i Hercegovini (1992-1995) Jevreji nisu ni na koji način bili uvučeni u sukobe, bila je veoma značajan faktor zbog kojeg je „La Benevolenciji“ bilo lakše uvoziti humanitarnu pomoć. Međutim, ne treba zaboraviti da gore navedena činjenica ne bi bila dovoljna preporuka za liberalniji odnos zaraćenih strana prema „La Benevolenciji“, da već nije postojalo povjerenje koje su Jevreji i Jevrejska opština uživali u bosanskohercegovačkom društvu: kako kod vlasti sukobljenih strana, tako i kod vojske na terenu.

47 Kao izvor podataka i informacija o humanitarnoj pomoći koju je organizovala i dopremila u Sarajevo “La Benevolencija” u period 1992-1996. je dokumentacija Logističkog centra Split, dokumentacija La Benevolencije” Sarajevo. Godišnji izvještaji “La Benevolencije” za 1992, 1993, 1994, 1995. i 1996. godinu, Službeni protokoli Ambulante za 1992, 1993, 1994, 1995, Službeni protokoli Apoteke za 1992, 1993, 1994, 1995, 1996. g., arhiva „La Benevolencije“, arhiva Jevrejske opštine u Sarajevu, te intervjui sa g. Vinkom Brkićem – rukovodilcem Logističkog centra Split, g. Borisom Kožemjakinom – koordinatorom Logističkog centra, g. Jakobom Finci – predsjednikom “La Benevolencije”, g. Danilom Nikolićem, potpredsjednikom JO Sarajevo, Gordanom Abinun, volonterkom „La Benevolencije“. Svi intervjui obavljani su za potrebe ovog rada.

Slika1. Organizacijska shema „La Benevolencije“ 1992-1996. (Radovanović, 1994.)

SLUŽBE I PROGRAMI

Ove ogromne količine humanitarne pomoći⁴⁸ koje smo gore naveli bile su podijeljene građanima Sarajeva. Sarajevska kancelarija „La Benevolencije“ radila je i na distribuciji cjelokupne humanitarne pomoći koja je u Sarajevo stizala, ali i na organizaciji i pružanju različitih usluga građanima Sarajeva. Posao je bio organizovan po segmentima, a za svaki je bila odgovorna određena služba. Važno je napomenuti da su se službe formirale onako kako se ukazivala potreba. Većina njih do početka rata nije postojala, pa se može reći da su nastajale „u hodu“, ali isto tako da su prestajale sa radom kada je nestajalo potrebe za određenom aktivnošću, a ljudski i materijalni resursi su bili usmjeravani na nove zadatke koji su se pojavljivali. Različite službe bile su organizovane kao samostalne cjeline sa jasno određenom djelatnošću. Iz Godišnjeg izvještaja za 1996. godinu vidi se da su te godine – dakle prva godina mira - postojale slijedeće službe i programi: Zdravstvena služba, Distributivni centar za prijem i raspodjelu hrane, Narodna kuhinja, Odjel za brigu o starim licima, Ženska sekcija „Laura Papo Bohoreta“, Dječja nedjeljna škola, Škola malog biznisa i odjel za kreditiranje male privrede, Program ustakljivanja i obnove stanova, Računarski centar i Kancelarija – administrativna služba koja je koordinirala svim aktivnostima i pružala administrativnu i tehničku potporu svim službama, te i sama obavljala neke specifične zadatke kao što je bila briga o imovini u vlasništvu JO, ili imovina članova JO Sarajevo koji su evakuisani iz grada. Od svih nabrojanih službi te godine su oformljene samo dvije – Program ustakljivanja i Škola malog biznisa a ostale su se formirale tokom ratnog perioda. Tokom ratnog perioda (1992-1995.) u „La Benevolenciji“ je na različitim poslovima i zadacima radilo najmanje 95 volontera različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti.

ŽENSKA SEKCIJA

Ženska sekcija je postojala i prije rata, ali sa prvim ratnim danima ciljevi i aktivnosti ženske sekcije se mjenjaju pa se i sekcija organizuje na novim osnovama. Sekcija dobija ime: Ženska sekcija Jevrejske opštine Sarajevo „Laura Papo Bohoreta“⁴⁹. Prva predsjednica reorganizirane Ženske sekcije bila je Sonja Elazar. Sekcija se u potpunosti prilagodila novim uslovima pa su njene članice volontirale u gotovo svim aktivnostima koje je provodila „La Benevolencija“. Neke od aktivnosti ženske sekcije koje su započete spontano zbog potreba koje su nametali ratni uslovi izrasli su kasnije u veoma značajne „La Benevolencijine“ programe od kojih će svaki naći mjesto u ovom kratkom pregledu. Prvi zadatak ženske sekcije bio je da pomogne oko organizovanja evakuacija, da prati fluktuaciju članstva, da evidentira sve one koji su ostali i da istraži kome i kakva je pomoć potrebna. Posebno važna aktivnost ženske sekcije tih prvih ratnih dana bila je da evidentira sve starije članove koji su ostali sami u gradu, bez pomoći djece ili drugih mlađih članova porodice koji su im se mogli naći pri ruci u rješavanju svakodnevnih egzistencijalnih potreba i koje su sa prestankom rada gradskog prijevoza, sa nestankom struje, plina i vode

48 Za spisak donatora koji su finansijski pomagali „La Benevolenciju“ pogledati Tabelu VI

49 Laura Papo Bohoreta (15.03-1891-12.06.1942.) rodila se u Sarajevu, školovala se u Parizu. Nakon što su joj oba sina odvedena u Jasenovac gdje su i stradali, umrla u sarajevskoj bolnici. Sahranjena je na starom jevrejskom groblju „Borak“ – za grob joj se na žalost ne zna jer je sahrana obavljena u tajnosti od ustaških vlasti, te je skromni nadgrobnik nestao prije nego što je bilo moguće podići joj spomenik. Iza Bohorete su ostali izuzetno značajan književni opus na jevrejskošpanjolskom. Pisala je poeziju, prozu i pozorišne komade. Danas se njenim naznačajnijim djelom smatra „Sefardska žena u Bosni“ koji je bio sačuvan samo u rukopisu i koji je na bosanski preveo Muhamed Nezirović, a izdavačka kuća RABIC objavila 2005.

postali za starije ljude nepremostiv problem. Svaka je članica sekcije bila zadužena da bude veza između Jevrejske opštine i starijih članova iz svog susjedstva, da ih posjeti, da odnese topli obrok, paket sa hranom, lijekove i po mogućnosti vodu, da vidi šta im je potrebno, te da o tome obavijesti Kancelariju ili neku od službi koje su mogle pomoći. Iz ove aktivnosti ženske sekcije kasnije je izrastao program „Pomoć starim i iznemoglim licima“ koji postoji i danas poznat i kao „Home Care Project“ o kojem će još biti riječi dalje u tekstu.

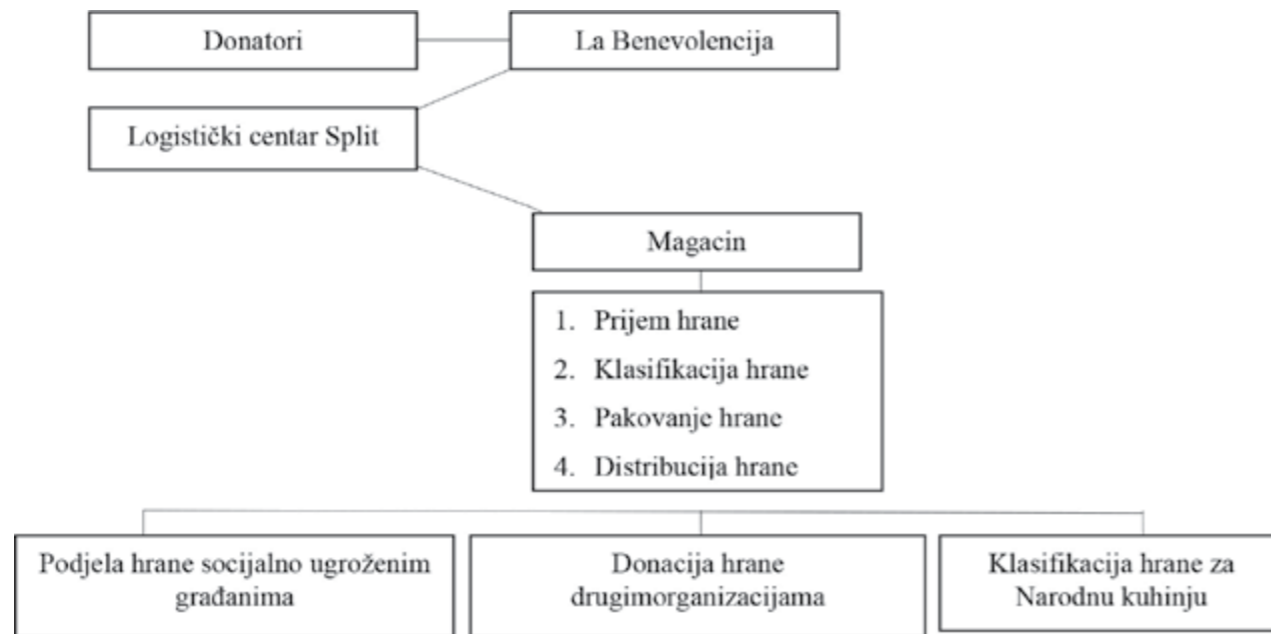
„Bohorete“ kako sebe vole da nazivaju članice ženske sekcije, bile su takođe zadužene da evidentiraju sve članove Jevrejske opštine koji su ostali u Sarajevu, te da prikupe sve relevantne podatke i da ih redovno dopunjavaju i osvježavaju. Na osnovu prikupljenih podataka bile su izdavane kartice za podjelu humanitarne pomoći. Postojale su kartice za članove JO, „B“ kartice za bliske srodnike osoba koje su bile u braku sa Jevrejima – roditelji, braća, sestre itd., kao i za „Prijatelje Opštine“. Prijatelji Opštine su bili ljudi koji su svojim ranijim angažmanom doprinijeli dobrobiti Jevrejske zajednice ili pojedinih Jevreja. Kartice su omogućavale njihovim nosiocima da prilikom svake organizovane redovne podjele donacija u hrani i drugim stvarima budu uključeni u raspodjelu – na njih se računalo. Razlika između kartice članova i „B“ kartice bila je u tome da su prvi dobivali donacije za svakog člana domaćinstva, dok su drugi dobivali donacije samo na svoje ime. Međutim, to nije značilo da drugi građani nisu bili uključeni u podjelu. Svako ko bi došao sa molbom da mu se dodijeli pomoć dobivao bi jednokratnu donaciju u vrsti i količini koju je u datom trenutku bilo moguće odvojiti. O tome je govorila Sonja Elazar:

... Na kartice članova, na B kartice i kartice prijatelja se redovno dobivala humanitarna kad je bila podjela. Međutim, kad god ko dođe i kaže ja sam gladan, ja napišem ceduljicu da odu Nadi u magacin i da dignu paket hrane. I znam da su nam ljudi najviše dolazili kad je bio Ramazan da imaju čime da započnu iftar. I mi smo to naravno uredno davali i ja mislim da se niko nikad nije vratio a da nije dobio barem kilo šećera ili kilo brašna. Onda smo dobili, dječiju hranu, „Nestle“ dobro se sjećam, i to se dijelilo djeci. Ja neću nikada zaboraviti, došla mi je jedna mlada žena sa djetetom u naramku, beba, i ona mi je rekla da beba nije jela 24 sata. I imala je još jednu malu curicu od jedno 2 – 3 godine. Ja sam je dovela gore u Bohoretu i prvo sam poslala nekoga u apoteku da mi donese flašicu u cuclu. I to smo kod Cicka u neku vrelu vodu uvalili i napravili smo bebi obrok da beba može da jede, da ne čeka više, umrijet će dijete. ... (Intervju 6)

Članice ženske sekcije pomagale su i u svim drugim aktivnostima gdje god je to bilo potrebno, a svakako treba istaći da su se brinule o organizaciji proslave jevrejskih praznika, različitih kulturnih aktivnosti, o čistoći prostora, te pri sortiranju i distribuciji donacija u odjeći. Ženska sekcija je kontinuirano radila tokom čitavog rata i doprinosila u svim segmentima i aktivnostima koje su se odvijale u okviru Jevrejske opštine u Sarajevu i posebno u okviru aktivnosti koje je provodila „La Benevolencija“⁵⁰.

„Bohorete“ su imale i svoju ispostavu u Makarskoj (Hrvatska) u kojoj je tokom rata boravio znatan broj jevrejskih izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Aktivnosti ženske sekcije u Makarskoj koordinirala je Jevrejska opština Split, te već pomenuti logistički centar „La Benevolencije“. Članice ženske sekcije uz svesrdnu pomoć žena iz Splita su i ovdje nastavile da se brinu o starijim članovima – organizovale su zajednička druženja, redovno su ih posjećivale, te organizovale proslavu jevrejskih praznika. Pod rukovodstvom Lenke Montiljo Bilalagić, „Bohorete“ i Ženska sekcija Jevrejske opštine Split su izrađivale „kipa“ (kipot) koji su se, zahvaljujući podršci JDC i posebno gospodina Yechiel-a Bar Chaim-a, prodavali u cijelom svijetu. Sa „sarajevskim kipot“ na kojima je stajao znak „La Benevolencije“ u svijet je išla i priča o ratu u BiH, o okupiranom Sarajevu i aktivnostima Jevrejske opštine u Sarajevu, „La Benevolencije“ i „Bohorete“.

50 Ratna predsjednica ženske sekcije bila je gđa Sonja Elazar koja je takođe vodila i Nedjeljnu školu punih 20 godina – od osnivanja 1992. godine do 2012.

Slika 2. Organizaciona shema Centra za prijem i distribuciju hrane (Radovanović, 1994.)

ZDRAVSTVENA SLUŽBA⁵¹

Rad Zdravstvene službe bio je organizovan u pet segmenata: *Ambulanta* čiji su aktivisti pružali usluge na terenu i u ambulanti, te je tako bila odgovorna za segment *Kućne posjete*, i segment *Hospitalizacija u kući*. Tu je bio i segment *Apoteke*, i *Centar za prijem i distribuciju lijekova i medicinske opreme*. Svi segmenti zdravstvene službe bili su višestruko povezani i međusobno su surađivali. Tako je npr. pacijent ambulante mogao da dobije odmah i lijek, dok je Centar za prijem imao dnevnu informaciju koliko je kojih lijekova potrošeno, odnosno koliko je čega potrebno obezbijediti apotekama za naredni dan. Treba napomenuti da je ambulanta bila u stalnom kontaktu sa volonterkama iz Ženske sekcije koje su redovno posjećivale korisnike usluga Programa za njegu starih pa je na taj način, u uslovima kada su telefonske linije bile prekinute, medicinski tim imao informaciju ukoliko je nekom od korisnika bilo potrebno nešto – bilo od lijekova, ili medicinskih usluga.

AMBULANTA⁵²

Ambulanta je pružala usluge svim građanima koji su zatražili pomoć za sve neophodne intervencije za koje je bila opremljena. Zdravstvena služba je razvila poseban sistem zdravstvene pomoći koji se prilagodio ratnim uslovima u kojima liječenje u stacionarnim ustanovama nije bilo moguće. Ambulanta je bila na raspolaganju onima koji su mogli da dođu, ali velikom broju pacijenata, pogotovo starih, dolazak u ambulantu predstavljao je nepremostivu teškoću. Zato su bila formirana tri mobilna tima ljekara i medicinskih sestara koji su išli u kućne posjete kako bi obavili neophodne medicinske preglede i ispitivanja, te pružili neophodnu njegu ili davali pacijentima terapiju za koju je bilo neophodno da je da stručni medicinski radnik. Može se reći da je na ovaj način bio uspostavljen sistem, kućnog liječenja i kućnog hospitaliziranja, te porodičnog ljekara, jer je svaki tim imao svoj rejon i svoje pacijente. Broj medicinskog osoblja i ljekara koji su bili angažovani u medicinskom programu se mijenjao, tako da je u periodu 1992-1996. u ambulanti radilo šest ljekara, četiri medicinske sestre i dva fizioterapeuta. Pacijenti su kako u ambulanti tako i tokom kućnih posjeta mogli dobiti različite medicinske usluge: laboratorijske pretrage, internistički pregled, različite specijalističke preglede (neurološki, ORL, okulistički, neurološki, ortopedski), EKG nalaz, injekcije i infuzije, previjanje i fizioterapiju). U periodu 1992 – 1996 obavljeno je 21.819 ambulantnih i konzilijjskih pregleda, 11.613 kućnih posjeta i tom prilikom je izvršeno 13.357 različitih intervencija (previjanja, injekcije - intravenozne, intramuskularne i subkutane, laboratorijske pretrage, infuzije, obilasci pacijenata hospitaliziranih kod kuće itd.)

Ovu kao i sve ostale aktivnosti, odnosno usluge i pomoć koju je pružala „La Benevolencija“ koristili su građani Sarajeva – bez obzira na nacionalnost ili vjeroispovijest.

51 Svi podaci koji se odnose na rad Zdravstvene službe uzeti su iz interne dokumentacije „La Benevolencije“ Sarajevo, Logističkog centra Split, Protokola ambulante za 1992, 1993, 1994, 1995 i 1996. godinu, Godišnjih izvještaja „La Benevolencije“ za 1992, 1993, 1994, 1995. i 1996. godinu

52 Rukovodilac ambulante u ratnom periodu bio je dr. Srđan Gornjaković

Ministarstvo zdravlja Bosne i Hercegovine uvrstilo je ambulantu „La Benevolencije“ 1994. godine u primarni krug zdravstvene zaštite te je tako dobila status zdravstvene ustanove.⁵³

APOTEKE⁵⁴

Donacije u lijekovima⁵⁵ koje je tokom rata obezbijedila „La Benevolencija“ bile su od nemjerljive važnosti za Sarajevo. „La Benevolencija“ je bila najveći snabdjevač lijekovima u Sarajevu, tako da u gradu nije postojala niti jedna zdravstvena institucija koja nije dobila lijekove iz donacija koje je obezbijedila „La Benevolencija“. Osim lijekova tu su bili i vitamini, i ono što je izuzetno bilo važno, a zapravo ga nikada nije bilo dovoljno – mlijeko u prahu i hrana za bebe.

Sa početkom opsade i zatvaranjem grada, te pljačke u prvim danima, gradske apoteke su bile gotovo potpuno prazne, a građanima su trebali lijekovi. Koliko je bila dobra procjena rukovodstva „La Benevolencije“ o društveno-političkoj situaciji pokazuje i činjenica da su lijekovi (kao i hrana uostalom) bili kupljeni u vrijeme kada je rat tek kucao na vrata, te je „La Benevolencija“ još u prvim danima rata počela sa izdavanjem besplatnih lijekova građanima Sarajeva:

Ovo humanitarno društvo je, zapravo, prve lijekove nabavilo prije početka rata sa ciljem zbrinjavanja lijekovima članova ove zajednice. Kupivši lijekove od Velefarmacije i Bosnalijeka ovo društvo je otvorilo prvu humanitarnu apoteku u Sarajevu, a finansijska sredstva za njihovu nabavku obezbijedila je, prije svega, iz vlastitih izvora, vrlo dobrih poslovnih kontakata sa Opštinom Stari Grad i uz pomoć sponzorstva privatnog preduzeća Skarabej. Tako su, već na samom početku rata, usluge ove apoteke odmah počeli koristiti građani Sarajeva. [...]Zanimljivo je da su se već tada ovdje mogli dobiti lijekovi kojih nije bilo u gradskim apotekama jer je, između ostalog, apoteka raspolagala sa značajnim količinama vitamina, antihipertenziva, kardiotonika, te svih vrsta insulina. Na televiziji Bosne i Hercegovine neprekidno se obrtao telop kojim se građani obavještavaju da se u apoteci Jevrejske zajednice može, i to besplatno, dobiti već tada mnogo traženi insulin. Apoteka je tako, radeći po ustaljenoj metodologiji recept-lijek, ali potpuno besplatno, ubrzo postala veoma popularna među građanima Sarajeva, pa su je već maja 1992. godine nazvali „Jevrejskom apotekom“ (Gaon, 1993, str.14)

Već u junu 1992. godine „La Benevolencija“ je otvorila prvu apoteku preko puta zgrade Jevrejske opštine u Sarajevu, a zatim i drugu u bolnici Dobrinja. Naredne godine otvorena je i treća u centru grada – na lokaciji preko puta Narodnog pozorišta. Prve pošiljke lijekova stizale su u „La Benevolencijine“ apoteke od sponzora „Veledrogerija“ koja je lijekove nabavljala putem UNHCR-a i organizacije „Ljekari bez granica“. Do kraja 1992. godine na ovaj način je u „La Benevolencijine“ apoteke stiglo 30 odsto (25 odsto Veledrogerije i UNHCR 5 odsto) (Gaon, 1992.) od ukupne količine lijekova koji su bili obezbijeđeni dok su ostalo pokrili drugi donatori (uključujući „La Benevolencijina“ vlastita sredstva). Od početka 1993. godine do kraja rata više od 96 odsto lijekova pokrili su ostali donatori. Od početka rata pa sve do zatvaranja apoteka 1996⁵⁶. godine, lijekovi, kao i razni dodaci prehrani (vitamini itd.) su bili besplatni. Tokom cijelog rata apoteke su bile izuzetno dobro snabdjevene i zadovoljavale su potrebe većeg dijela grada. Dnevno je u „La Benevolencijinim“ apotekama lijekove dobivalo preko 2000 ljudi (Čerešnjeh, 1993, str. 4). Samo u toku 1993. godine distribuirano je 1.960.000 (Kapić, 2000, str.503)⁵⁷ a 1996. je distribuirano čak 2.900.438 lijekova. Ukupan broj distribuiranih lijekova u periodu 1992-1996. iznosi preko 7.500.000 različitih lijekova. „La Benevolencija“ je ostvarila izuzetno dobru suradnju sa velikim farmaceutskim kućama i velikim snabdjevačima lijekovima⁵⁸ koje su preko „La Benevolencijinih“ sponzora slale velike količine naručenih lijekova. O vrsti i količini lijekova⁵⁹ za potrebe grada odlučivali su stručnjaci farmaceuti „La Benevolencije“ koji su konstantno surađivali sa

53 Sa prestankom ratnih dejstava i normalizacijom uslova u kojima su djelovale bolnice i domovi zdravlja, smanjen je i obim poslova ove ambulante tako da od 2000. ambulanta pruža isključivo besplatne konsultativne usluge za manji broj pacijenata – uglavnom članova Jevrejske opštine u Sarajevu.

54 Rukovodilac centra za prijem i distribuciju lijekova bio je tokom rata prof. dr. Igor Gaon

55 Zanimljiv podatak je da je od ljudi koji su odlazili bilo zatraženo da u Jevrejsku opštinu donesu lijekove iz svojih kućnih apoteka, sve čega su mogli da se liše tokom putovanja. To su bile prve pojedinačne donacije kojih je tokom narednih godina bilo dosta.

56 „La Benevolencijine“ apoteke zatvorene su krajem 1996. godine

57 Intervju sa prof. dr. Igorom Gaonom – rukovodiocem službe za prijem i distribuciju lijekova

58 Svakako treba spomenuti: „DA Foundation“ iz Holandije, „The Wellcome Foundation Ltd“ iz Engleske, te Američka ženska cionistička organizacija „Hadassah“ koja je skupljala lijekove od raznih proizvođača

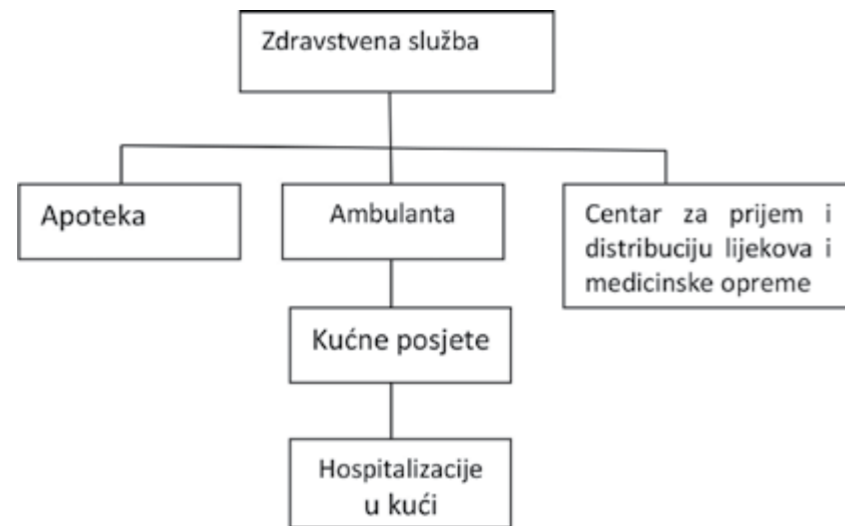
59 Zahvaljujući jasno definisanim zahtjevima sa precizno naglašenim rokom trajanja koji je bio prihvatljiv i koje je „La Benevolencija“

medicinskim institucijama u gradu. Radni tim apoteka bio je sastavljen od dva farmaceuta, tri farmaceutska tehničara i tri suradnika od kojih je jedna bila prevodilac – ona je prevodila upute za lijekove koji su farmaceutima bili nepoznati.

Radili smo u dvije smjene. Imali smo dva farmaceuta, tako da je uvijek u smjeni radio jedan farmaceut. Mi ostali smo pakovali lijekove. Mile nam je bio šef, on je farmaceutski tehničar, Dragana isto farmaceutski tehničar, Rajka, Rada. Farmaceuti Amra i Belma. Alma je radila na pakovanju. Nada prevodilac i pakovala je. (Intervju 7)

Osim toga bio je formiran i poseban centar za prijem i raspodjelu lijekova i medicinske opreme, kao i poseban prostor namijenjen skladištenju lijekova.

„La Benevolencija“ je lijekove, osim u svojim apotekama, distribuirala i putem direktnih donacija gradskim bolnicama i ambulantom, tako da je „47 odsto ukupnog snabdijevanja Sarajeva lijekovima realizirala ‘La Benevolencija‘“ (Intervju 10). „La Benevolencija“ je 1995. godine donaciju američke Hadassah-e u opremi, lijekovima i medicinskim uniformama, u iznosu od 3.000.000 USD, donirala Kliničkom centru Koševo (endoskopska i ultrazvučna oprema), Državnoj bolnici (fizijatrijski kabinet), Ortopedskom zavodu „Neretva“ (kolica i ortopedska pomagala), kao i Bolnici

Slika 3. Shematski prikaz organizacije Zdravstvene službe (Radovanović, 1994)

CENTAR ZA PRIJEM I DISTRIBUCIJU HRANE⁶⁰

Centar za prijem i distribuciju hrane bio je, kako je već ranije spomenuto, prva servisna služba koja je formirana pred sam početak rata. Tada se to jednostavno zvalo „magacin“ koji se nalazio u velikoj sali u sastavu zgrade Jevrejske opštine u kojoj su se prije rata održavale priredbe i proslave. U magacinu je bila uskladištena hrana koja je trebala da zadovolji potrebe 1500 članova Jevrejske opštine tokom tri mjeseca. Kako je rat trajao i kako je rastao obim aktivnosti, tako je bilo neophodno formirati posebnu službu koja bi vodila računa isključivo o primanju robe i njenom izdavanju. Formiran je Centar za prijem i distribuciju hrane. Ova služba kao i prostor namijenjen isključivo za skladištenje hrane formirana je već krajem 1992. godine.

Centar za prijem i distribuciju hrane je u periodu 1992-1996. distribuirao 1.259,408t. hrane. Tokom pomenutog perioda u Centru su stalno radile tri osobe koje su vodile tačnu evidenciju kako o onome što je primljeno tako i o izdatoj robi. Pri prijemu hrane volontirali su svi koji su u tom trenutku bili slobodni, dok su kod klasifikacije i pakovanja hrane pomagale «Bohorete». Ne postoji tačan podatak o tome koliko je ljudi dobilo pakete sa hranom iz istog razloga iz kojeg to nije bilo moguće ustanoviti kod distribucije lijekova: osim podjele hrane građanima, koju je organizovala i direktno uručivala „La Benevolencija“ bile su i donacije prema institucijama i drugim humanitarnim organizacijama koje su dalje dijelile namirnice prema svome nahodjenju.

upućivala prema poznatim donatorima, „La Benevolencija“ nikada nije imala problem sa neupotrebljivim lijekovima kojima je istekao rok.

60 Rukovoditeljica „magacina“ bila je gđa Nada Levi.

NARODNA KUHINJA

U zgradi Jevrejske opštine oduvijek je postojao mali bife – njegovi kapaciteti su bili skromni - dovoljni za potrebe internih druženja i proslava za koje je bilo uobičajeno da svako od učesnika donese po neko jelo od kuće tako da je bife bio tu više da bi pružio „logistiku“ nego da se u njemu priprema hrana. Kada je rat počeo i kada je grad postao talac svih mogućih nevolja, bilo je jasno da su narodne kuhinje za veliku većinu građana bile jedina mogućnost da pojedu pravi obrok – kuhanu i toplu hranu. „La Benevolencijina“ Narodna kuhinja počela je sa radom u septembru 1992. i to u dvorištu zgrade Jevrejske opštine gdje je bila smještena velika peć na drva (popularni „tiš-šporet“). Kuhalo se u dva velika lonca od 50 litara koje je šef novonastale kuhinje, inače dugogodišnji ugostiteljski radnik Jozef Abinun, dobio na ime donacije za Narodnu kuhinju od Hotela Nacional čiji je uposlenik bio. Jelo se u restoranu Jevrejske opštine. Prije zime bio je uređen prostor za kuhinju unutar zgrade, nabavljen je još jedan veliki lonac i Narodna kuhinja je počela da priprema oko 320 obroka dnevno. Hrana je bila namijenjena kao i sva ostala humanitarna pomoć – građanima kojima je bila potrebna bez obzira na njihovu etničku i vjersku pripadnost. Obroci su se izdavali svaki dan osim za velike jevrejske praznike (Jom Kipur, Pesah, Roš Ašana) kada kuhinja nije radila. Inače tople obroke su dobivali i neki od korisnika Progama za njegu starih i iznemoglih lica i svi volonteri koji su bili angažovani na poslovima u „La Benevolenciji“. Na žalost, kapacitet kuhinje nije bio toliki da bi svi koji su došli mogli biti sigurni da će moći dobiti obrok, ali ono na što je „La Benevolencija“ naročito ponosna jeste da su dva osnovna kriterija da se nekome dodijeli obrok bila - potreba, i da hrane ima u datom trenutku. Od 1992-1996. izdato je 386.056 obroka što u prosjeku iznosi 328 obroka dnevno, odnosno 328 građana Sarajeva je dnevno dobivalo obrok. Hrana za narodnu kuhinju izdvajala se uglavnom iz redovne humanitarne pomoći, s tim da su postojale i donacije namijenjene isključivo za narodnu kuhinju.

POMOĆ STARIM I IZNEMOGLIM LICIMA⁶¹

Ovaj program nastao je kao i većina drugih „La Benevolencijinih“ aktivnosti – spontano iz potrebe za određenom vrstom usluge. Jedan broj starijih članova Jevrejske opštine čija su djeca napustila grad ostali su sami. Sa prestankom normalnog funkcionisanja gotovo cijele gradske infrastrukture i svih službi, kao i institucija, te snabdijevanja i zatvaranjem trgovina, stariji i pogotovo bolesni, teško su mogli odgovoriti izazovima koje je ratna situacija postavila pred njih. Na samom početku rata svaki sposoban član JO imao je zadatak da se brine za starije članove koji su živjeli u njegovom/njenom susjedstvu. Vrlo brzo su, kako je već spomenuto, članice Ženske sekcije organizovale mrežu volontera koji su posjećivali stare i pomagali im kako bi savladali osnovne teškoće, odnijeli im hranu i vodu, lijekove itd. Kasnije se u brigu za stare uključio i medicinski tim. Nije se širila samo mreža pomagača već i mreža klijenata. Svako od starijih članova Jevrejske opštine koje su volonteri, uglavnom članice Ženske sekcije obilazili, imali su svoje komšije, prijatelje, poznanike kojima je također trebala pomoć, pa su volonterke počele da se brinu i za te osobe koje su vrlo brzo bile uključene u program Zdravstvene službe za pomoć starim i iznemoglim. . Ova aktivnost Ženske sekcije dobila je 1994. godine zvaničan naziv: „Pomoć starim i iznemoglim licima“ tzv. Home Care Project. Projekat je obuhvatao 200 štićenika svih nacionalnosti i vjeroispovijesti, uglavnom starijih od 65 godina, sa izuzetkom nekoliko mladih osoba koje su živjele same, a koje zbog teške bolesti ili povreda nisu mogle da se brinu o sebi. Za štićenike se brinulo i pomagalo im u savladavanju životnih teškoća 20 radno sposobnih žena u dobi od 20-50 godina. U „Program Pomoći starim i iznemoglim licima“ 1995. godine bilo je uključeno preko 500 štićenika, a brigu o njima je vodilo 36 njegovateljica.⁶² Projekat je tokom vremena napredovao i rastao. Sve njegovateljice su 1996. godine prošle obuku koju je organizovala Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), a program obuke je obuhvatao predmete: psihologija starenja, edukacija kroz praktični rad i multisektorijski aspekt rada. Obuke su postale redovne a projekat je 2006 imao čak 630 štićenika u šest gradova Bosne i Hercegovine (Sarajevo, Dobo, Tuzla, Banja Luka, Zenica i Mostar). Radni tim projekta tada je brojao 52 volontera: menadžerica programa i njena zamjenica, dvije koordinatorice grupa, 42 njegovateljice, tri ljekara, dvije medicinske sestre i jedan vozač.

RADIO STANICA I POŠTANSKE USLUGE

Krajem novembra 1992. godine u Jevrejskoj opštini u Sarajevu bila je instalirana radio stanica. Za građane Sarajeva koje je bilo u totalnoj komunikacijskoj blokadi – telefonske linije prekinute kao i sve ostale poštanske službe izvan funkcije, uspostavljanje veze sa svijetom bilo je od krucijalne važnosti. Jedini način da se uspostavi veza sa vanjskim svijetom bilo

61 Podaci za Program pomoći starim i iznemoglim licima su uzeti iz Godišnjih izvještaja za donatore i to za godine 1993, 1994, 1995, 1996, 1997 i 2006. godinu, i iz intervju sa gđom Majom Čuković

62 Ovaj projekat su tokom proteklih 20 godina finansirali slijedeći donatori: UKJAID, MISSION LOCALE DE, STRASBOURG, „Prijatelji La Benevolencije“ iz Holandije, Njemačke i Engleske, JDC, Dr. Bader

je preko amaterskih radio stanica kojih je u gradu bilo nekoliko. Prvi zadatak ove radio stanice koju je “La Benevolenciji” donirao JDC, bila je komunikacija radi organizovanja i praćenja konvoja kako onih za evakuaciju iz Sarajeva tako i onih sa humanitarnom pomoći za Sarajevo. Međutim ona mnogo vidljivija funkcija i za stotine Sarajlija vrijedna koliko i hrana i lijekovi bila je činjenica da su preko radio stanice mogli da uspostave vezu sa svojim najdražim – sa djecom, roditeljima, rodbinom. Radio veza je bila uspostavljena sa Zagrebom i Beogradom a preko njih telefonski sa cijelim svijetom. Troškove telefonskih računa plaćale su donatorske organizacije s tim da je i Hrvatska pošta učestvovala dodjeljujući preferencijalni račun, pa su se razgovori naplaćivali po nižoj tarifi.

“La Benevolencijina” Poštanska služba startala je odmah. Poštu su iz Sarajeva iznosili i u Sarajevo unosili oni rijetki ljudi kojima je bilo dozvoljeno da uđu i izađu iz grada. To su prvenstveno bili svi oni aktivisti „La Benevolencije“ koji su radi organizacije programa „La Benevolencije“ putovali u inostranstvo i novinari koji su sa sobom nosili desetine i stotine pisama za koje je bilo važno da stignu do Zagreba odakle ih je zagrebački ured “La Benevolencije” slao dalje u svijet. Pisma su nosili svi za koje se pretpostavljalo da će bez problema proći kontrolne punktove, te da im pisma neće biti oduzeta. Pisma su na isti način stizala u Sarajevo. Primanje, distribucija i slanje pošte i privatnih paketa bio je vrlo ozbiljan posao, a broj pošiljki koje su prošle kroz “La Benevolencijinu” Poštansku službu broji se u stotinama hiljada. Samo 1993. godine izneseno je, primljeno i distribuirano 120.000 pisama (Kapić, 2000, str.221).

NEDJELJNA ŠKOLA (SUNDAY SCHOOL)⁶³

“Bohorete” su 1992. pokrenule Nedjeljnu školu za djecu. Djeca koja su ostala u okupiranom Sarajevu bila su među najugroženijim stanovnicima grada. Djeci i njihovim roditeljima i jevrejskoj zajednici bilo je od izuzetnog značaja okupiti djecu i pružiti im mogućnost za druženje i učenje. Djeca su se okupljala u prostorijama Jevrejske opštine u Sarajevu, učila su o jevrejskoj istoriji i tradiciji, družila se i zabavljala. Boravak u Jevrejskoj opštini za ovu djecu je bila jedina mogućnost da izađu iz stanova i podrumskih skloništa u kojima su, zbog stalnih granatiranja i neprekidne snajperske vatre, boravili veći dio dana. Ubrzo su u Jevrejsku opštinu na druženja počela dolaziti i djeca iz susjedstva koja, osim dobrih komšijskih odnosa sa Jevrejskom opštinom, nisu imala nikakve druge veze. Ovdje prenosimo dio Godišnjeg izvještaja za 1996. godinu koji se odnosi na aktivnosti Dječje škole tokom ratnog perioda. Nedjeljna škola „La Benevolencije“ predstavlja pravi kuriozum za Sarajevo, pa i Bosnu i Hercegovinu,. Zašto?! Dok se s jedne strane proces nacionalne homogenizacije stalno pojačava kao neminovna posljedica rata, istovremeno „La Benevolencija“ se sve više otvarala vrata, postavši tokom rata jedno višenacionalno humanitarno društvo otvoreno za sve. Svijet je jasno prepoznao „La Benevolenciju“ kao borca za čovjeka i njegova prava što je rezultiralo mnogim priznanjima. Nedjeljna škola je najbolja ilustracija takvog koncepta, jer tu malu školu pohađaju učenici od 4 do 13 godina starosti, svih nacionalnosti, svake nedjelje. Program rada ove škole nadasve je interesantan i obuhvata edukaciju, zabavu i stvaralaštvo.⁶⁴

⁶³ Neki programi/projekti poznati su pod nazivima na engleskom jeziku. Kao i kod „Home Care Project“ radi se o programima koje su međunarodne donatorske organizacije prepoznale kao korisne pa su ih počeli finansirati. Ono što treba naglasiti jeste da niti jedan od navedenih projekata nije bio iniciran od strane donatora – dakle nije „nametnut“ odozgo na osnovu procjene donatora o našim potrebama niti na osnovu potrebe donatora da sredstva ulože u programe koji su bili njihovi strateški ciljevi, odnosno dio curriculumu donatora, već su svi nastali kao grass root projekti, izrasli iz konkretne potrebe koja se tokom rada „La Benevolenciji“ nametnula kao neophodna za bolje funkcionisanje jevrejske zajednice i društva u cjelini.

⁶⁴ Vidi Dodatak 5 (Za rad ove škole u ratnom periodu zaslužni su: Sonja Elazar (voditeljica), Marica Hajnrih-Ljumanović - likovni pedagog i †Svjetlana Miša Komšić - profesor).

KULTURNI PROGRAMI

Iako je “La Benevolencijin“ osnovni cilj tokom rata bio pomoći što većem broju ljudi da se što je moguće uspješnije uhvate u koštac sa nesrećama, neimaštinom i strahom koje je sa sobom nosio rat, “La Benevolencija” nije zaboravila ni svoju osnovnu svrhu i misiju: očuvanje jevrejske tradicije, te poticanje programa koji će doprinijeti promociji jevrejske kulture i kulture uopšte.

Prvi ratni kulturni događaj koji je organizovala “La Benevolencija” bio je “SEFARAD 92” – dugo planirana manifestacija kojom su Sefardi širom Evrope obilježili jedan u nizu tragičnih događaja u istoriji jevrejskog naroda – progon iz Španije. Konferencija se održala od 11. – 14 - septembra 1992. godine i bila je izuzetno značajan događaj za cijelu BiH - bio je to u tom trenutku izuzetan kulturni, naučni, politički i patriotski događaj sa kojeg su politički lideri, vjerski velikodostojnici, naučnici i kulturni radnici (pripadnici različitih naroda i vjera) poslali simboličku poruku o zajedništvu u opkoljenom Sarajevu. Za četiri dana koliko je trajao “Sefarad ‘92” održana su 23 predavanja, četiri koncerta i pet izložbi. Zbornik radova sa ovog skupa objavljen je 1995. g. u izdanju Jevrejske zajednice BiH, s tim da su volonteri “La Benevolencije” uradili cijelu tehničku pripremu: tehnički urednik, kompjuterska priprema i prijevod rezimea na engleski jezik.

“La Benevolencija” je, počevši od maja 1993. pa do kraja 1995. godine štampala šest brojeva “Biltena-a”- Glasnika Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine.⁶⁵ Rješenjem Ministarstva informisanja Vlade RBiH “Bilten” je upisan u evidenciju javnih glasila pod rednim brojem 279, dana 22.04.1993. godine. Bilten je osim izvještaja o aktuelnim događanjima u Jevrejskoj opštini u Sarajevu i “La Benevolenciji”, dosta pažnje posvetio jevrejskoj kulturnoj baštini. Posljednji ratni broj, koji je izašao u aprilu 1995. godine, u cjelosti je bio posvećen jevrejskošpanjolskom jeziku sarajevskih Sefarda. Radilo se zapravo o kratkom djelu – ogledu iz lingvistike Davida Parda pod nazivom “In memoriam za svakodnevni govorni bosanski đudeo-espanjol”. Pardo je napisao kratki rječnik svakodnevnog sarajevskog jevrejskošpanjolskog, te kratku gramatiku ovog jezika. Za Bilten su u periodu 1993-1995., osim volontera “La Benevolencije” (Ivica Čerešnješ, David Kamhi, David Pardo, Jakob Finci, Igor Gaon, Sonja Elazar, Ognjenka Finci, Rešad Gogalija, Milorad Milić, Mladen Ovadija), pisali, takođe: Muhamed Nezirović, Nikola Kovač, Kemal Bakaršić, Muhamed Kreševljaković, Edina Kamenica, Azra Begić, Snježana Mutapčić, Đuro Kozar, Senka Kurtović, Risto Besarović, Hajdar Arifagić. Poseban značaj Biltenu davali su tekstovi preneseni iz različitih svjetskih časopisa koji su se uglavnom odnosili na Sarajevo, jevrejsku zajednicu, jevrejsku prošlost i tradiciju u Bosni.

“La Benevolencija” je pomagala i različite kulturne događaje koji su se dešavali u Sarajevu. Tako je za predstavu “Čekajući Godoa” u režiji Suzan Sontag obezbijedila svijeće, dok je za nekoliko drugih manifestacija obezbjedila skromne užine za izvođače, finansijski je pomogla izdavanje “Zidnih novina” koje su bile posvećene suvremenoj hebrejskoj književnosti (izdanje Preduzeća “Zid”), organizovala je promocije knjiga (“Sarajevski dani, sarajevske noći”) i na razne druge načine pomagala realizaciju različitih kulturnih sadržaja. Osim toga, u prostorijama Jevrejske opštine, volonteri “La Benevolencije” – profesori stranih jezika držali su kurseve engleskog, njemačkog, španskog, hebrejskogi i arapskog.

30. juna 1994. je u okviru programa Nezavisnog radija “Studio 99” počelo emitovanje jednosatne emisije “Radio La Benevolencija”⁶⁶.

Paketi sa humanitarnom pomoći se ne mogu uvrstiti u djelatnost na području kulture, ali ako su korisnici istaknute institucije kulture, ili kulturni radnici, onda za takvu digresiju postoji opravdanje. Ovdje ćemo konstatovati samo toliko da je «La Benevolencija» redovno dodjeljivala humanitarnu pomoć (pakete sa hranom) obrazovnim institucijama i institucijama kulture koje su one po svom nahodanju dijelile svojim uposlenicima ili članovima.

RAČUNARSKI CENTAR

Podaci o svim segmentima djelatnosti “La Benevolencije” – njenim aktivnostima, korisnicima, vrsti i obimu pomoći koju su dobili od La Benevolencije evidentirani su, klasifikovani i sačuvani u Računarskom centru “La Benevolencije”. Računarski centar opslužuje sve organizacione cjeline Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, Jevrejske opštine u Sarajevu i “La Benevolencije” već punih dvadeset godina.

⁶⁵ Posljednji broj Biltena izašao je 1999. godine. Bio je to dvobroj 14/15 za godinu 5759. po jevrejskom kalendaru. Od 1999. godine, Bilten mijenja ime u „Jevrejski glas“ – što je zapravo novi „stari naziv“, s obzirom da je list sa istim imenom izlazio u periodu 1928-1941.

⁶⁶ Radio „La Benevolencija“ se emituje i danas, ali u okviru programske šeme Studentskog FM radia

ZAŠTITA STANOVA

Kada su početkom rata prvi članovi Jevrejske Opštine Sarajevo napustili grad, nekolicina njih je brigu o svojim stanovima povjerila "La Benevolenciji". To je bila teška zadaća: u gradu u kojem su ljudi usljed razaranja ostajali bez mjesta za život, dolazilo je do provala i pljački. Osim toga, kao i u svakom ratu, u prvim danima su operirale pljačkaške grupe koje su iskoristile vrijeme opšte pometnje i ničija imovina nije bila sigurna. Da bi mogla savjesno da izvrši i ovaj povjereni zadatak, «La Benevolencija» je sklopila dogovor sa Gradom da povjerene stanove, u suglasnosti sa vlasnicima, a u dogovoru sa Gradom, dodijeli ljudima koji su usljed razaranja grada ostali praktično na ulici ili su bili protjerani iz svojih stanova. U početku se radilo samo o stanovima članova Jevrejske opštine, da bi tokom vremena, svoje stanove na ovaj način počeli osiguravati i ostali građani.

1996. - PRVA POSLJERATNA GODINA GODINA

Iako je period koji ovaj rad obrađuje ograničen na ratne godine, dakle 1992-1995. prva posljeratna godina je donijela prestanak ratnih dejstava (granate više nisu padale po Sarajevu)⁶⁷, ali ne i istinski mir. Zemlja je bila potpuno razrušena a izmučeni ljudi tek su postajali istinski svjesni stvarnih razmjera tragedije. Dejtonski mir nije suštinski donio nikakve promjene u organizaciji rada niti jednog od humanitarnih društava koji su prethodnih godina održavali život u gradu. „La Benevolencija“ nije ugasila nijednu od svojih aktivnosti – naprotiv – obim nekih usluga i programa se čak i intenzivirao jer potrebe su ostale iste, a prestanak ratnih dejstava je omogućio lakšu realizaciju mnogih vidova humanitarne pomoći. Osim toga novi uslovi su zahtijevali uspostavljanje nekih novih projekata.

Program ustakljivanja i obnove stanova

Jedan od tih projekata bio je Program ustakljivanja i obnove stanova. Prioritetni dio projekta realizovan je u saradnji sa njemačkom humanitarnom organizacijom HELP, a odnosio se na obnovu 30 stanova na području Sarajeva i to onih koji su pripadali najugroženijim kategorijama stanovništva – penzionerima i porodicama sa djecom do 5 godina starosti. Drugi sličan projekat je bio ustakljivanje 1200 stambenih jedinica u suradnji sa Catholic Relief Service-om (CRS) i ustakljivanje dodatnih 800 stambenih jedinica pleksiglas pločama što je bila donacija „La Benevolencije Deutschland“. Za svrhu ovog projekta formirana je grupa koja je radila na rezanju i montiranju ovih „plastičnih stakala“.

Budi moj prijatelj

Pokrenut je još jedan projekat namijenjen djeci pod nazivom „Budi moj prijatelj“. Projekat je spontano započeo krajem 1996. godine jer je veći broj djece počeo da dolazi u Nedjeljnu školu. Od početka 1997. godine projekat je finansirala „La Benevolencija Holland“. Ciljna grupa ovog projekta bila su školska djeca, a osnovni cilj bila je psihosocijalna pomoć djeci zbog trauma izazvanih ratom i pomoć pri savladavanju školskog programa i druženje. Djeca su bila različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti, iz različitih socijalnih, tradicijskih i kulturoloških sredina. Projekat je trajao od 1997 – 2007. godine kada je, djelomično zbog prestanka potrebe za takvim projektom a djelomično zbog povlačenja donatora, ugašen.

Škola malog biznisa i odjel za kreditiranje

Početkom 1996. godine „La Benevolencija je na inicijativu JDC, a u saradnji sa *Pravnim centrom - Fond otvoreno društvo*, pokrenula Malu školu biznisa. Predavači su bili eminentni stručnjaci i profesori iz BiH i inostranstva. Donatori su bili JDC i *Fond Otvoreno društvo*. Kao prirodan nastavak škole, otvoren je *Odjel za kreditiranje* koji je odobravao kredite u visini od 10.000 KM za pokretanje privatne inicijative i otvaranje novih radnih mjesta. Sredstva su obezbijedena, uz asistenciju UNHCR-a, od *Svjetske banke*. Dokaz o značaju ovog projekta i kasnijeg projekta dodjele mikro-kredita organizacijama koje su zapošljavale invalidne osobe „*J-Fund*“ je i napomena iz Izvještja o humanom razvoju za godinu 2003.:

Realizacije programa podrške siromašnim ženama i muškarcima provodile su upravo nevladine organizacije i takođe omogućile da se dopre do najudaljenijih i najsiromašnijih kategorija stanovništva. Neke su bile uspješne u tome što su, pored finansijske podrške, insistirale i na jačanju sposobnosti žena i muškaraca za stručno unapređenje u poduzetništvu, kao što su La Benevolencija-Sarajevo, Forma F-Posušje/Mostar, Sinergija Banjaluka, TALDi-Tuzla, ALDi-Goražde, BALD-i - Banjaluka, Žene za žene-Sarajevo, STAR Network-Sarajevo, BIHEM – Ekonomska mreža žena BiH. (Izvještaj o humanom razvoju, 2003, str 33)

⁶⁷ Posljednje žrtve opsade Sarajeva stradale su 9. januara 1996. godine od granate ispaljene sa srpskih položaja. Tom prilikom jedna je osoba poginula a 19 ih je ranjeno. (Kapić, 2000)

VOLONTERI

Tokom četiri ratne godine u različitim programima i službama „La Benevolencije“ bilo je angažovano najmanje 95 volontera/ki svih nacionalnosti i vjeroispovijesti. Najmanje njih sedam je radilo izvan Sarajeva (Split i Zagreb). Od ukupnog broja volontera najmanje njih 39 su bili Jevreji odnosno, njih 56 drugih nacionalnosti i vjeroispovijesti. Svi su oni predano radili na svojim zadacima. Radna sedmica je trajala sedam dana i iako su neki od volontera bili angažovani na usko stručnim programima / službama (npr. zdravstvena služba) nije bio rijedak slučaj da su prema potrebi radili i druge poslove – npr. kada bi došli kamioni sa humanitarnom pomoći, onda su svi radili na istovaru robe. Ljudski resursi su se koristili tako da na optimalan način budu iskorišteni svi i da se pri tome postignu najbolji rezultati.

POMOĆ SVIM GRAĐANIMA SARAJEVA

Iako su se prve akcije pomoći koju je organizovala „La Benevolencija“ formirale na osnovu potreba članova Jevrejske opštine u Sarajevu i iako je prva pomoć, kako u hrani i lijekovima i – posebno uslugama, bila rezultat situacije u kojoj su se usljed ratnih dejstava našli članovi JO u Sarajevu, ta pomoć se vrlo brzo - već početkom juna 1992. godine proširila na osobe koje nisu bili niti Jevreji niti članovi Jevrejske opštine, ali kojima je pomoć bila zaista potrebna. Prve informacije o aktivnostima, uslugama i pomoći koju je pružala „Jevrejska opština“⁶⁸brzo su se proširile među građanima i te su informacije potekle od samih Jevreja – članova opštine ili članova porodica nekog od članova JO u Sarajevu koji su bili korisnici jedne ili više usluga. Ljudi su jednostavno imali potrebu da pomognu svojim komšijama u nevolji i tražili su od „La Benevolencije“ da na spisak za hranu, ili kućnu njegu stavi njihove susjede i prijatelje. Ne treba ni spominjati da nije bilo moguće pružiti pomoć direktno svima potrebitima, ali isto tako treba još jedanput napomenuti da se velika količina hrane i lijekova, a kasnije odjeće i ostalih stvari koju je nabavljala „La Benevolencija“ dijelila preko drugih humanitarnih organizacija.

Ova vrsta „međureligijskog dijaloga“ koja se odvijala na razini jednostavnih komšijskih – ili bolje rečeno – elementarnih ljudskih odnosa, bila je u okupiranom Sarajevu uobičajena pojava. Međureligijski dijalog koji se odvijao između pripadnika različitih nacionalnih, etničkih i vjerskih grupacija koje su živjele u okupiranom Sarajevu tokom tih tragičnih godina je bio bolji i plodonosniji nego danas i to usprkos činjenici da je svaki prosječni Sarajlija (kao uostalom i bilo koji drugi Bosanac i Hercegovac) tokom tih nesretnih godina proživljavao višestruke krize identiteta (vjerskog, nacionalnog, etničkog, klasnog).

Na žalost, politički interesi koji nisu prezali od instrumentaliziranja vjere, nacije, etničkog porijekla kao i minornih kulturoloških razlika, a radi postizanja političkih poena te medijske pažnje koja je trebala da osigura naklonost javnosti – domaće i svjetske⁶⁹prema određenim političkim hijerarhijama / oligarhijama, idejama i ideologijama, te u nedostatku jedne kohezivne političke snage, dovele su do toga da su se po završetku rata ljudi, usprkos činjenici da su kao Sarajlije bili jednako ugroženi ratnim dejstvima kao i tome da su živjeli u slozi jedni sa drugima i da su se međusobno pomagali, lakše opredjeljivali za etno-nacionalno-vjerske kohezivne opcije nego za građansko-demokratsko političko osvješćivanje.

U svakom slučaju, pomoć koju je „La Benevolencija“ obezbjeđivala svim građanima Sarajeva, doprinosila je unapređenju međureligijskog dijaloga kako tokom rata tako i danas – barem među ljudima starije i srednje generacije koji o ratnim godinama posjeduju vlastita sjećanja. Za one generacije koje o ratu uče iz knjiga – međureligijski dijalog je, čini se, pojam maglovit jednako kao i „međunarodna zajednica“. Upravo zbog toga – zbog mladih ljudi zatočenih u današnjem, problemima svih vrsta bremenitom bosanskohercegovačkom društvu, bilo bi potrebno pojam međureligijskog dijaloga objasniti primjerima dobre prakse koji su se odvijali u Bosni i Hercegovini, a tu svakako značajno mjesto pripada pomoći koju je obezbijedila „La Benevolencija“ , kao i međusobnoj suradnji četiri lokalna na vjerskim osnovama zasnovana humanitarna društva: La Benevolencije, Merhameta, Caritasa i Dobrotvora.

⁶⁸ Građani Sarajeva su sve vidove pomoći koju su mogli dobiti u prostorijama Jevrejske opštine u Sarajevu, a koje su u isto vrijeme bile i prostorije u kojima je djelovala „La Benevolencija“ jednostavno nazivali (i prepoznavali) kao „jevrejska apoteka“, „jevrejska kuhinja“, „jevrejski paketi“, „jevrejska stanica“, „jevrejski konvoji“

⁶⁹ Tzv. „međunarodna zajednica“ – pojam potpuno nejasan, zamagljen mnogim mogućim značenjima iz prostog razloga što se radi o „lažnom pojmu“ jer za njega ne postoji definicija – barem ne u našem jeziku. Ipak ta je floskula ušla u svakodnevnu upotrebu, kako u kolokvijalnom tako i u stručnom jeziku, te se koristi kako bi se označio svijet koji se nalazi na suprotnoj strani od egzistencijalne, socijalne i političke stvarnosti u kojoj žive građani BiH.

HUMANITARNA POMOĆ KOJU JE OBEZBIJEDILA
I DISTRIBUIRALA LA BENEVOLENCIJA 1992-1996.

Količina robe u tabeli izražena je u kilogramima:

Godina	Hrana kg	Lijekovi kg	Odjeća kg	Ostalo* kg	Ukupno kg
1992	26000	22000			48,000
1993	380697	76730	5014	8531	470972
1994	231340	34400	15010	16330	297080
1995	198769	60206	37674	48802	345451
1996	247555	45331	69284	393189	1378915
TOTAL	1.084.361	238.667	126.982	466.852	2.540.418
KOLIČINA ROBE IZRAŽENA U TONAMA:					
TOTAL	1.084,36	238,66	126,98	466,85	2.540,41

*različita oprema, sredstva za čišćenje i ličnu higijenu, igračke i ostali vidovi potrebne pomoći

DIGRESIJA KOJA TO NIJE

Ovdje ću se kratko osvrnuti na dvije činjenice koje čine otklon od teme utoliko što se ne odnose konkretno na aktivnosti "La Benevolencije", međutim imaju itekako veze sa međureligijskim dijalogom i mogu doprinijeti boljem shvatanju položaja jedne jevrejske organizacije u Bosni i Hercegovini.

Jevrejska opština u Sarajevu bila je jedan od utemeljitelja Internacionalnog međureligijskog, interkulturnog centra (IMIC). Osnivački sastanak IMIC-a desio se 10. decembra 1991. godine upravo u Jevrejskoj opštini.

Jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine bila je također jedan od utemeljitelja Međureligijskog vijeća BiH (MRV BiH) koje je osnovano 1997. godine u Sarajevu, zajedničkim zalaganjem osnivača, reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića, Islamska zajednica u BiH, mitropolita dabrobosankog Nikolaja, Srpska pravoslavna crkva, Vinka kardinala Puljića, nadbiskupa vrhbosanskog, Rimokatolička crkva i g. Jakoba Fincija, Jevrejska zajednica BiH. Međureligijsko vijeće BiH je nevladina organizacija⁷⁰. Jevrejska zajednica ravnopravno učestvuje u radu MRV BiH, a njenu ulogu msgr Zovikć opisuje na slijedeći način:

Uz Jakoba Fincija kao poglavara suosnivača i stalnog člana Skupštine te Borisa Kožemjakina kao člana Izvršnog odbora, od Židova u MRV-u djeluju kao stalni uposlenici još jedan mladić i jedna gospođa. Njihovu aktivnu prisutnost među nama smatram važnom za stvaranje zdrave ravnoteže i duha suradnje. Dok se članovi Bošnjaci-muslimani, Srbi-pravoslavci i Hrvati-katolici snagom pripadnosti svojim etničkim i religijskim zajednicama razilaze ili čak spore u mnogim pitanjima naše prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, Židovi nikoga ne ugrožavaju zato što im nisu važna pitanja jezika niti daleke i bliže prošlosti nego pravda, mir i sigurnost u pluralnoj državi koja garantira istinski jednaka prava za sve svoje građane. U tom smislu židovski članovi MRV-a su moralni i pravni stupovi, iako je njihova zajednica u BiH sasvim manjinska. (Intervju 3)

Ovdje svakako treba spomenuti činjenicu da je Jevrejska zajednica BiH bila prva predsjedavajuća članica MRV BiH te da je to njeno prvo predsjedanje trajalo dva puna mandata. Razlog tome je stav MRV da je u datim okolnostima kakve su bile 1998. uputno da još jedan mandat pripadne Jevrejskoj zajednici s obzirom na neutralnu poziciju Jevreja u prethodnim ratnim sukobima. (Intervju 1)

70 Sve odluke u MRV donose se konsenzusom

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U cilju preispitivanja hipoteze, u radu su, u prethodnim poglavljima istraženi: historijat jevrejskog prisustva u BiH uključujući i historijat Jevrejskog kulturno-prosvjetnog i humanitarnog društva "La Benevolencija", te povijest "La Benevolencije" od obnavljanja njenog rada 1991. do 1996. godine. Detaljno su ispitane sve aktivnosti „La Benevolencije“ tokom navedenog perioda, a posebna pažnja je posvećena odnosima i suradnji sa drugim na vjerskim osnovama utemeljenim humanitarnim društvima, njihovom međusobnom odnosu i zajedničkim aktivnostima na obezbjeđivanju i dopremanju humanitarne pomoći u Sarajevu. Pri ispitivanju je korištena postojeća literatura, dostupna dokumentacija iz arhiva "La Benevolencije", Jevrejske opštine u Sarajevu i Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, te obavljani dubinski intervjui sa akterima navedenih događaja (rukovodiocima La Benevolencije, Jevrejske opštine u Sarajevu, Jevrejske zajednice, volonterima angažovanim u "La Benevolencijinim" službama i programima, predstavnicima MRV BiH i predstavnicima drugih humanitarnih društava. Na osnovu istraženog se došlo do pojedinačnih zaključaka koji slijede u nastavku teksta, a koji idu u prilog postavljenoj hipotezi.

"La Benevolencija" je u značajnoj mjeri doprinijela snabdijevanju Sarajeva humanitarnom pomoći koja je uključivala hranu, lijekove, odjeću, medicinske aparate i drugo, kao i medicinskoj brizi za bolesne i povrijeđene, te brizi za stara i iznemogla lica.

Sve navedeno kao i poseban položaj "La Benevolencije" kao jevrejskog humanitarnog društva, te otvorenost "La Benevolencije" prema svim građanima i njihovim potrebama rezultirali su pozitivnim stavom međunarodnih donatorskih organizacija što je dalje obezbijedilo namicanje značajnih sredstava za nabavku humanitarne pomoći kao i za sprovođenje posebnih programa i projekata koji su bili namijenjeni građanima svih nacionalnosti i vjeroispovijesti.

Napore "La Benevolencije" kao i njene rezultate prepoznale su UN-ove agencije angažovane na dopremi humanitarne pomoći BiH, te je "La Benevolencija" bila prva lokalna agencija koja je postala ravnopravan partner međunarodnim organizacijama, što je dalje povećalo njen ugled među međunarodnim donatorskim organizacijama i doprinijelo povećanju pomoći koja se preko "La Benevolencije" plasirala u BiH.

Jevrejske organizacije u BiH, prvenstveno "La Benevolencija", Jevrejska opština u Sarajevu i Jevrejska zajednica u BiH imale su poseban položaj u bosankohercegovačkom ratu u kojem su se sukobila tri većinska naroda. S obzirom da nisu predstavljali stranu u sukobu, Jevreji i jevrejske organizacije mogli su lakše proći kroz ratna područja i blokade bilo koje od sukobljenih strana. "La Benevolencija" je to iskoristila do maksimuma svojih kapaciteta, te tako bila u poziciji da pomogne svim ugroženim građanima, prvenstveno u Sarajevu – tokom prvih ratnih godina, a nešto kasnije i stanovnicima drugih gradova.

Jevrejsko kulturno-prosvjetno i humanitarno društvo "La Benevolencija" svojim aktivnostima u periodu 1992-1996. značajno je doprinijelo razvoju međureligijskog dijaloga i suradnje u Bosni i Hercegovini. Usprkos ratu koji je nakon raspada SFRJ izbio u BiH i čija je osnovna karakteristika bio sukob većinskih etničkih grupa Srba, Bošnjaka i Hrvata te tim sukobom inicirana vjerska netrpeljivost između tri većinske konfesionalne grupe (pravoslavni, muslimani i katolici), međureligijski dijalog nikada nije potpuno utihnuo. Zasluge za to u značajnoj mjeri pripadaju i Jevrejskoj zajednici BiH kao i humanitarnim i drugim aktivnostima "La Benevolencije" čiji su korisnici bili svi građani Sarajeva.

Dobra suradnja sa drugim na vjerskim osnovama utemeljenim humanitarno-karitativnim društvima doprinijela je održavanju i unapređivanju međureligijske suradnje i dijaloga. Kad god je to bilo potrebno, „La Benevolenciji“ su svoju podršku u obavljanju njenog humanog poziva pružale sve vjerske institucije i njihovi poglavari.

Činjenica da je mala jevrejska organizacija upregla sve svoje snage da pomogne sugrađanima nejevrejima imala je vrlo pozitivan odjek u svjetskim medijima, te je i na taj način doprinosila objektivnom izvještavanju o karakteru rata u BiH.

Zajedničke akcije „La Benevolencije“, „Caritasa“, „Merhameta“ i „Dobrotvora“, slale su pozitivnu sliku o Bosni i Hercegovini u svijet. Na taj način su se demantirali stavovi o vjerskom karakteru rata u BiH kao i to da je rat posljedica vjekovnih etničkih, vjerskih i kulturoloških sukoba naroda koji žive u BiH. Iznad svega – ova suradnja je pružila dokaz o tome da je zajednički život ne samo moguć, već da je to jedini način da u BiH prosperiraju svi njeni građani.

Primjer suradnje „La Benevolencije“ i drugih na vjerskim osnovama utemeljenih humanitarnih organizacija tokom perioda teških ratnih iskušenja pokazuje da je najučinkovitiji onaj dijalog koji se ostvaruje kroz zajedničko djelovanje. Posmatrati međureligijski dijalog kroz prizmu dijaloga među religijama u današnjim okolnostima može biti kamen spoticanja. Živi, u praktičnim akcijama opredmećeni međureligijskog dijaloga kakav se odvijao među različitim na vjerskim osnovama

utemeljenim organizacijama, daje čvrstu osnovu za bolje razumijevanje i zajednički život religija, religijskih institucija i iznad svega - vjernika. Izgradnja mehanizama koji će omogućiti suradnju među vjernicima različitih vjeroispovijesti pruža osnovu za istinski međureligijski dijalog. Samo „praktična suradnja u zajedničkim društvenim stvarima“ kako je to definisao Lehman daje solidnu osnovu da „susret civilizacija“ zamijeni „sukob civilizacija“.

BIBLIOGRAFIJA

- Čerešnješ, I., 1992. Prva ratna godina, *Bilten - Glasnik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine*. (br. 4 – prvi ratni broj) str.4
- Bejtić, A., *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*. (n.d). Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu.
- Da-Don, K., 2009. *Židovstvo – Životologija i filozofija*. Zagreb: Profil
- Davis, Scot.G., 1997. *Bosnia, the United states, and the Just War Tradition*. in G. Scott Davis (ed), Religion and Justice in the War Over Bosnia, New York: Routledge, str 91-116, pristupljeno preko [Book Chapters and essays - coursesa.matrix.msu.edu/...>http://coursesa.matrix.msu.edu/~bosnia/chaptersandessays](http://coursesa.matrix.msu.edu/~bosnia/chaptersandessays). <http://coursesa.matrix.msu.edu/~fisher/bosnia/readings/davis1.html>, <http://coursesa.matrix.msu.edu/> [21.01.2013.]
- Dubnov, S., 1988. *Kratka istorija Jevrejskog naroda*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije.
- Esposito, J.L., 2008., *Nesveti rat – Teror u ime islama*. Sarajevo-Zagreb: Šahinpašić.
- Finci, J., 1993. Svi kao jedan, *Bilten - Glasnik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine*. (br. 4 – prvi ratni broj) str. 12
- Freidenreich, H. P., (2001), *The Jews of Yugoslavia - A Quest for Community*. Skokie – Illinois: Varda Books.
- Gaon, I., 1992. Jevrejska apoteka, *Bilten - Glasnik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine*. (br. 4 – prvi ratni broj) str.14
- Kajon, V., 1933. La Benevolencija u posljednjih deset godina (1923-1933), *Godišnjak*, Sarajevo i Beograd: La Benevolencia i potpora. str. 1-32.
- Gebhardt, G., 2012. Svjetski etos kao izazov za društveni i međureligijski dijalog, *Vrhbosnensia – Časopis za teološka i međureligijska pitanja Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu*. Vol. 16, br.2, str.431
- Gotovac, V., 1987. *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Muzeja grada Sarajeva i Sarajevske zime.
- Huntington., S.P., 2000. *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*. Preveo sa engleskog B. Gligorić. 2. Izdanje. Pdogorica – Banja Luka; Cid u suradnji sa Romanov
- Hobsbaum, E., 1990. *Nacije i nacionalizam od 1780 – Program, mit, stvarnost*. Prevela S. Nikolić, 1996. Beograd: Filip Višnjić
- Huxley, A., ed, 2002. *Religion, Law and Tradition*. New York: Routledge
- Izetbegović, A., 1992. *SEFARAD 92 – Zbornik radova*, Sarajevo: Institut za istoriju Sarajevo, Jevrejska zajednica BiH.
- Izveštaj o humanom razvoju - milenijumski razvojni ciljevi – BiH 200*. UNDP Bosne i Hercegovine, 2003. juni, raspoloživo na: www.undp.ba/download.aspx?id=1102
- Jovičić, M., *Dva dana do mira*. Novi Sad: autorsko izdanje
- Kapić, S., 2000. *The siege of Sarajevo 1992 – 1996*. Sarajevo: FAMA.
- Kapić, S., 2000. *The siege of Sarajevo 1992 – 1996*. Sarajevo: FAMA.
- Konforti, J., n.d. Jevreji u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine. *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu.
- Lehman, K., 2009. Was heißt: Dialog der Religionen?. u *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Nr. 161, str.8. pristupljeno preko: Franjevačka teologija Sarajevo -<http://www.franjevackateologija.ba/index.php?option=comcontent&view=article&id=117:lehmann-dijalogreligija&catid=54:teologija-category&Itemid=69> [28.03.2013]
- Levy, M., n.d. *Sefardi u Bosni*. Prijevod sa njemačkog: Lj.Masal. Bosanska biblioteka.
- Levy, M., 1933. Rav Danon i Ruždi-paša. *Godišnjak*, Sarajevo i Beograd: La Benevolencia i potpora. str.81-95
- Malcolm, N., 1994. *Povijest Bosne – kratki pregled*. Zagreb: Erasmus.
- Moe C., 2003. A 'Bosnian Paradigm' for Religious Tolerance? *The Local as a Sacred Model for Global Society*, University of Oslo EASR 3rd Conference, Bergen, 9 May 2003, *Draft version*, pristupljeno preko <http://folk.uio.no/chris/moe/papers/Bosnian-paradigm.draft.pdf>
- Muslimansko dobrotvorno društvo Merhamet (decembar 2011/ januar 2012.), *Naš Merhamet*. Sarajevo: HO „Merhamet“ MDD Sarajevo
- Mustafić, I., 2012. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini pred izazovima nesputavanog religijskog pluralizma. *Glasnik* 74(1-2) str.25-41
- Nezirović, M., 1992. *Jevrejsko-španjolska književnost*. Sarajevo: Svjetlost.

Pinto, A., 1965. Jevrejska društva u Sarajevu, u *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u Bosnu.

Ramet, S.P., 2005. *Balkanski Babilon – Raspad Jugoslavije od titove smrti do Miloševićeva pada*. Zagreb: Alinea.

Rathfelder, E., 2007. *Raskrsnica Sarajevo*. Tuzla: Bosanska riječ

Romano, J., 1980. *Jevreji Jugoslavije 1941-1945: žrtve genocida i učesnici NOR*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

Sarić, S., 1995. *Jevrejska kulturna i druga društva u Bosni i Hercegovini – Regesta*. Sarajevo: Državni arhiv Bosne i Hercegovine

Sells, M.A., 1996. *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia*. Berkeley: University of California Press

Serotta, E., (n.d). *Survival in Sarajevo: Jews, Bosnia, and the Lessons of the Past*, Berlin-Wien: Central Europe Center for Research and Documentation

Shwartz, S., 2006. *Sdarajevska ruža – bilješke o Jevrejima na Balkanu*. Preveli sa engleskog Enes Karić i Rešid Hafizović. Sarajevo: Tugra

Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu. (n.d). Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu.

Stajić, A., Papo, J., n.d. Ubistva i drugi zločini izvršeni nad Jevrejima u Bosni i Hercegovini u toku neprijateljske okupacije. *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u Bosnu.

Sućeska, A., n.d. Položaj Jevreja u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turaka. *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*. (n.d). Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice od dolaska Jevreja u Bosnu. str. 47-54)

The History of Ethiopian Jews, *Jewish Virtual Library*. (A division of the American-Israeli Cooperative Enterprise. Raspoloživo na: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/ejhist.html#operation2>,> [pristupljeno 12.01.2013]

Vidaković-Petrov, K., 1990. *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu XVI-XX vek - II dopunjeno izdanje*. Sarajevo: Svjetlost

Vinaver, S., ed. 1924. „La Benevolencija“ *Spomenica o proslavi tridesetogodišnjice Jevrejskog kulturno-potpornog društva „La Benevolencija“*. Beograd: Vreme.

Zovkić, M., 2010. *Iskustvo ekumenskih i religijskih susret*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

Zovkić, M., 2009. Većine i manjine u postkomunističkim društvima, *Vrhbosnensia – Časopis za teološka i međureligijska pitanja*, Vol.13, (br.2) str. 259-272

INTERNA DOKUMENTACIJA

JO Sarajevo, Interna arhiva. 1991–1996

La Benevolencija, Interna arhiva. 1991-1996

La Benevolencija, 1993-1996. Interna arhiva.

La Benevolencija, 1994. Godišnji izvještaj 1993

La Benevolencija, 1995. Godišnji izvještaj 1994

La Benevolencija, 1996. Godišnji izvještaj 1995

La Benevolencija, 1997. Godišnji izvještaj 1996

La Benevolencija, Protokol ambulante 1992-1995.

La Benevolencija, Protokol Radio stanice

Logistički centar Split, 1993. Arhiva

Logistički centar Split, 1994. Godišnji izvještaj 1993.

Logistički centar Split, 1995. Godišnji izvještaj 1994.

Logistički centar Split, 1996. Godišnji izvještaj 1995.

Logistički centar Split, 1997. Godišnji izvještaj 1996.

LISTA INTERVJUA

Intervju	1	Jakob Finci , predsjednik „La Benevolencije“, predsjednik Jevrejske zajednice BiH. Dubinski intervju održan u martu 2012.
Intervju	2	Vinko Brkić , rukovodilac „La Benevolencijinog“ logističkog centra u Splitu. Dubinski intervju održan u martu 2012.
Intervju	3	Msgr Mato Zovkić , član Izvršnog odbora Međureligijskog vijeća BiH za Katoličku crkvu u BiH. Intervju u pisanoj formi iz marta 2012.
Intervju	4	Boris Kožemjakin , predsjednik JO Sarajevo, član Izvršnog odbora Međureligijskog vijeća BiH. Dubinski intervju održan u aprilu 2012.
Intervju	5	Otac Vanja Jovanović , paroh sarajevski, predsjedavajući Izvršnog odbora MRV-a BiH. Dubinski intervju održan u januaru 2013.
Intervju	6	Sonja Elazar , članica JO Sarajevo, ratna predsjednica Ženske sekcije „Bohoreta“. Dubinski intervju održan u martu 2013.
Intervju	7	Ratko Orozović , Predsjednik srpskog dobrotvornog društva „Dobrotvor“. Dubinski intervju održan u martu 2013.
Intervju	8	Gordana Abinun , članica JO Sarajevo, volonterka La Benevolencije. Dubinski intervju održan u martu 2013.
Intervju	9	Ifet Mustafić , član Izvršnog odbora Međureligijskog vijeća BiH. Dubinski intervju održan u martu 2013.
Intervju	10	Danilo Nikolić , član JO Sarajevo, ratni potpredsjednik JO Sarajevo, poratni višegodišnji predsjednik JO Sarajevo. Dubinski intervju održan u martu 2013.

DODATAK 1

DJELOMIČNI SPISAK⁷¹ JEVREJSKIH DRUŠTAVA KOJA SU DJELOVALA U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1885 – 1941.

1. LA BENEVOLENCIA – jevrejsko španjolsko potporno društvo Sarajevo
2. LA LIRA, španjolsko izraelsko pjevačko društvo;
3. LA GLORIA - jevrejsko potporno i tamburaško društvo Sarajevo
4. LA GLORIA – jevrejsko kulturno i humanitarno društvo Sarajevo
5. LA GLORIA – društvo za potpomaganje jevrejskih djevojaka pri njihovoj udaji, kao i jevrejskih učenica i naučnica u Bosni i Hercegovini
6. OR HADAŠ (Novo svjetlo) – jevrejsko kulturno društvo Sarajevo;
7. EZRAT DALIM – jevrejsko potporno i literarno društvo Travnik;
8. PROSVJETNO KULTURNO DRUŠTVO TUZLANSKIH JEVREJA Tuzla;
9. AHDUS (Jedinstvo) – jevrejsko humanitarno društvo Sarajevo;
10. LA HUMANIDAD – jevrejsko žensko dobrotvorno društvo Sarajevo;
11. „MISGAV LADAH“ – društvo za odijevanje jevrejske siromašne djece koja pohađaju osnovne škole Sarajeva;
12. KANFE JONA – jevrejsko bolesničko potporno društvo Sarajevo;
13. SOCIEDAD DE VIŽITAR DOLJENTES – jevrejsko gospojinsko društvo za potpomaganje bolesnica,
14. BIKUR HOLIM – VIŽITAR DOLJENTES – jevrejsko društvo za pomaganje bolesnika Sarajevo)
15. DOBROTVORNA ZADRUGA JEVREJKI Zenica;
16. NAHALAT JAKOV - jevrejsko dobrotvorno društvo Zenica;
17. AGUDA LEUMIT ŠEL JEHUDA – židovsko nacionalno društvo Bihać;

18. ŽIDOVSKO NACIONALNO DRUŠTVO Zenica;
19. POALE CION (Radništvo Ciona) – židovsko-socijalističko radničko društvo Sarajevo;
20. JUGOSLOVENSKA LIGA ZA HEBREJSKU RADNU PALESTINU MJESNA ORGANIZACIJA Sarajevo;
21. SVJETSKI SAVEZ CIONISTIČKIH ŽENA “WIZO” – podružnica Sarajevo;
22. BENE CION – cionističko društvo Sarajevo;
23. CIONISTIČKA OMLADINSKA ORGANIZACIJA Tuzla;
24. HEVRA KADIŠA – izraelsko bolesničko i pogrebno društvo Sarajevo
25. ŽIDOVSKO AŠKENASKO GOSPOJINSKO DRUŠTVO Sarajevo;
26. AUSTRO-UGARSKO IZRAELSKO GOSPOJINSKO DRUŠTVO Sarajevo;
27. BET TEFILA – španjolsko bogomoljsko društvo Sarajevo;
28. DEGEL ATORA – jevrejsko bogoštovno društvo Sarajevo;
29. TALMUD TORA – jevrejsko društvo Zenica;
30. ŽENSKO DOBROTVORNO DRUŠTVO Bijeljina;
31. HANOAR – jevrejsko društvo Zvornik;
32. DRUŠTVO JEVREJSKIH GOPOĐA D. Tuzla;
33. ŽIDOVSKA AŠKENASKA BOGOŠTOVNA OPĆINA Sarajevo;
34. SEFARDSKO-JEVREJSKA BOGOŠTOVNA OPŠTINA Sarajevo;
35. SAVEZ JEVREJSKIH OMLADINSKIH UDRUŽENJA KRALJEVINE SHS Sarajevo; SAMOOBRAZOVNO DRUŠTVO JEVREJSKE MLADEŽI Sarajevo;
36. MATATJA – jevrejska radnička omladinska zajednica Sarajevo;
37. KADIMAH – židovsko omladinsko društvo Mostar;
38. EZRA - židovsko omladinsko društvo Banja Luka;
39. TEODOR HERZL – društvo židovske omladine u Travniku;
40. HAKOAH – židovski sportski klub Sarajevo;
41. NEURIM – kulturno udruženje židovske omladine Zenica;
42. MAKABI – židovski sportski klub Tuzla; MAKABI – sportski klub Sarajevo;
43. BAR GIORA – jevrejsko sportsko društvo Sarajevo;
44. JEVREJSKA ČITAONICA Zenica;
45. ŽIDOVSKA ČITAONICA Višegrad;
46. JEVREJSKA ČITAONICA Vlasenica;
47. LUTRIJSKO DRUŠTVO – SPERANCA Sarajevo

DODATAK 2

LISTA DONATORA JEVREJSKOG KULTURNO PROSVJETNOG I HUMANITARNOG DRUŠTVA “LA BENEVOLENCIJA”

1. JDC (JOINT) - The American Jewish Joint Distribution Comitee,
2. UNHCR
3. WJR (World Jewish Relief)
4. „IDA Foundation“, Holandija,
5. „The Wellcome Foundation Ltd“, Englska,
6. „HADASSAH“, Američka ženska cionistička organizacija
7. SPROFONDO
8. CATHOLIC RELIEF SERVICE,
9. AMBASCIATA DE ITALIA COOPERAZIONE ITALIANA
10. BRP – Balkan Relief Fund, Inc.
11. CARITASS – MEĐUGORJE MIR
12. CARITAS – DIOCESANA
13. C-B-F – WORLD JEWISH RELIEF

⁷¹ Navedeno prema: Sarić Samija (1995) „Jevrejska kulturna i druga društva u Bosni i Hercegovini - Regesta“, Sarajevo: Državni arhiv Bosne i Hercegovine

14. CHOCOLATS CAMILLE BLOCH S.A.
15. CRISIS SUPPORT (Aid Convoys)
16. COMMUNAUTE ISRAELITE DE GENEVE JEWISH SOCIAL SERVICE
17. DEPUTAZIONE EBRAICA DI ASSISTENZA E SERVIZIO SOCIALE DE ROMA
18. DIRECT RELIEF INTERNATIONAL
19. DJEČJA NADA SPLIT (DJEČJA AMBASADEA MEĐAŠI)
20. Ms. Eva Huber, Wien , Austria
21. Ms. Dženana Suljić, Berlin, Germany
22. Mr. George Weiss, Holland with the Munich group „Kartoffelsack“
23. Mr. Gideon Czaczkes, Padova, Italy
24. PRIVATNI DONATORI, PRIJATELJI I ROĐACI NA ADRESE U SARAJEVU (Nov.1993-May 1994)
25. Mr. Jan Hannenberg, Wien, Austria
26. Don Jozo Nilanović, Novalja – Pag, Hrvatska
27. ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB
28. LA BENEVOLENCIJA GERMANY, Berlin
29. LA BENEVOLENCIA FRANCE, Cannes
30. PHARMACIENS SANS FRONTIERS, Split, Hrvatska
31. PMU- INTERLIFE / AGAPE – THE SWEDISH PENTACOSTAL INTERNATIONAL RELIEF AND DEVELOPMENT AGENCY, Sweden
32. PROVINCIA AUTONOMA DI BOLZANO ALTO – AIDGE, Bolzano
33. SATHYA SAI ORGANISATIONS EUROPE – SEVA PROJECT, Distributivni centar – Rijeka
34. THE INTERNATIONAL CENTER FOR PROMOTION OF INTERRELIGIOUS DIALOGUE, JUSTICE AND PEACE „ZAJEDNO“ – München, Germany
35. VRIENDEN VAN LA BENEVOLENCIJA SARAJEVO and MEMISA HOLLAND
36. AUSTRAN GOVERNMENT trough CARITAS NADBISKUPIJE VRHBOSANSKE, Wien
37. CARITAS – MEĐUGORJE MIR, Split
38. CRS – Catholic Rescue Service , USA
39. WORLD JEWISH RELIEF (WJR), London
40. NOURSSES COUNCIL OF HADASSAH, Boston, USA
41. HADASSAH – Luxembourg
42. HEART TO HEART INTERNATIONAL, USA
43. „HELP“
44. HRVATSKA MALTEŠKA SLUŽBA – Zagreb (MALTESER HILFDINST)
45. „PILGRAMS“ CLEARWATER FLORIDA, USA
46. LA BENEVOLENCIJA BELGIUM

Lista donatora je preuzeta iz Godišnjih izvještaja „La Benevolencije“ za 1994. i 1995. godinu. Izvještaji za 1992., 1993. i 1996. ne sadrže posebno izdvojene spiskove donatora, pa ostaje da se pitanje donatora istraži kroz ogromnu dokumentaciju „La Benevolencije“ i Jevrejske opštine u Sarajevu, te ovdje navedeni spisak dopuni i kompletira. Većina navedenih donatora se ponavlja u obje godine, a neki se pojavljuju po dva ili više puta iste godine, što znači da su više puta tokom godine slali pomoć za Sarajevo.

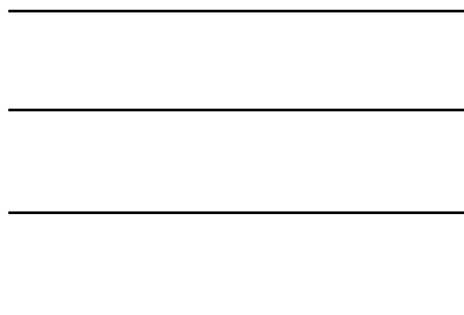
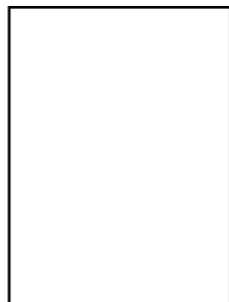
DODATAK 3

PRIZNANJA DODIJELJENA „LA BENEVOLENCIJI“ I JEVREJSKOJ OPŠTINI U SARAJEVU

1. Skupština grada Sarajeva dodijeljuje Jevrejskoj opštini Šestoaprilsku nagradu 06. aprila 1992. g.
2. Međunarodna liga za ljudska prava dodijeljuje „La Benevolenciji“ medalju „Karl von Osiecki“ 1995.g.
3. Srpska pravoslavna mitropolija Dabro-Bosanska dodijeljuje ZAHVALNICU „La Benevolenciji“ 02.06 1996.g.
4. Predsjedništvo Republike BiH odlikovalo je „La Benevolenciju“ Ordenom zlatnog ljiljana sa srebrnim vijencem 09.08. 1996.g.
5. „La Benevolencija“ je dobitnik Međunarodne nagrade za mir „Papa Ivan XXIII“ 13. 07. 1997.g.
6. Arhiepiskop Pečki, Mitropolit Beogradsko-Karlovački i Patrijarh Srpski Pavle odlikovao je „La Benevolenciju“ 09.12.1997.godine za pružanje „svesrdne pomoći napaćenom narodu“.
7. „La Benevolencija“ je dobitnik Certifikata zahvalnosti američkog JOINT-a u februaru 1999.g.
8. Srpsko kulturno-prosvjetno društvo „Prosvjeta“ dodijeljuje ZAHVALNICU „La Benevolenciji“ 29.03. 2003.g.
9. Zavod za zbrinjavanje mentalno-invalidnih lica Fojnica dodjeljuje ZAHVALNICU „La Benevolenciji“ 29. 10. 2005. g.
10. Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize dodjeljuje ZAHVALNICU „La Benevolenciji“ 23.11.2005. g.
11. JU Centar za kulturu Goražda dodijeljuje povelju „SUNCE NAD DRINOM“ “ Jevrejskoj opštini januara 2007.g.

Exp.

Jevrejska zajednica
Bosne i Hercegovine
71000 Sarajevo
Hamdije Kreševljakovića 59

Članovi ansambla Trio A.R.K. izvode mnoga djela klasičnog i modernog repertoara koja pripadaju raznim muzičkim stilovima i formama. Trio djeluje u Parizu i gostuje na mnogim festivalima u Francuskoj i drugim zemljama. Članovi tria su :

RENATO KAMHI – violina

Diplomirao je na kraljevskim konzervatorijima u Briselu i Gentu u klasi prof. Mihaila Bezverkhnog. On je osnivač tria A.R.K. Osim violine svira i violu.

Renato Kamhi, rođen u Sarajevu, nastoji da očuva svoje muzičke korijene baveći se pored ostalog i sefardskom muzikom u suradnji sa ostalim članovima svoje obitelji.

Održavao je muzičke radionice sefardske muzike u mnogim mjestima Francuske i izvan nje. Od 2010. Predaje violinu na konzervatoriju u Parizu i drži mastere-kurse.

ANTONINA ZHARAVA - violončelo

Rođena u Bjelorusiji u umjetničkoj porodici. Živi i radi u Parizu i djeluje kao violončelistkinja i muzički pedagog.

Dobitnica je nagrada na međunarodnim takmičenjima : «Dr Louis Sigall» u Čileu 2006 i «Flam» Francuska 2005 i mnogih drugih.

Održala je mnogo solo-koncertata u Francuskoj, SAD-u i drugim zemljama i učestvovala na internacionalnim festivalima: «Ravinia» Čikago-SAD, «Piatigorski violončedlo festival Los Angeles», «Heifetz festival» Wolfeboro SAD.

Predaje violončelo na konzervatoriju u Parizu.

THOMAS DELCLAUD - klavir

Koncertni pijanista, kompozitor i pedagog Thomas Delclaud predaje klavir na konzervatoriju u Ženevi od septembra 2008.

Nastupao je u Francuskoj i Evropi sa Duo Kupka koji je formirao sa basistom Christophe Bereau; i Leos i Noctuelles u duetima sa violončelistom Miwa Rosso i pijanistom Guillaume Levy.

Thomas Delclaud djeluje i kao kompozitor instrumentalnih i vokalnih djela za barokne ansamble kao i niza djela u ruskoj muzičkoj tradiciji.

U Japanu je snimio CD francusko-japanske muzike kao i vlastitu predstavu «Kosmos»

125 GODINA LA BENEVOLENCIJA

KVARTET KAMHI

Rafael KAMHI

1987. godine Rafael Kamhi je u Sarajevu osnovao grupu „Ladino“ koja se sastojala od šest članova. Želja im je bila da se kulturna tradicija izvorne sefardske muzike predstavi publici izvan jevrejske zajednice. Grupa je od 1988. do 1992. godine održala brojne koncerte širom Jugoslavije a nastupala je i snimala na televiziji.

Stigavši u Francusku Rafael je revitalizirao ansambl tada pod imenom Trio KAMHI koji nastavlja da prezentira sa entuzijazmom i ljubavlju sefardsku muziku kao i kompozicije Flory Jagode koja je također porijeklom iz Sarajeva.

Od 1996. Trio Kamhi prezentira domete sefardske muzike na brojnim koncertima u Francuskoj, Belgiji, Engleskoj kao i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Od 2014. godine trio se transformira u Kvartet KAMHI pošto u njemu počinju djelovati i Antonina ZHARAVA.

Rachel KAMHI

Rachel KAMHI je počela učiti flautu u Sarajevu i završila na konzervatoriju u Lillu. Nakon toga je specijalizirala na konzervatoriju u Parizu.

Trenutno živi u Londonu gdje povremeno organizuje i svira na koncertima u dobrotvorne svrhe.

Rafael KAMHI

– solo vokal i gitara

Rachel KAMHI

– prateći vokal, flauta i gitara

Antonina ZHARAVA

– violončelo

Renato KAMHI – violina

105 godina od izgradnje zgrade La Benevolencije
1912. - 2017.

PROGRAM

125 GODINA

LA BENEVOLENCIJA

Jakob Finci: Pozdravni govor predsjednika „La Benevolencije“

Ernest Bloch: **BAAL SHEM** (Tri slike iz hasidskog života)
Renato Kamhi – violina
Thomas Delclaud – klavir

Max Bruch: **KOL NIDREI** op.47
Antonina Zharava Kamhi – violoncelo
Thomas Delclaud – klavir

Henryk Wieniawski: **CAPRICE** a-mol op. 18
Renato Kamhi – violina
Antonina Zharava Kamhi – violoncelo

Laura Papo Bohoreta: **LA MUŽER SEFARDI DE BOSNA**
SEFARDSKA ŽENA IZ BOSNE
Minka Muftić
Mirsad Tuka

Dr. Moric Levi: **ODLOMAK IZ GOVORA**
U KORDOBI 1935. GODINE
Minka Muftić
Mirsad Tuka

Laura Papo Bohoreta: **BOHORETA O SARAJEVU**
Minka Muftić
Mirsad Tuka

Modest Mussorgsky: **TABLEAUX D'UNE EXPOSITION**
(SLIKE SA IZOŽBE)
Isječak: Samuel Goldenberg und Shmuyle
Thomas Delclaud – klavir

Ernest Bloch: **TROIS NOCTURNES**
I Andante
II Andante quieto
III Tempestoso
Trio ARK:
Antonina Zharava Kamhi – violoncelo
Renato Kamhi – violina
Thomas Delclaud – klavir

Laura Papo Bohoreta: **ODLOMAK IZ PRIČE „MORENA“**

Minka Muftić
Mirsad Tuka

Laura Papo Bohoreta: **O ROMANSAMA I KANTIKAMA**

Minka Muftić
Mirsad Tuka

ROMANSE:

Izvodi kvarteta KAMHI:

Rafael Kamhi – solo vokal i gitara
Rachel Kamhi – prateći vokal, flauta i udaralike
Antonina Zharava – Kamhi – violončelo
Renato Kamhi – violina

- A. **ARVOLES JORAN POR LUVIJA**
- B. **OCO KANDELIKAS**
- C. **YO DESHI D'ESPANA**
- D. **LAS TIYAS**
- E. **ADIO KERIDA**
- F. **LA KAPARA**

EMINA MINKA MUFTIĆ

Emina Minka Muftić je rođena u Sarajevu. Na Akademiji scenskih umjetnosti završila je odsjek Glume.

U svojem pozorišnom angažmanu potvrdila se u svim žanrovima od tragedije, preko drame i komedije, do operete, mjuzikla i kabarea.

Sminala je filmove dugometražne i kratkometražne metra, TV drame, serije. Učestvovala je u mnogim emisijama revijalnog i zabavnog karaktera. Bila je ucesnik mnogih poetskih večeri, recitala, vodila je programe različitih sadržaja i formi.

Više od dvije decenije bavi se pedagoškim radom, te u svojstvu redovne profesorice predaje predmet Govor na Akademiji scenskih umjetnosti.

Od rata, pa do sada, angažuje se u humanitarnom radu.

MIRSAD TUKA

Bosanskohercegovački pozorišni i filmski glumac Mirsad Tuka je rođen u Tuzli 19. juna 1965. godine.

U Beogradu je završio Fakultet dramskih umjetnosti. Profesionalnu karijeru glumca započeo je kao polaznik Dramskog studija tuzlanskog Narodnog pozorišta. Debitirao je u filmu "Praznik u Sarajevu". Za tu ulogu nagrađen je na Festivalu glumačkih ostvarenja u Nišu 1991, kao najbolji glumac - debitant. Od 1996. član je ansambla sarajevskog Kamernog teatra 55.

Odigrao je mnoge uloge u pozorišnim predstavama, od kojih izdvajamo predstave "To" Alije Isakovića, "Poljska konjica" Marka Vešovića i "Hasanaginica" za koje je i nagrađivan. Igrao je i u mnogim filmovima i tv serijama, od kojih izdvajamo filmove "Nafaka", "Sve džaba", "Remake", "Ostavljeni" i "Warriors".

KOMPOZITORI I DJELA

Ernest Bloch (1880-1959) je švajcarski kompozitor. Bio je direktor „Institute of Music“ u Clevelandu (Ohio) od 1920. g. , a od 1925. g. direktor konzervatorija u San Franciscu. Bio je svestrani kompozitor simfonija, simfonijskih poema (najpoznatija je Schelomo za violončelo i orkestar) te koncerata za razne kamerne ansamble kao i kompozicija za razne instrumente uz pratnju orkestra i klavira. Od svih jevrejskih kompozitora, on je najbolje poznao jevrejsku tradiciju te emocije i karakter aškenaskih Jevreja, a posebno jevrejsko bogoslužje. Težio je za oživljavanjem ideja, mišljenja kao i osjećaja koji prožimaju starozavjetne knjige i što je najvažnije duše jevrejskog naroda. Kompozicija „Baal Shem“ predstavlja njegovu obradu melodija iz bogoslužja za Jom Kipur hasidskih Jevreja.

„Kol Nidrei“ je uvodni dio molitve za Jom Kipur (Dan pomirenja). Riječi su u originalu aramejske i znače „Svi zavjeti“. Na početku se taj dio recitovao i vodi porijeklo iz doba od prije 1000-te godine. Tekst je dobio veoma emotivnu melodiju u periodu od 1450-1550. g. u aškenaskom obredu. Sefardi su ga počeli pjevati mnogo kasnije. Kompozitor koji je prvi zapisao melodiju bio je pripadnik južno-njemačke hazanske tradicije, vjerovatno Aaron Beer (1765-1821). Tu melodiju su obrađivali mnogi kompozitori (Sulzer, Lewandowsky i drugi), a najpoznatija je

obrađena Maxa Brucha (1836-1920), koga su zbog te melodije mnogi smatrali Jevrejem, a on je u stvari bio Nijemac. Njegova varijanta za violončelo i klavir je veoma popularna.

Henryk Wieniawsky (1835-1880)

je bio poljski violinista, dvorski kamerni virtuoz i profesor na konzervatoriju u Petrogradu, te kasnije u Bruxellesu. Spada među najveće violiniste 19.og vijeka. Komponovao je koncerte za violinu i orkestar kao i virtuozne komade za violinu i klavir, najviše koristeći napjeve poljske narodne muzike. Skoro sva njegova djela i danas se nalaze na repertoaru violinista.

Modest Petrovič Musorgski (1839-1881)

Petrograd, je jedan od najpoznatijih kompozitora iz famozne „Ruske petorke“, čiji cilj je bio stvaranje ruskog, realističkog, nacionalnog, muzičkog izraza. Pisao je opere dramskog sadržaja od kojih je najpoznatija „Boris Godunov“, kao i druge razne kompozicije. „Samuel Goldenberg und Schmzle“ je dio kompozicije „Tableaux d'une exposition“ (slike sa izložbe) napisane za simfonijski orkestar, kao i u obradi za klavir.

DR MORIC LEVI

Dr Moric Levi, 27.02.1879. Sarajevo – 1942. g.

koncentracioni logor Grac (Austrija), je jedan od najistaknutijih predstavnika plejade mladih sefardskih intelektualaca sa početka dvadesetog stoljeća, školovanih u najvećim evropskim gradovima. Nakon završene gimnazije u Sarajevu i završenih studija semitske filologije u Beču, doktorirao je 1906. g.; a 1907. g. položio rabinski ispit kod tada najpoznatijih bečkih nadrabina i svjetski poznatih naučnika Švarca, Fridmana i Bihlera. Iste godine je završio i Filozofski fakultet. Po povratku u Sarajevo bio je dugogodišnji član Bet dina (vjerskog suda), profesor na više sarajevskih, srednjih škola, jedan od osnivača jevrejskog teološkog seminara. Bio je poliglota, političar, vodeći funkcioner u „La Benevolenciji“, kao i veliki sakupljač sefardskog oralnog i pisanog nasljeđa.

Njegovo najvažnije djelo je „Sefardi u Bosni“, unikatno, referencijalno djelo, neiscrpan historijski izvor o jevrejskom, sefardskom djelu bosansko-hercegovačke multikulturalnosti.

LAURA FAFD – BOHORETA (FRANCESKA)

Rodjena je kao Luna Levi u Sarajevu 28.03.1891. g. od oca Jude Levi i majke Ester, djevojački Salom, a umrla je 12.06.1942. g. u bolnici u Sarajevu. Bila je svestrana i najistaknutija književnica na đudeo-espajol jeziku u BiH i regionu i prosvjetiteljica. Učestvovala je u preporodu sefardske sredine, čuvar sefardske baštine i tradicije, donijete iz Španije, kao i one koja je nastala u Bosni, propagirala je važnost rada i trezvenosti, socijalnu pravdu itd. Usko je saradivala sa „La Benevolencijom“ i svoje najbolje djelo studiju *La mužer sefardi de Bosna (Sefardska žena iz Bosne)* posvetila je „La Benevolenciji“ ovim riječima: „A la „Benevolencia“ valerosa amiga del progreso („Benevolenciji“, značajnoj prijateljici napredka).

125 GODINA
LA BENEVOLENCIJA